

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İşletme Yüksek Lisans Anabilim Dalı
Muhasebe ve Denetim Bilim Dalı

HİLE SORUŞTURMASI ve DENETİMİN YÜRÜTÜLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurten ELHAKAN

Danışman: Doç. Dr. Ayşe PAMUKÇU

İstanbul, 2017

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İşletme Yüksek Lisans Anabilim Dalı
Muhasebe ve Denetim Bilim Dalı

HİLE SORUŞTURMASI ve DENETİMİN YÜRÜTÜLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan: Nurten ELHAKAN

KABUL VE ONAY

Nurten ELHAKAN tarafından hazırlanan “Hile Soruşturması ve Denetimin Yürütülmesi” başlıklı bu çalışma, Savunma Sınavı tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

Danışman

Üye:

Üye:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

.....

Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge ve şekillerin kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak savunduğum “Hile Soruşturması ve Denetimin Yürütülmesi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

[]

Nurten ELHAKAN

ÖNSÖZ

Tez çalışmalarına bilgi ve tecrübesi ile ışık tutan, desteği ile her zaman yanımızda olan tez danışmanım Doç. Dr. Ayşe PAMUKÇU minnet ve şükranlarımı sunarım. Çalışmam süresince yakın destek ve ilgilerini esirgemeyen meslektaş ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak ailem başta olmak üzere eğitimimde emeği olan tüm değerli hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Nurten ELHAKAN
İSTANBUL, 2017

ÖZET

HİLE SORUŞTURMASI ve DENETİMİN YÜRÜTÜLMESİ

Nurten ELHAKAN

Yüksek Lisans Tezi, İşletme Anabilim Dalı

Danışman:

Eylül, 2017- 93 sayfa

Günümüzde işletmelere yönelik hile eylemleri önemli bir sorun olarak görülmektedir. Yapılan hileler hem sıklık açısından, hem tutar açısından hem de eylemlerin görülme alanı bakımından teknolojinin de gelişimiyle giderek artmaktadır. Bu eylemlerin kurban işletmeye maliyetleri göz ardı edilemeyecek seviyelerde olabilmekte hatta işletmeyi iflasa kadar götürebilmektedir.

Yukarıda da bahsettiğimiz nedenlerden dolayı işletmelerin hile denetimi konusunda dikkat etmesi gereken önemli nokta, hile eyleminin gerçekleşmeden önce tespit edilmesi ve gereken önlemlerin ivedilikle alınmasıdır. Hile önleme mekanizması sayesinde işletme yöneticileri firmanın maddi ve manevi anlamda bedel ödemesini engelleyebilmektedir. Çünkü hiçbir işletmenin yöneticisi uzun ve yorucu sarf edilen çaba sonucu elde ettiği değerlerini hile eyleminin sebep olduğu bir durumla kaybetmek istemez.

Hile eylemi, yapısı gereği işletmelere karşı yapılan bu eylemlerin ne aralıklarda olduğu, büyüklüğünün hangi boyutta olduğu vb. detay bilgi tüm çabalara rağmen istenildiğinde net bilgi olma özelliğini taşımamaktadır.

Çalışmada, öncelikle hile kavramının tanımı yapıp, hile türleri ve nedenleri nedenleri açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde hilenin önlenmesinden bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde ise hilenin soruşturması ve denetimin yürütülmesi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Hile, önleme, denetim, soruşturma

ABSTRACT

THE INVESTIGATION OF FRAUD AND CONDUCT OF THE AUDIT

Nurten ELHAKAN

Master Thesis, Business Administration Department

Supervisor:

September, 2017- 93 pages

Today, fraud acts are perceived as a major problem for businesses. In terms of frequency, amount and fields of these actions, with the improvements in technology, they are growing to be more serious. The costs of these actions to the victim enterprise may be at levels that can not be ignored and even can cause bankruptcy.

For the reasons above mentioned, the important point for fraud audit in enterprises is to detect it before the action is carried out and to take the required measures for it. With the fraud prevention mechanism, the managers of enterprises may prevent the enterprise to pay costs in both financial and moral terms. No manager would want to suffer losing the values created after long and tiring efforts to a situation created by the act of fraud.

Due to the nature of the acts of fraud, the information such as frequency, amount and level of the acts of fraud is not certain information despite all the efforts.

In the study, firstly the term of the fraud is defined and types of fraud and reasons are explained. In the third part of the study, the prevention of fraud is mentioned. In the fourth part, the investigation of fraud and conduct of the audit is emphasized.

Keywords: Fraud, prevention, audit, investigation

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLO LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Önemi ve Amacı	1
--------------------------------------	---

2. BÖLÜM

MUHASEBE HİLELERİ

2.1. Hile Kavramı	3
2.2. Muhasebe Hilelerinin Nedenleri ve Türleri	4
2.2.1. Çalışanlar Tarafından Yapılan Hileler	4
2.2.1.1. Çalışanlar tarafından yapılan hilelerin nedenleri	4
2.2.1.2. Hilenin koşulları - Hile üçgeni	5
2.2.2. Yönetim Tarafından Yapılan Hileler	8
2.3. Hile Yapanların Karakteristik Özellikleri	10
2.4. Hilenin Araştırılması.....	17
2.4.1. Hilenin Araştırılmasına Yönelik Yaklaşımlar.....	18
2.4.2. Hilelerin Belirlenmesi ve Kırmızı Bayraklar	20
2.4.3. Kırmızı Bayraklar.....	21
2.4.3.1. Muhasebe ile ilgili anormallikler	22
2.4.3.2. İç kontrol zayıflıkları	22
2.4.3.3. Analitik anormallikler	23
2.4.3.4. Aşırı yaşam biçimleri	23
2.4.3.5. Olağan olmayan davranışlar.....	23

2.4.3.6. Olumsuzluk doğurabilecek olası yönetim özellikleri.....	24
2.4.3.7. Organizasyonel yapı anormallikleri	24
2.4.3.8. Üçüncü kişilerle ilişkilerde düzensizlikler	25
2.4.3.9. Şikâyetler, uyarılar, imalar	25
2.5. Mali Tablo Hileleri.....	25
2.5.1. Mali Tablo Hilelerinin Grupları	28
2.5.2. Mali Tablo Hilelerinin Doğası	29
2.5.3. Mali Tablo Hilelerinin Arkasındaki Günü	29
2.5.4. Mali Tablo Hilelerini Tespit Etmenin Çerçevesi	30
2.5.5. Mali Tablo Hilesi Üzerine İstatistikler.....	31

3. BÖLÜM

HİLENİN ÖNLENMESİ

3.1. İç Denetim Birimi Aracılığıyla	38
3.1.1. İç Denetim Biriminin Faaliyeti ve Kapsamı	39
3.1.2. İç Denetçi	40
3.1.2.1. İç denetçinin görev ve sorumlulukları.....	40
3.1.2.2. İç denetçinin sorumlulukları	41
3.2. İnsan Kaynaklarının Uygulanmasının Aracılığıyla.....	42
3.2.1. İK Biriminin Göz Önünde Bulundurması Gereken Bilgiler	43
3.2.1.1. Çalışanın psikolojik yapısı	44
3.2.1.2. Eğitim ve yetiştirme tarzı	44
3.2.1.3. İş değişimi (rotasyon) - Zorunlu tatil	45
3.3. Yetki Sınırları.....	45
3.4. Gözetim	46
3.5. Sürpriz (Ansızın Yapılan) Denetimler	47
3.6. Sürekli Denetimler	47
3.7. Eğitim İle Önleme	47
3.8. Hilenin Önlenmesi İçin Yapılan Yasal Düzenlemeler	49
3.8.1. Skandalların Uluslararası Düzeydeki Sonuçları ve Alınan Önlemler.....	49
3.8.2. Skandalların Ulusal Düzeydeki Sonuçları ve Alınan Önlemler.....	51

3. BÖLÜM

HİLE SORUŞTURMASI ve DENETİMİN YÜRÜTÜLMESİ

4.1. Hile İnceleme Süreci	53
4.2. Hile Denetimi Aşamaları	53
4.3. Hilenin Soruşturması ve Yürütülmesi	54
4.4. Bilgi Kaynakları	55
4.5. Soruşturma Teknikleri.....	57
4.6. Hile Denetiminde Raporlama.....	58
4.7. Hile Denetimiyle İlgili Tarihteki Önemli Muhasebe Olayları	59
4.8. Hilelerin Tespit Edilmesinde Kullanılan Yöntemler.....	64
4.8.1. Reaktif Yaklaşımlar	64
4.8.1.1. Hilelerin tesadüfen tespit edilmesi	64
4.8.1.2. Hile belirtilerinin tespit edilmesi.....	65
4.8.2. Proaktif Yaklaşımlar	65
4.8.2.1. Veri madenciliği.....	66
4.8.2.2. Analitik inceleme prosedürleri.....	66
4.8.2.3. Veri tabanının dijital analizi ve benford yasası.....	66

5. BÖLÜM

HİLE SORUŞTURMASININ DENETİMİN YÜRÜTÜLMESİNE ETKİLERİ

5.1. Bağımsız Denetim.....	68
5.1.1. Bağımsız Denetim Süreci	69
5.1.1.1. Denetimin Planlanması	69
5.1.1.2. Denetimin Yürütülmesi.....	71
5.1.1.3. Denetimin Tamamlanması	73
5.2. Hile Riski Değerlemesinin Denetim Sürecine Olası Etkileri.....	74
5.2.1. Hile Riski Değerlemesinin Denetimin Planlanmasına Etkisi.....	75
5.2.1.1. Denetim Riskinin Belirlenmesinde Hile Riskinin Dikkate Alınması.....	76
5.2.1.1.1. Asıl Risk	77
5.2.1.1.2. Kontrol Riski.....	77

5.2.1.1.3. Bulgu Riski	78
5.2.1.2. Hile Riskinin Denetim Amaçlarının Oluşturulmasına Etkisi	78
5.2.1.3. Hile Riskinin Denetim Programlarının Oluşturulmasına Etkisi	79
5.2.2. Hile Riski Değerlemesinin Denetimin Yürütülmesi Aşamasına Etkisi	79
5.2.3. Hile Riski Değerlemesinin Denetimin Tamamlanma Aşamasına Etkisi	79
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	84
ÖZGEÇMİŞ	92

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3.1. Önleme Araçları - Olası Hilelerdeki Azalma Yüzdeleri Tablosu.... 38

Tablo 3.2. Hile Eylemlerini Gerçekleştirenlerin Çalıştığı Departmanlar42

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1. Hile Üçgeni	5
Şekil 2.2. Hile Yapanların Pozisyonlarına Göre Ortalama Zarar.....	11
Şekil 2.3. Hile Yapanların Pozisyonlarına Göre Olay Yüzdesi	11
Şekil 2.4. Hile Yapanların Sayısına Göre Ortalama Zarar.....	12
Şekil 2.5. Hile Yapanların Sayısına Göre Olay Yüzdesi	12
Şekil 2.6. Hile Yapanların Cinsiyetine Göre Ortalama Zarar	13
Şekil 2.7. Hile Yapanların Cinsiyetine Göre Olay Yüzdesi.....	13
Şekil 2.8. Hile Yapanların Yaş Aralığına Göre Ortalama Zarar	14
Şekil 2.9. Hile Yapanların Yaş Aralığına Göre Olay Yüzdesi.....	14
Şekil 2.10. Hile Yapanların Görev Süresine Göre Ortalama Zarar.....	15
Şekil 2.11. Hile Yapanların Görev Süresine Göre Olay Yüzdesi	15
Şekil 2.12. Hile Yapanların Eğitim Seviyesine Göre Ortalama Zarar	16
Şekil 2.13. Hile Yapanların Eğitim Seviyesine Göre Olay Yüzdesi.....	16
Şekil 2.14. Hile Yapanların Suç Geçmişine Göre Ortalama Olay	17
Şekil 2.15. Kanıt Türleri.....	18
Şekil 2.16. Hile Elemanları Üçgeni.....	19
Şekil 3.1. Hileye Maruz Kalan İşletme Tipleri	48

KISALTMALAR LİSTESİ

ACFE	:Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği (Association of Certified Fraud Examiners)
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
IAS	: International Accounting Standards (Uluslararası Denetim Standartları)
IFAC	: International Federation of Accountants (Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu)
ISA	: International Standards of Auditing (Uluslararası Denetim Standartları)
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
NACFE	: Ulusal Diplomalı Hile Araştırmacıları Kuruluşu
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TL	: Türk Lirası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
UDS	: Uluslararası Denetim Standartları
SEC	: Sermaye Piyasası Kurulu
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TTK	: Türk Ticaret Kanunu

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Önemi ve Amacı

Dünya üzerinde yaşanan ekonomik gelişmeler, ülke sınırlarının ticari işlemler için ortadan kalkması, yapılan anlaşmalar sonucunda üretilen malların dünya üzerinde serbest dolaşımı, işletme organizasyonlarını önemli ölçüde değiştirmiş, firmalar üretim, yönetim ve pazarlama departmanlarını farklı ülkelere taşıyacak kadar büyük yapılar haline gelmiştir. Bu tip organizasyonlar, karmaşık bir yapıya sahip olmalarının yanı sıra dönem içinde çok fazla işlem gerçekleştirerek denetim çalışmalarının güçlüğüyle kontrol edilmesine sebep olmuştur. Yaşanan bu kontrol sorunları nedeniyle işletme içinde yolsuzluk ve hileler artmış, aynı zamanda yatırımcıların şirketlere olan güveni azalmıştır. Ancak yapılan bu çalışmalar sayesinde alınan önlemlere rağmen dünya üzerinde gerçekleştirilen üretimin önemli bir kısmı hile ve suistimal yüzünden kaybedilmektedir. Dolayısıyla yaşanan bu kayıpları önlemek için birçok bağımsız kurum ve araştırmacı çalışmalar yapmış, yeni denetim teknikleri kullanarak hile denetimini gerçekleştirmeye çalışmıştır.

İşletme iç kontrol yapısı güçlü ve büyük olsa dahi çalışanlar içerisinde hile yapmayı isteyen dürüstlüğünden taviz veren birtakım insanlar olacaktır. Bu nedenle hile riski işletmelerde her zaman mevcut olacaktır. Hilelerin çoğu önlenilecek durumdayken yine de gerçekleşebilmektedir. Çünkü işletmenin bir çalışanı, yöneticisinin hileli bir davranışı olduğunu fark ettiğinde, bu davranışını ihbar edeceği hile ya da ihbar hatları gibi mekanizmanın bulunmaması sebebiyle bu hileyi ortaya çıkaramamaktadır.

Hilenin tamamı ile ortadan kaldırılması pek de mümkün değildir. Dolayısıyla denetçiler hileye ait verileri denetim planına aktarırken daha da dikkatli olmalıdırlar.

Yapılan hilelerin gerçekleşmesi için farklı unsurların bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla hile riskinin saptanması, hileyi oluşturan fırsatların, baskıların ve teşviklerin değerlendirilmesini kapsamaktadır. Denetçi bu risk faktörlerinden yola çıkarak hile riskini ölçmek ile sorumludur.

Hilenin önlenmesinde ve ortaya çıkarılmasında esas görev işletme yönetimine aittir. Aynı zamanda işletme yönetimi mali tabloların “*Finansal Raporlama Standartlarına*” göre hazırlanması ile dürüst bir biçimde sunumundan sorumludur. Bu sorumluluk, “finansal tabloların hata ve/veya hile ve usulsüzlükten kaynaklanan önemli yanlışlıklar içermeyecek biçimde hazırlanarak, gerçeği dürüst bir şekilde yansıtmasını sağlamak amacıyla gerekli iç kontrol sisteminin tasarlanmasını, uygulanmasını ve devam ettirilmesini, koşulların gerektirdiği muhasebe tahminlerinin yapılmasını ve uygun muhasebe politikalarının seçilmesini içermektedir”.

Çalışmamız 4 ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde çalışmanın amacından ve öneminden bahsedilmektedir.

İkinci bölümde; hile kavramı, hile nedenleri ve türleri, hile yapanların karakteristik özelliklerine; ayrıca bu bölümde hilenin araştırılması ve mali tablo hilelerine yer verilmiştir

Üçüncü bölümde; yapılan hilelerin ne şekilde önlenebileceğinden bahsedilmiştir.

Son bölümde ise hile inceleme sürecinden, hile denetimi aşamalarından, hilenin soruşturması ve yürütülmesi üzerinde durulmuş; hilelerin tespit edilmesinde kullanılan yöntemlerden bahsedilmiştir.

Bu tezin amacı; işletmelerde hilenin ölçülmesi, soruşturması, değerlemesi, azaltılması ya da önlenmesi konusunda yapılması gerekenleri ortaya koymaktır.

2.BÖLÜM

MUHASEBE HİLELERİ

2.1.Hile Kavramı

Hile, işletme ve diğer iş faaliyetleri de dahil olmak üzere hayatın tamamını kapsayan çok genel bir kavramdır.

Türk Dil Kurumu tarafından hile “birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika” olarak tanımlanmaktadır.

“Hile, bir kişinin veya kurumun varlığını haksız bir biçimde kullanmak ya da o kişi ve kurumun varlığına el koyma olarak tanımlanabilir. Hileyi diğer bir şekilde tanımlayacak olursak; işletme çalışanlarının işletmenin varlıklarını ve kaynaklarını kasıtlı olarak uygunsuz bir şekilde kullanmak yada ele geçirip haksız kazanç sağlama işidir (Pehlivanlı, 2011: 3).”

Sadece işletme varlıklarının çalınması değil, özellikle yatırımcılar ve vergi daireleri gibi bilgi kullanıcıların yanıltılması amacıyla yapılan finansal bilgiler üzerinde yasadışı düzenlemeler de hile kapsamına girmektedir. Genellikle yöneticiler tarafından gerçekleştirilen bu eylemlerde her ne kadar herhangi bir varlığın hırsızlık sonucu elde edilmesi söz konusu olmasa da bilgi kullanıcıların yanıltılması sonucunda yasalara uygun olmayan bir şekilde menfaat elde edilmesi söz konusudur.

Hile olarak adlandırılan bu yasadışı faaliyetlere yardımcı olanların ya da tepki göstermeyenlerin ve hile eylemlerini teşvik edici tutum sergileyenlerin bu davranışları da tıpkı hile sonucu menfaat sağlayan kişilerin davranışları gibi bir hile eylemi olarak değerlendirilmektedir (Ercinler, 2014: 2).

2.2.Muhasebe Hilelerinin Nedenleri ve Türleri

2.2.1. Çalışanlar Tarafından Yapılan Hileler

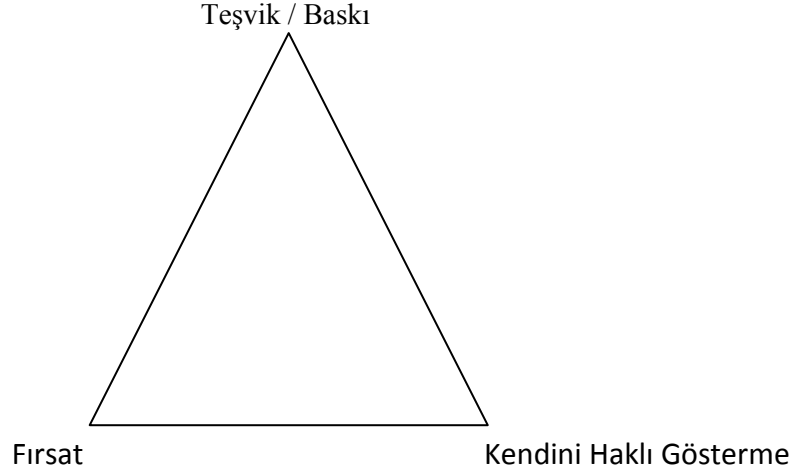
2.2.1.1. Çalışanlar tarafından yapılan hilelerin nedenleri

Suç biliminin konularından biri olan hile çeşitli nedenlerden dolayı görünümü ve makamı ne olursa olsun herkes tarafından yapılabilecek bir eylemdir. Hileyi kimin yaptığını tespit etmek genel yargılar ya da tahminlerden çok daha fazla profesyonelliği gerektirmektedir. Hileyi gerçekleştiren kişiler çeşitli eğitim düzeyine, yaş grubuna ve kültürel değere sahip olabilirler.

Çalışanlar tarafından yapılan hilelerde işletme yönetimleri hedeftedir. Bu hileler, hileli finansal raporlamadan daha çok işletme varlıklarının çalınması ya da usulsüz şekilde kullanılarak kişisel menfaat elde edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Çalışan kişi, şirkete ait nakit değerleri ya da sabit kıymetleri çalarak kendisine direkt olarak çıkar sağlayabileceği gibi üçüncü kişilere yarar sağlama yöntemiyle de çıkar sağlayabilmektedir. Örneğin, belli bir rüşvet ya da akrabalık ilişkileri nedeniyle satıcılardan yüksek bedelle mal alarak ya da alıcılara yüksek kalitede malı düşük bedelle satarak üçüncü kişiler vasıtasıyla çalışılan şirkete maddi zararlar verilmekte ve yine bu yöntemle kişisel kazanç sağlanabilmektedir. Çalışan kişilerin doğrudan hırsızlıkla şirket varlıklarına el koyması genellikle muhasebe kayıtlarında yapılan hileler ile kapatılmaya çalışılmakta ve bu hileler kayıt içi hileler olarak da adlandırılmaktadır. Rüşvet ve benzeri yöntemlerle müşteri ya da satıcılar gibi üçüncü kişiler vasıtasıyla elde edilen kazançlar ise muhasebe kayıtlarındaki usulsüzlüklerden daha çok kayıt dışı hilelere dayanmaktadır (Ercinler, 2014: 3).

2.2.1.2. Hilenin koşulları - Hile üçgeni

Şekil 2.1. Hile Üçgeni

Hile üzerine çalışmalar yapan Cressey'in Hile Üçgeni hipotezine göre hile baskı, fırsat ve kendini haklı gösterme koşullarının beraberce var olduğu durumlarda meydana gelmektedir. Bu üç durumdan birinin bile bulunmaması durumunda hile eyleminin gerçekleşmesi çok mümkün olmayacaktır.

“Baskı, hileye başvuran çalışanların, kendilerini hile yapmaya iten bir teşvik unsurunun olması durumudur. Çalışanlar, kendilerini çok çeşitli nedenlerden dolayı baskı altında hissedebilirler.

Bu baskılar genel olarak;

- Mali içerikli baskılar,
- Kötü alışkanlıktan doğan baskılar ve
- İşle ilgili baskılar

olarak sınıflandırılmaktadırlar (Terzi, 2012: 35).”

Mali baskılar çalışanları en fazla baskı altında tutan kategoridir. Burada mali baskılardan kastedilen şeyin fakirlikle sınırlandırılmayacak olması önemli bir husustur. Nitekim, sadece sosyal imkanları yetersiz olan alt düzey çalışanlar değil, aynı zamanda müdür ve direktör makamlarında çalışan ve kazançları yüksek olan çalışanlar da belli dönemlerdeki mali ihtiyaçlarını yasa dışı menfaatlerle gidermek isteyebilirler. Ekonomik zorluk içerisinde olmayan kişilerin bile daha fazla kazanma

ve daha iyi bir yaşam arzularından dolayı kendilerini mali baskı altında hissederek hileye başvurma olasılığı bulunmaktadır.

Kötü alışkanlıklardan doğan baskıların nedenlerini mali baskılardan ayırmak oldukça zordur. Kumarbaz, aşırı derecede alkol ya da uyuşturucu bağımlılığı olan kişilerin sahip olduğu bu kötü alışkanlıklarının beraberinde getirmiş olduğu kötü kişilik ya da psikolojik bozukluklarının yanı sıra bu bağımlılıkların neden olduğu mali ihtiyaçlar da bir hile nedeni olabilecektir.

İşle ilgili baskılarda genellikle işletme yönetimin kararlarına ve uygulamalarına yönelik bir tatminsizlik ve karşı koyma söz konusudur. Personelin hak ettiğiinden daha düşük maaş aldığını ya da hak ettiği bir terfiyi almadığını düşünmesi gibi haksızlığa uğradığı düşüncesinde olması buna örnek olarak verilebilir.

Fırsat, yukarıda sayılan başlıca nedenlerden dolayı baskı altında hisseden bir kişinin, kendisini hile yapmaya teşvik eden ve cesaretlendiren bir ortamın varlığını ifade etmektedir.

Fırsat unsuru, işletmelerin iç kontrol sistemlerinin ne kadar iyi tasarlanıp tasarlanmadığıyla ilgilidir. İşletme yönetimlerinin işletme organizasyonlarını görevler ayrılığı ilkesine göre tasarlamaları hile yapılma olasılığını oldukça azaltmaktadır. Hileler kendilerini en çok güven ortamında göstermektedir. Bundan dolayı, daha çok aile şirketleri ve küçük ölçekli şirketlerde görülen güvene dayalı yönetim modelinin iç kontrol sisteminin iyi işlediği bir modele ağır bastığı yönetimlerde çalışanlar hile yapma konusunda kendilerini daha cesaretlenmiş bulacaklardır. İşletme yönetimlerinin hile eylemlerine engel olabileceği tek unsur, fırsat unsudur. Bu nedenle, iç kontrol sistemlerinin yeterli olması işletmeler için bir sorumluluktur ve denetim ekiplerinin de denetim çalışmalarında üzerinde durdukları bir konudur (Ercinler, 2014: 5).

İç kontrol sisteminin iç denetim ile arasındaki kavram farklılığının ortaya konulması diğer önemli bir husustur. İç denetim, iç kontrol sisteminin sadece bir unsurudur. İç denetim çalışmaları hilelerin engellenmesinde ve ortaya çıkartılmasında tek başına yeterli olmayacaktır.

Tutum, yakaladığı fırsatı değerlendirmek isteyen baskı altındaki bir kişinin yasa dışı eylemlerini kendince makul bir nedene dayandırma ihtiyacı hissetmesi durumudur. Bu unsurda, kendisini baskı altında hisseden ve imkân bulduğunda haksız menfaat elde eden kişi bu yasa dışılığını haklı bir gerekçeye dayandırarak kendisini vicdanen rahat ettirmesi söz konusudur.

“Hileler sonucunda yakalanıp, kendilerince haklı olduğu sebeplerden birkaçı aşağıda sıralanmıştır:

- Bu parayı faydalı bir amacı gerçekleştirmek için almıştım.
- İşletmem bu sonucu hak etmişti.
- Parayı borç almıştım, daha sonra ödeyecektim.
- Yaptığının suç olduğunu bilmiyordum.
- Bu, işletme için yaptıklarımın karşılığıdır.
- Bunu herkes yapıyor.
- Bu olay sonucunda hiç kimse incinmedi.
- İşletmemin vergi kaçırmaya sebebiyle benim olan parayı onlardan geri aldım
- Herkesten fazla ölçüde benim paraya ihtiyacım vardı. (Bozkurt, 2011; 123).”

“Yönetimin kontrollere ve etik davranışlara yönelik yaklaşımı çalışanların ve yöneticilerin varlık/mal hırsızlığını makul bulmalarına neden olabilir. Eğer yönetim ürünler için fazla para alarak veya aşırı baskılı satış taktikleri uygulayarak müşterileri kandırırsa, bu durumda çalışanlar masraf veya zaman raporlarında sahtekârlık yapmalarının kabul edilebilir bir şey olduğunu düşünebilirler (Arens, Elder ve Beasley. 2012: 362).”

2.2.2. Yönetim Tarafından Yapılan Hileler

Yönetim hileleri, şirketin finansal raporlamalarında yasal olmayan düzenlemeler yapılarak şirketin finansal durumunun olduğundan daha iyi veya daha kötü gösterilmesi bakımından yatırımcılar, hissedarlar, kamu daireleri ve finansal kuruluşlar gibi bilgi kullanıcılarının aldatılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yönetim tarafından yapılan hileler, çalışanlar tarafından yapılan hilelere göre daha az görülen bir şey olsa da, bu hilelerin yıkıcı sonuçları diğerine göre oldukça fazladır. Enron skandalında tecrübe edildiği üzere, bu tür hilelerin sonucunda sadece şirketlerin çalışanları ya da hissedarları değil, sermaye piyasaları bir bütün olarak olumsuz etkilenmektedir.

Raporlama hileleri ile bilgi kullanıcılarının yanıltılması bilanço güzelleştirmesi ya da bilanço kötüleştirilmesi şeklinde olmaktadır. Bilanço güzelleştirmesinde şirketin mali durumunun dahi iyi gösterilmesi amacıyla işletmenin varlıkları ya da karının olduğundan daha yüksek gösterilmesini sağlayan müdahaleler söz konusu iken, bilanço kötüleştirilmesindeki amaç tam tersidir (Ercinler, 2014: 7).

İşletmenin kamuoyundaki imajını güçlendirmek için;

- Özellikle halka açık şirketlerin hisse fiyatlarının ya da hissedar sayısının artırılmasının,
- İhaleye girecek olan bir işletme tarafından ihalenin şartlarını sağlamak amacıyla cari oran gibi belli mali rasyoların tutturulmasının,
- İşletme birleşmeleri söz konusu olduğunda muhtemel ortakların kararlarının olumlu şekilde etkilemesinin,
- İşletmenin satılacak olması durumunda, daha kısa sürede alıcı bulunmasının ve satışın daha yüksek bedelle gerçekleştirilmesinin,
- Mali borçlanmanın daha kolay bir şekilde yapılmasının ve borç limitinin artırılması için banka gibi finansal kuruluşların kredi analizlerinin etkilenmesinin,
- Borsaya kote olmak gibi resmi başvurularda kanunların gerekli kıldığı bazı mali kriterlerin sağlanmasının ve çok uluslu şirketlerin ülke

temsilciliklerince, merkez ofisteki yöneticilerin tatmin edilmesinin amaçlanmış olması bilanço güzelleştirmesine örnek olarak verilebilir.

Finansal raporlama hileleri daha çok şirket yönetimlerince yapılan hilelerin kapsamında olsa da, bazı durumlarda yönetici mevkisindeki çalışanlarca da yapılabilmektedir ve çalışanların hedefinde her ne kadar işletme yönetimleri olsa da bu hilelerde bilgi kullanıcıları da etkilenmektedirler. Bazı işletmelerde, çalışanların performansını yüksek tutmak için prim ödemeleri uygulanmaktadır. Örneğin, belli satış miktarı ya da tutarına yönelik bir limit belirlenmekte ve bu limitin aşılması durumunda çalışanlara prim ödenmektedir. Bu durumda, çalışanlar satışların yüksek gösterilmesine yönelik hileli raporlama yapacak ve böylece daha fazla prim kazanabilecektir. Bu durum, çalışanlarına kardan pay ödeyen şirketler için de geçerlidir.

Çalışanlar tarafından yapılan hileli raporlamanın diğer bir nedeni de çalışanlara ulaşılması zor hedefler konulması ve bu hedeflere ulaşılabilmesi için baskıcı bir yönetim tarzının benimsenmiş olması ya da çalışanın işletme yönetimine kendisinin başarılı olduğu imajını vermeyi amaçlamasıdır. İşletme yönetimleri hedeflerini gerçekçi bir planlama ve bütçeleme sonrasında belirlemelidir(Ercinler, 2014: 8).

Bilanço makyajı olarak da tanımlanan bilanço güzelleştirmesinde bilanço ya da gelir tablosu kalemlerinin bakiyesini etkileyecek kasıtlı yanlışlıklar ya da eksikliklere;

- Gelirler üzerinde artırıcı ya da giderler üzerinde azaltıcı oynamalar yapılarak şirket karının olduğundan daha yüksek gösterilmesi,
- Amortisman hesaplamalarının usule uygun yapılmaması suretiyle şirketin duran varlık net değerlerinin yüksek gösterilmesi,
- Sabit kıymetlerin yeniden değerlendirilmesi sonucunda oluşan değer düşüklüğünün rapora yansıtılmayıp, değerlendirme öncesine ait bakiyelerin raporlarda gösterilmesi,
- Dava konusu olmuş bazı ticari alacakların şüpheli alacak olarak ayrılmayıp, şirketin tahsilat kabiliyetinin daha iyi durumda gösterilmesi,
- Konsinye malların şirketin kendi malları gibi gösterilmesi,

- Yangın ve doğal afet gibi sebeplerden dolayı stoklarda meydana gelen değer düşüklüğünün dipnotlara yansıtılmamış olması örnekleri verilebilir.

“Bilançoyu daha kötü göstermek suretiyle bilanço kötüleştirilmesi yapılarak çeşitli çıkarlar sağlanmasına ise aşağıdaki örnekler verilebilir:

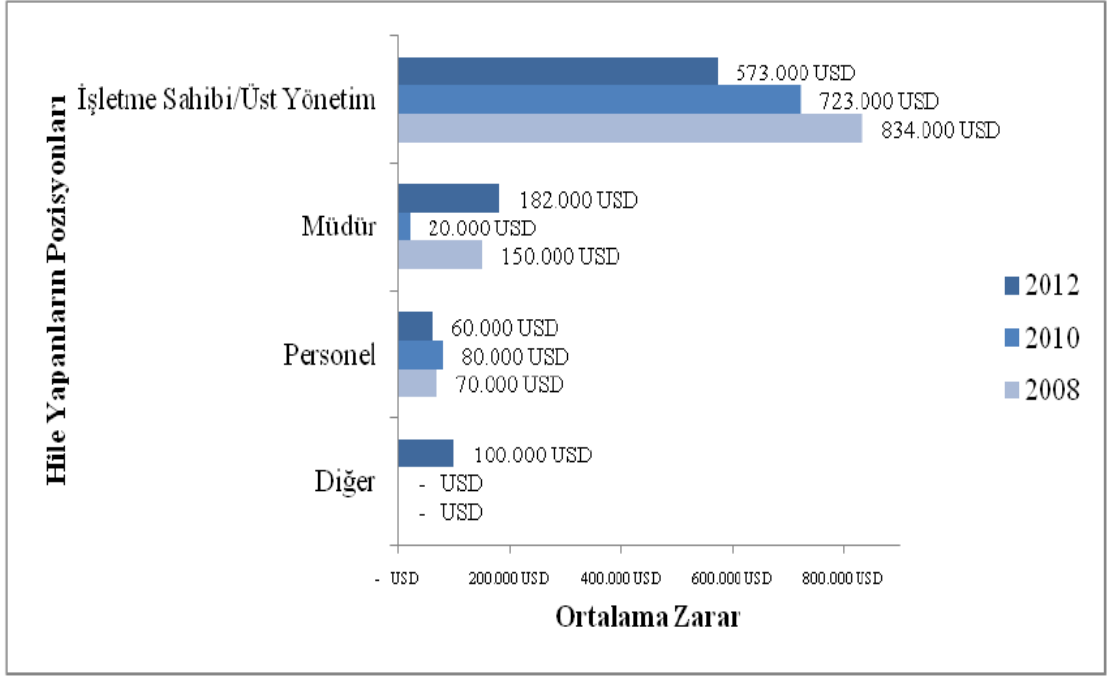
- Verginin eksik ödenmesini veya ödenmemesini sağlamak,
- Daha az kar dağıtılmasını veya kar dağıtılmamasını sağlamak,
- Spekülasyon yapılarak hisselerin borsa değerinin düşürülmesi,
- İşletmenin alacakları yardımıyla daha avantaj sağlayan anlaşmalar hazırlamak (konkordato anlaşması gibi)
- Ortaklıktan ayrılmak isteyen yada ölen ortakların paylarını mirasçılardan ucuza alınması,(Kirik, 2007: 61).”

Bilançonun olduğundan daha iyi ya da daha kötü gösterilmesinin yöntemlerinden biri de sahte belge düzenlemektir. Örneğin, işletmeler karını daha yüksek göstermek istediklerinde sahte satış faturaları düzenleyerek satış tutarlarını artırmak ya da karını düşürmek istediklerinde sahte gider faturaları düzenleyerek gider tutarlarını artırmak suretiyle hile yapabilmektedirler.

2.3. Hile Yapanların Karakteristik Özellikleri

Hileye başvuran kişiler çeşitli makamlarda, sosyal ve kişisel özelliklerde olabilmektedir. Fırsata sahip olduklarında haksız kazanç elde etme potansiyeline sahip şirket çalışanları toplam çalışan sayısı içerisinde oransal olarak büyük bir yer tutmaktadır. Hileye karşı önlem alınmasının gereklerinden biri de hile yapanların karakteristik özellikleri hakkında bilgi sahibi olmaktır. Hile yapanların profilleri incelendiğinde, aşağıdaki genel bilgilere ulaşmak mümkündür:

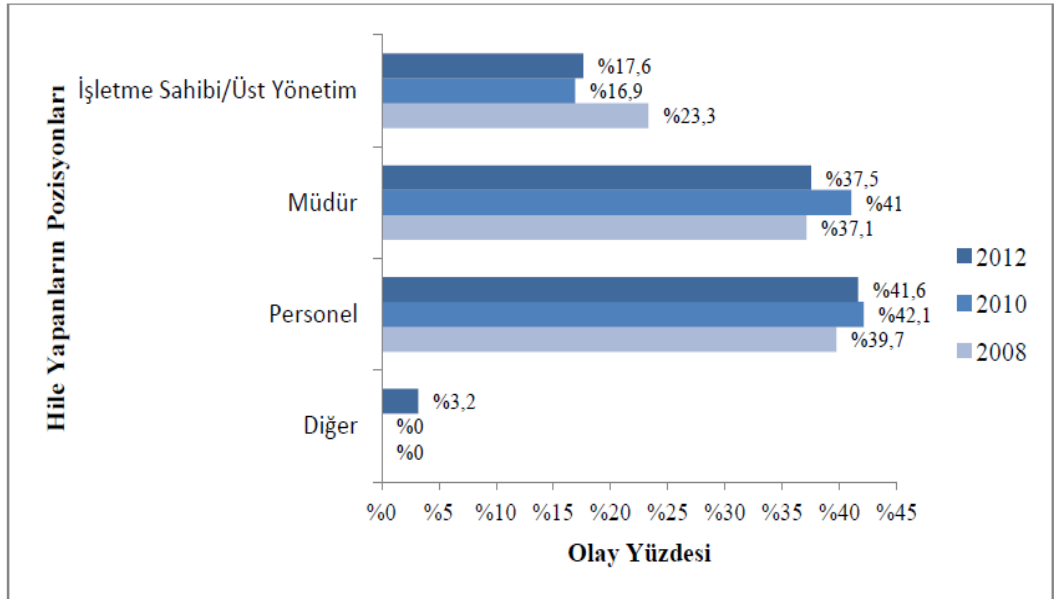
Düşük makamlardaki kişilerin başvurduğu hile sayısı üst makamların hile sayısından daha fazladır; buna karşın üst makamlardaki personellerin yaptığı hilelerin verdiği zarar diğerlerine göre oldukça fazladır.

Kaynak:Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, ACFE, 2012, s.145.‘den alındı.

Şekil 2.2. Hile Yapanların Pozisyonlarına Göre Ortalama Zarar

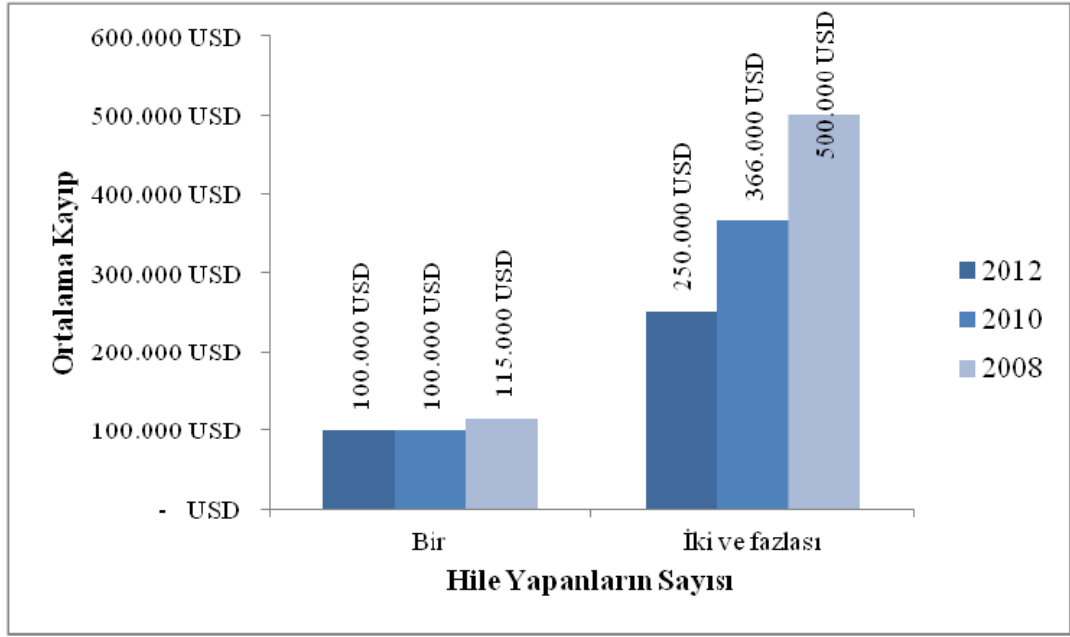
Şekil 2.3. Hile Yapanların Pozisyonlarına Göre Olay Yüzdesi

Kaynak:Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse,ACFE, 2012, s.143.‘den alındı.

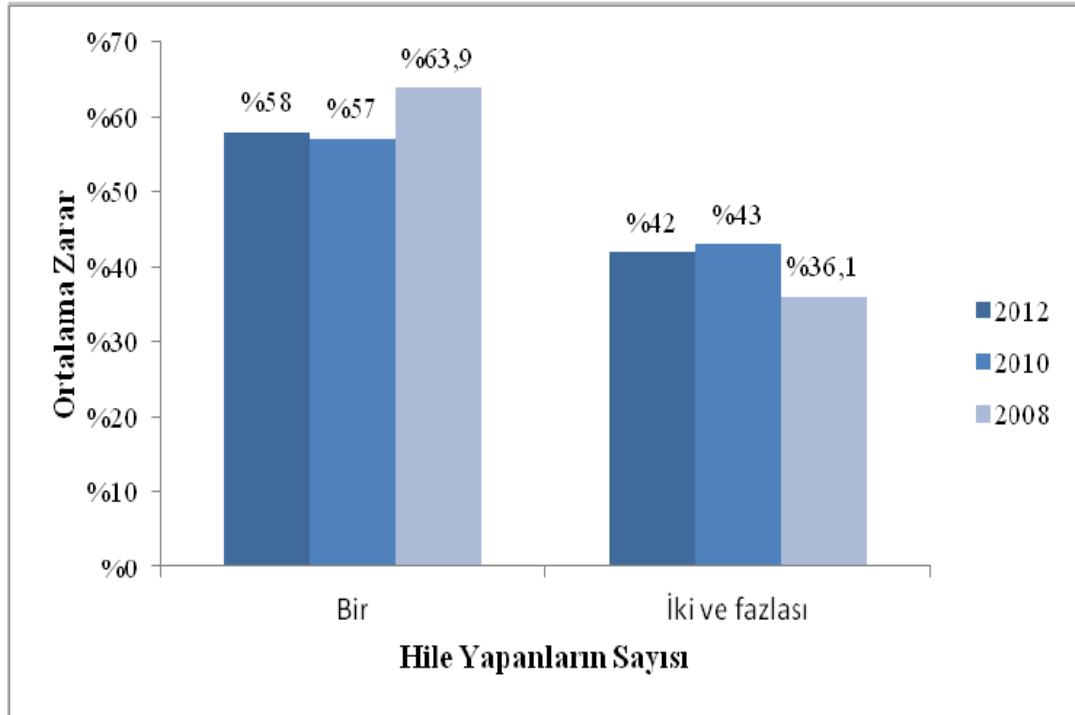
Tek kişiyle yapılan hile sayısı iki veya daha fazla kişi tarafından yapılan hile sayısından daha fazladır fakat takım olarak yapılan hilelerin verdiği zarar diğer gruba göre çok daha fazladır.

Şekil 2.4. Hile Yapanların Sayısına Göre Ortalama Zarar

Kaynak: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, ACFE, 2012, s.160.'den alındı.

Şekil 2.5. Hile Yapanların Sayısına Göre Olay Yüzdesi

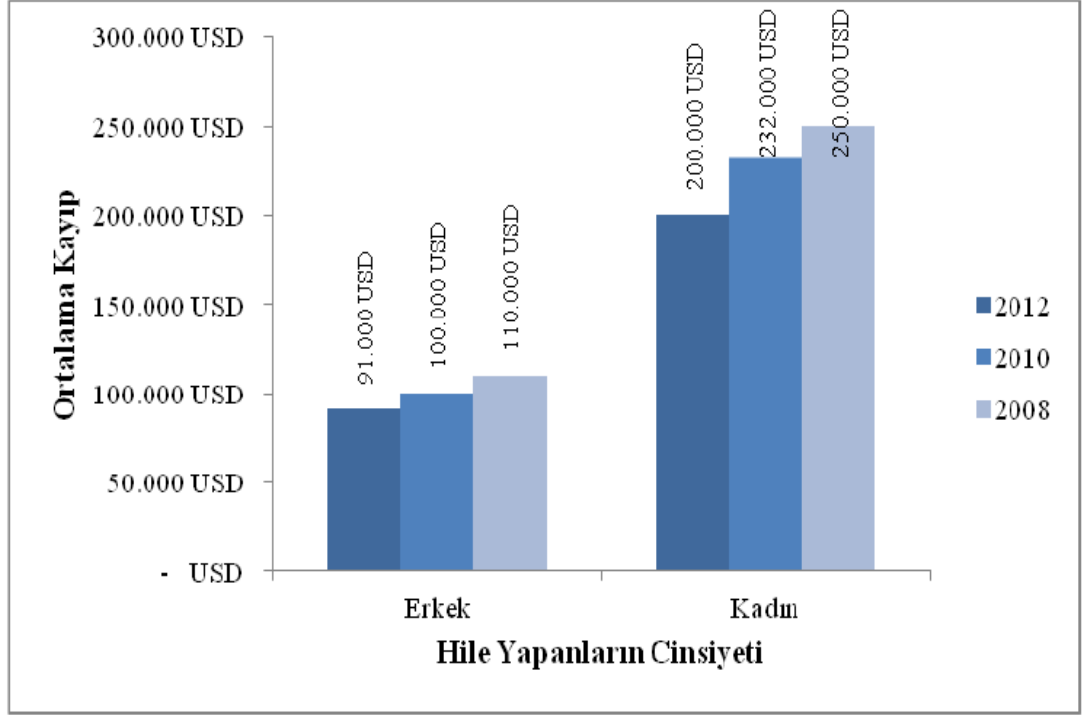

Kaynak: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, ACFE, 2012, s.159.'den alındı.

Son çalışmalar göstermiştir ki cinsiyet eşitliğinin iş hayatına en iyi yansıdığı ülkelerde bile kadınlar erkeklere oranla hileye daha fazla meyillidirler. Örneğin, Avrupa ülkelerinde erkek çalışanların hile oranı % 87,3 iken, bu oran kadınlarda %

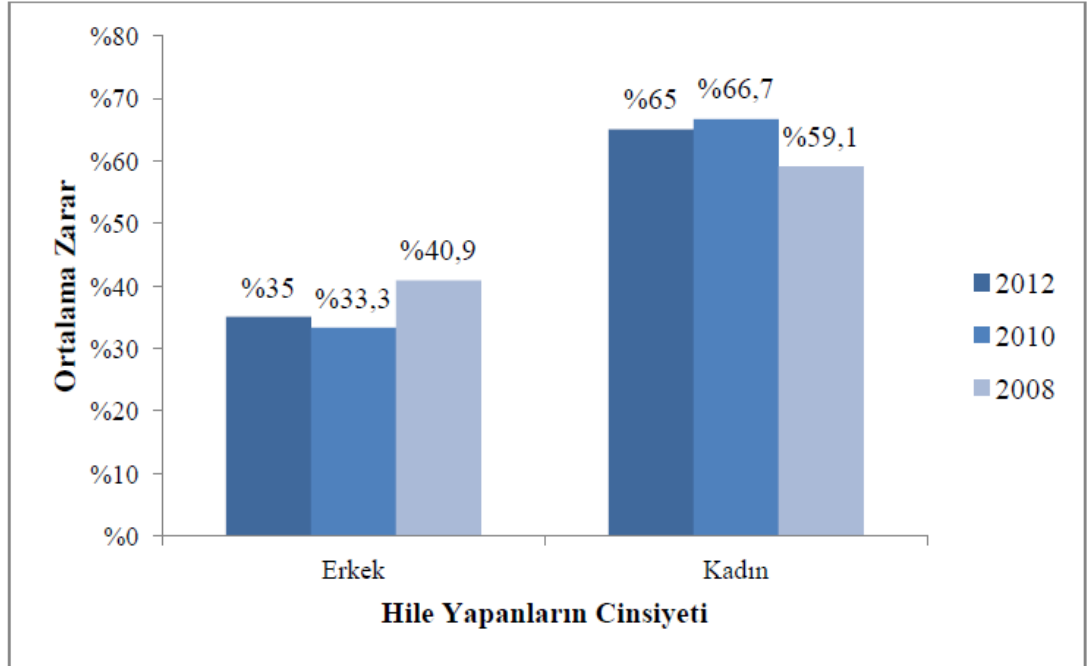
16,3' tür. Bununla birlikte, erkek çalışanların yaptığı hilelerin zararları da, sayısal üstünlüğüne benzer olarak kadınların neden olduğu hilelere göre daha yüksektir.

Şekil 2.6. Hile Yapanların Cinsiyetine Göre Ortalama Zarar

Kaynak: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, ACFE, 2012, s.169. 'den alındı.

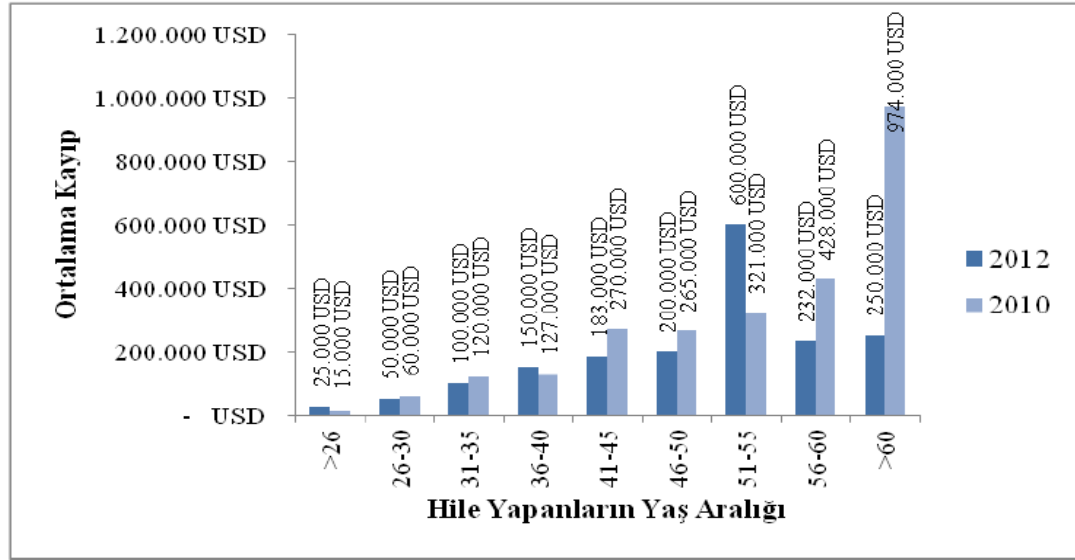
Şekil 2.7. Hile Yapanların Cinsiyetine Göre Olay Yüzdesi

Kaynak:Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, ACFE,2012, s.165. 'den alındı.

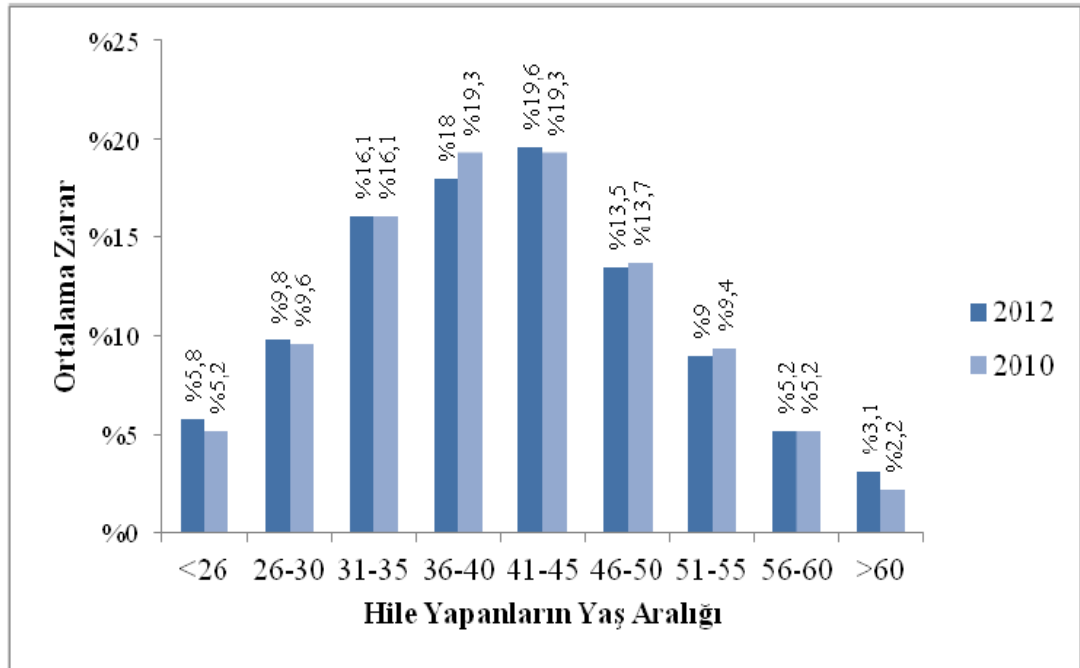
Yapılan araştırmalara göre 36-45 yaş aralığındaki kişiler hileye en fazla başvuran yaş aralığındaki kişilerdir. Yaptıkları hileler ile en fazla zararları verenler ise 60 üstü yaşındaki kişilerdir. Çalışanların yaşları arttıka sahip oldukları deneyimlerin ve mevkilerin artıyor olmasının da bunda etkili olduğu düşünülmektedir.

Şekil 2.8. Hile Yapanların Yaş Aralığına Göre Ortalama Zarar

Kaynak: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, ACFE, 2012, s.175. 'den alındı.

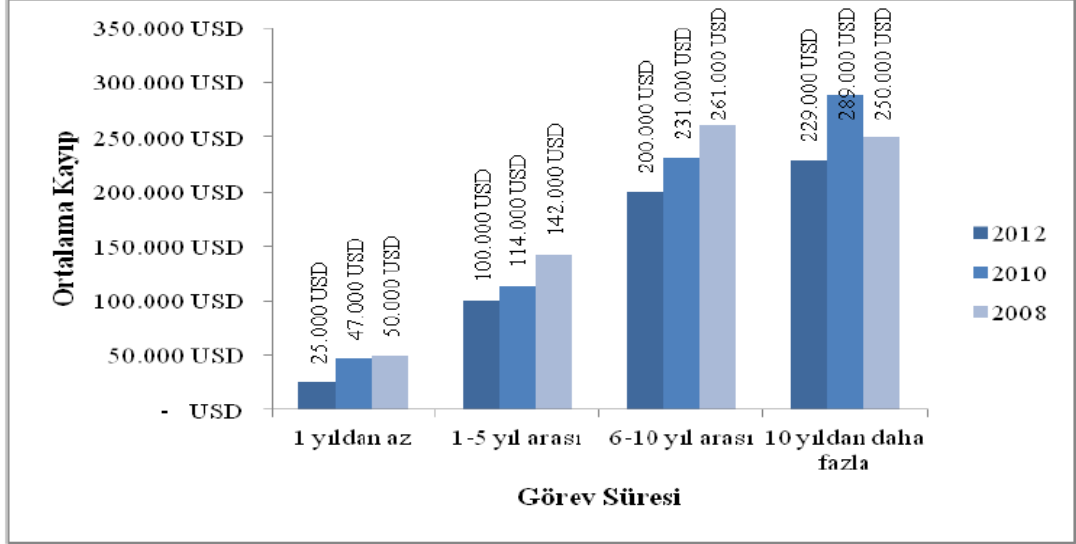
Şekil 2.9. Hile Yapanların Yaş Aralığına Göre Olay Yüzdesi

Kaynak: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, ACFE, 2012, s.174. 'den alındı.

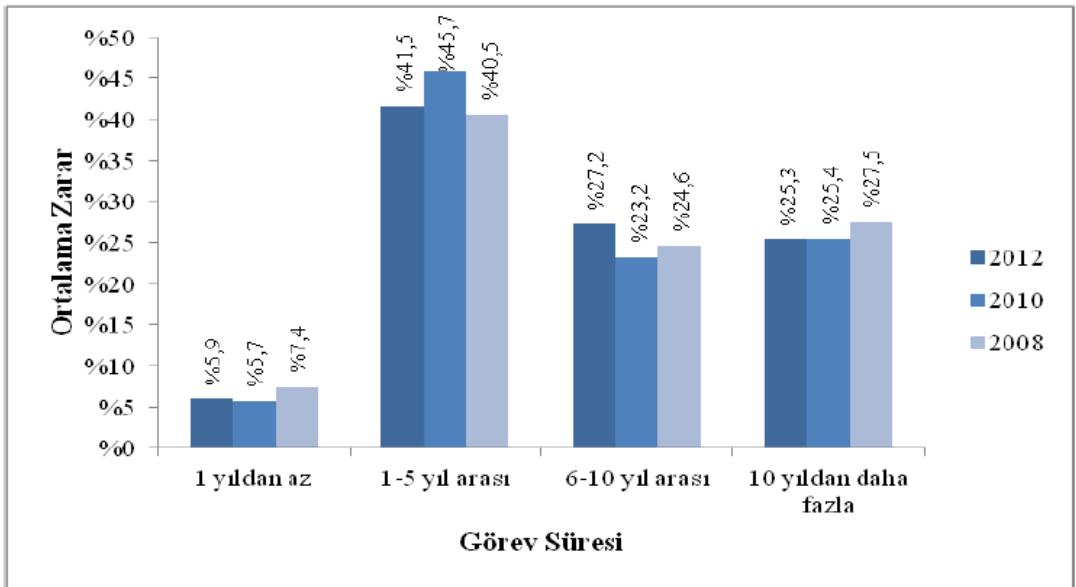
Çalışanların görev süreleri dikkate alındığında 1-5 yıllık geçmişi olan kişiler hile yapmaya daha fazla meyilliyken, verilen zarar görev süresi uzamasına paralel olarak artmaktadır. Bunda şirkette uzun yıllar geçiren kişilerin çalıştıkları şirketlerde kariyerlerinin olması da etkilidir. Daha önce açıklandığı gibi yüksek makamlardaki kişilerin vermiş oldukları zararlar alt makamlara göre daha fazladır.

Şekil 2.10. Hile Yapanların Görev Süresine Göre Ortalama Zarar

Kaynak: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, ACFE, 2012, s.181. 'den alındı.

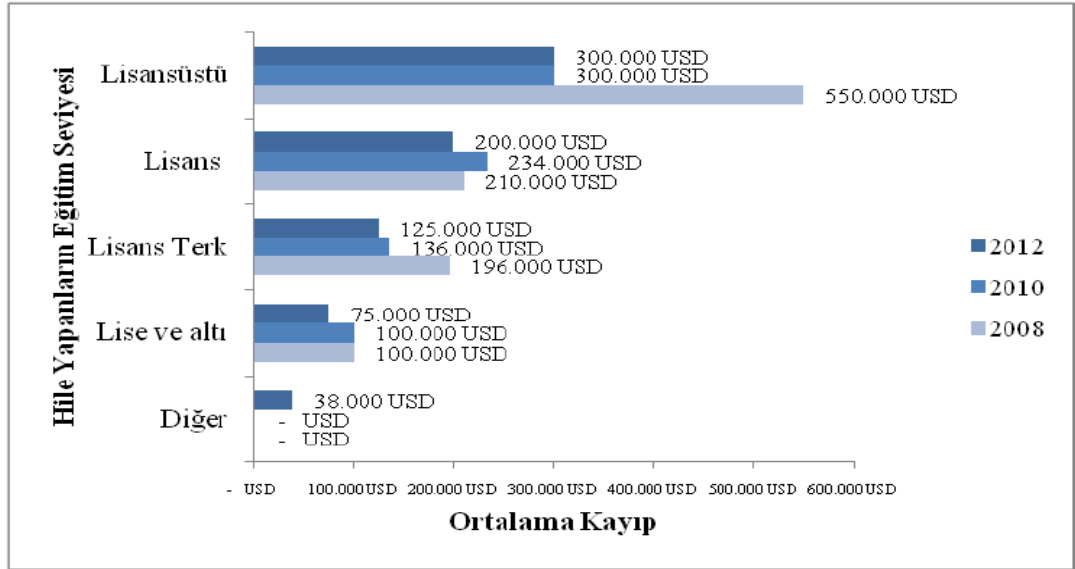
Şekil 2.11. Hile Yapanların Görev Süresine Göre Olay Yüzdesi

Kaynak: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, ACFE, 2012, s.178. 'den alındı.

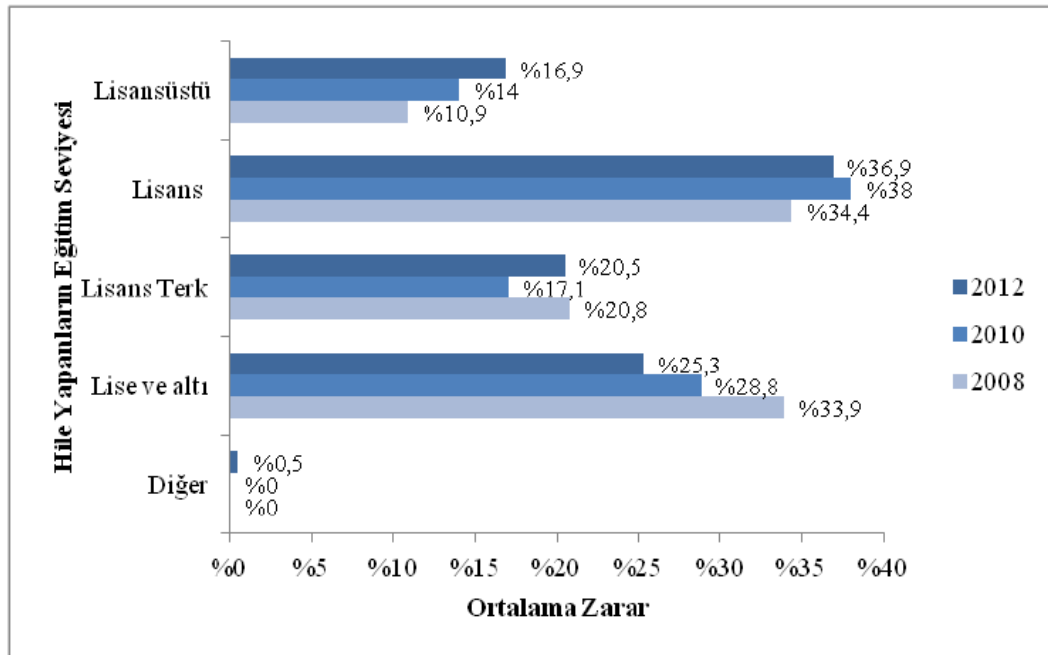
Hile yapanların eğitim düzeyleri değerlendirildiğinde orta öğrenim ve yüksek öğrenim oranlarında ciddi bir farklılığın olmadığı göze çarpsa da yüksek öğrenime sahip kişilerin kariyerlerinin daha iyi olması bu sınıftaki çalışanların yaptıkları hilenin zararlarının fazla olması sonucunu doğurduğu görülmektedir.

Şekil 2.12. Hile Yapanların Eğitim Seviyesine Göre Ortalama Zarar

Kaynak: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, ACFE, 2012, s.186. 'dan alındı.

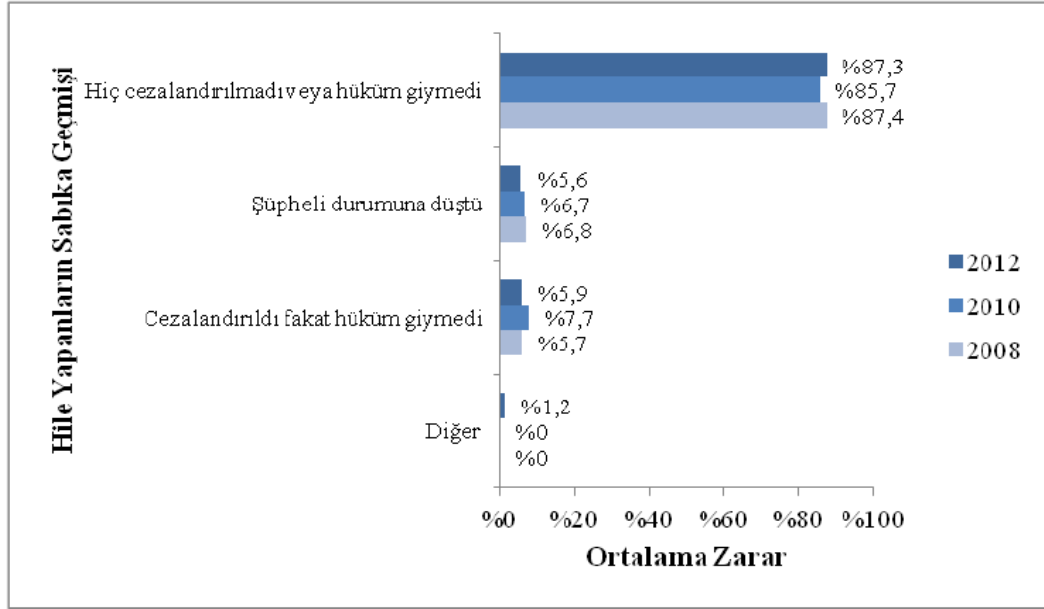
Şekil 2.13. Hile Yapanların Eğitim Seviyesine Göre Olay Yüzdesi

Kaynak: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, ACFE, 2012, s.183. 'den alındı.

Hile yapanların birçoğu daha önce hiç suç işlememiştir. Hile, daha çok güven ortamında yapılmaktadır; hile yapanlara duyulan bir güven vardır. Bu durum istatistiklere bariz şekilde yansımaktadır.

Şekil 2.14. Hile Yapanların Suç Geçmişine Göre Ortalama Olay

Kaynak: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, ACFE, 2012, s.201. 'den alındı.

2.4. Hilenin Araştırılması

İşletme yöneticileri ve çalışanlarının yaptığı hileler, diğer bir tabirle yolsuzluklar günümüz iş hayatında göz ardı edilemeyecek bir duruma gelmiştir.

“İşletmelerin her yıl elde ettikleri 100 TL lik gelirin 6 TL si yapılan hileler sonucu yok edilmekte, örneğin ABD’de, işletmelerin bu zararları yılda 400 milyar doları bulmaktadır. Bununla birlikte denetçiler ve işletme yöneticilerin yaptıkları anketler her geçen yıl hile tutarlarının daha da arttığını göstermektedir (Bozkurt, 2000: 41).”

Yapılan hileler işletmeler açısından önemli ölçüde sorun olmakta ve ne büyüklükte olursa olsun tüm işletmeler bu tehlikeyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Hilelerin, yapıldıktan sonra tespiti maliyetli olduğundan ve işletmelere büyük kayıplar getirdiğinden, önlenmesi gerekmekte ve bu kapsamda hilelerin

önlenmesinde ve ortaya çıkartılmasında yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Hilelerin araştırılması ve ortaya çıkartılması oldukça zor ve karmaşıktır.

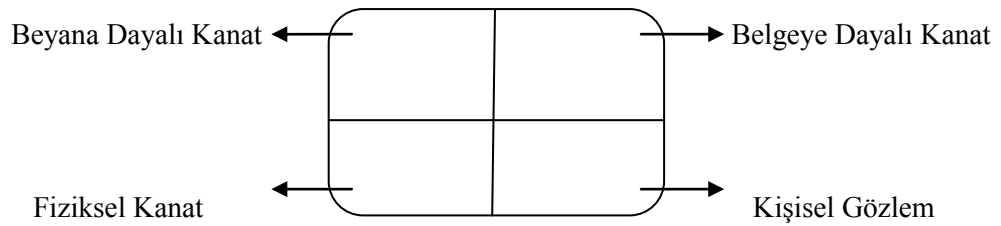
“Hilenin araştırılması, hilenin önceden tahmin edilmesi varsayımına dayanmaktadır. Tahmin etme eylemi, basiret sahibi hile araştırmacısının geçmişte bir hilenin meydana geldiğini, şu an için işletmede bir hilenin gerçekleşmekte olduğunu ya da gelecekte bir hilenin meydana geleceğini öngörmesidir. Araştırmanın amacı, doğruyu bulmak, bir başka ifadeyle hile belirtilerinin gerçekten bir hilenin habercisi olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Bu noktada, hilenin araştırılması karmaşık ve hassas bir süreçtir. Araştırmanın uygun bir şekilde gerçekleştirilememesi halinde masum insanlar sebepsiz yere zarara uğrayacak, gerçek suçlular ise meydana çıkartılamayacaktır (Albrecht ve Albrecht, 2003: 70-71).”

2.4.1. Hilenin Araştırılmasına Yönelik Yaklaşımlar

Hilenin araştırılması maliyetli bir süreç olduğundan işletme yönetiminin onayı ile yapılmaktadır. Aynı zamanda, araştırmanın yapılması hilenin gerçekleştiğine veya gerçekleşeceğine dair bir nedenin veya hükmün bulunmasına bağlıdır.

Hilenin araştırılmasına yönelik yaklaşımlar;

- Kanıt türlerine yönelik yaklaşım
- Hilenin elemanlarına (kim? nerede? ne zaman? neden? nasıl?) yönelik yaklaşım olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.
- Kanıt dörtgeni olarak adlandırdığımız kanıt türlerine yönelik yaklaşım ilk yaklaşımda kanıt türleri 4'e ayrılmaktadır.

Şekil 2.15. Kanıt Türleri

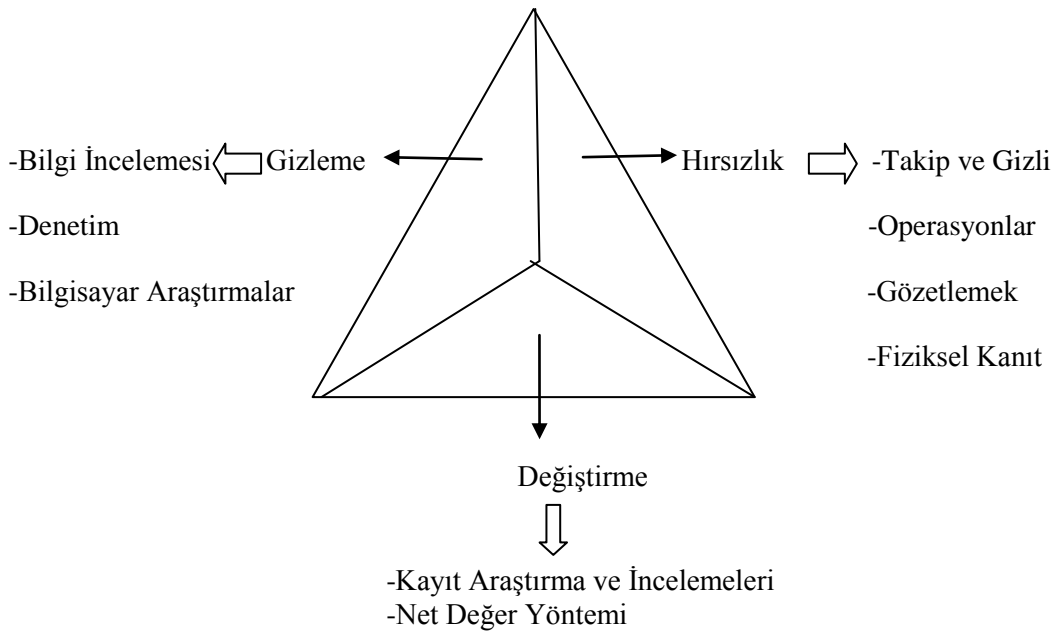
Beyana dayalı kanıtlar, denetçinin işletme çalışanlarına sorduğu sorulardan aldığı yanıtlardan elde edilmekte; karşılıklı görüşme, sorgulama ve dürüstlük testlerinden oluşmaktadır.

Belgeye dayalı kanıtlar, işletmenin mevcut muhasebe kayıtlarında ve finansal tablolarında bulunan tutarların, dayandığı belgelerin değerlendirilmesi sonucu elde edilmekte ve her türlü belge ve kayıt ile bilgisayar kayıtlarının incelenmesini ve net değer hesaplamalarını kapsamaktadır (Köse, 2010: 50).

Fiziksel kanıtlar; fiziki varlıkların incelenmesi ve sayılması yoluyla elde edilmektedir. İşletmede bulunan aktif varlıklar ile çalınan varlıklar ve bu varlıkları tanımlayan numaralar, parmak ve otomobil lastiği izleri en önemli fiziksel kanıtların başında gelmektedir.

Kişisel gözlemler, denetçinin işletme faaliyetlerini gözlemesi sonucu elde edilen kanıtlardır. Araştırmacı tarafından yapılan veya yönetilen takip ve gizli operasyonlar ile invigilation bu grupta yer almaktadır.

“Hilenin araştırılmasına yönelik bir diğer yaklaşım ise hile elemanlarına yönelik yaklaşımdır ve hile elemanları üçgeni ile gösterilmektedir (Albrecht and Albrecht, 2003: 180).”

Şekil 2.16. Hile Elemanları Üçgeni

Hırsızlık; nakit, stok, bilgi ve diğer varlıkların işletme çalışan ve yöneticileri tarafından alınması veya diğer bir ifade ile çalınmasını ifade etmektedir. Gizleme; hile yapan kişinin hilesini gizleme teşebbüslerini kapsamaktadır. Gizlemede, kayıtlar değiştirilmiş, nakit ve stoklar yanlış sayılmış veya hesaplanmış, kanıtlar ise yok edilmiştir. Değiştirme, hile yapan kişinin hile sonucu elde ettiği nakdi direkt harcaması, elde ettiği varlıkları ise satarak nakde çevirmesi ve daha sonra harcaması sürecidir (Köse, 2010: 51).

2.4.2. Hilelerin Belirlenmesi ve Kırmızı Bayraklar

Denetçiler, hataların ortaya çıkarılması dışında kendilerine hilelerin tespiti görevi de verilince şüpheli durumların belirlenmesinde kırmızı bayraklar yöntemini kullanmaya başlamışlardır.

“Hilenin ortaya çıkartılmasında hile belirteçleri olan kırmızı bayrakların tanımlanması ile başlanır. Tanımlama sonrası kırmızı bayrakları kullanacak kişilerin bunları iyi bir şekilde öğrenmesi gerekir (Burak ve Arzova, 2003: 120-121).”

Örnek olarak bir tedarik-satın alma departmanına bakmak konunun başlangıcının kavranması için anlamlı olacaktır. Başarılı hilekarlar küçük hilelerle başlarlar, güven kazandıkça daha büyüğüne geçerler. Yoğun işlerinden dolayı meşgul olan yöneticiler ise küçük farkları araştırmaya nadiren zaman bulurlar. Oysaki bu küçük olaylar görüldüğünden daha büyük olayların bir işareti olabilir. Çeşitli ödemeler ve gayri resmi komisyonların tespiti zordur ancak aşağıdaki durumlar uyarı sinyallerini çaldırır. Bunlar her zaman için hilenin var olduğu anlamına gelmese de durumla daha yakından ilgilenmenin gerekliliğine işaret eder.

- Ticari açıdan anlamsız-saçma anlaşmalar
- Rekabetçi pazar fiyatından farklı fiyatlar
- Müzakere edilmemiş, üzerine tartışılmamış anlaşmalar
- Sadece tercih edilen tedarikçinin karşılayabileceği gereksiz ve yüksek spesifikasyonlar
- Ödeme koşullarında ayrıcalık tanınan tedarikçiler
- Büyüklükleriyle orantısız ihaleler verilen tedarikçiler
- “Geç teslim edilip kabul edilen teklifler(Durant, 2000).”

Hilenin tespit edilmesine başlanırken kabul edilmesi gereken durumlar vardır.

Bunlar:

- Hile vardır
- Her organizasyon hilenin kurbanı veya hazırlayıcısı olabilir
- İç kontrol ve kişi karakterindeki belirgin zayıflıklar hileye geçirgen olabilir

Etkin bir hile denetçisinin aşağıda sayılanları yeterli bir şekilde yerine getirmesi gerekir:

- İç kontrolü gözden geçirme
- İç kontrolün güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirme
- Tanımlanan iç kontrol zaaflarına yönelik hile kayıp senaryoları tasarlamak
- Şüpheli ve istisnai işlemleri tanımlamak
- İşlemlerle ilgili belge akışını takip etmek
- Organizasyon hesaplarına giren ve çıkan fonların takibi
- Şüpheli işlemlere temel olan belgelerin araştırılması Tüm bu durumlarla ilgili denetçinin aklında olan sorular şunlardır:
 - Sistemin kontrol zincirine ait en zayıf halka neresi?
 - Sistemde genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinden sapma mümkün mü?
 - Off-line işlemlerin nasıl yapılıyor ve yetkili olan kişiler kim?
 - Sistemi tehlikeye sokacak en basit yol nedir?
 - Sisteme ait hangi noktalar üst düzey yetkililer tarafından atlanabilir?
 - İş çevresinin doğası nedir? (Köse, 2010: 53).

2.4.3.Kırmızı Bayraklar

Hilelere ait kırmızı bayraklar(hile belirteçleri) dokuz başlık altında incelenebilir:

- Muhasebeyle alakalı anormallikler
- Aşırı yaşam biçimleri
- İç kontrol zayıflıkları
- Analitik anormallikler

- Olağan olmayan davranışlar
- Olumsuzluk doğurabilecek olası yönetim özellikleri
- Organizasyonel yapı anormallikleri
- “Üçüncü kişilerle ilişkilerde düzensizlikler(Bozkurt, 2000: 5-6).”
- “Şikayetler, uyarılar, imalar(Burak ve Arzova, 2003: 121).”

2.4.3.1. Muhasebe ile ilgili anormallikler

- Tümüyle ve uygun şekilde zamanında kayda alınmayan işlemler
- Kayıp belgeler
- Dayanaksız ve yetkisiz işlemler ve bakiyeler
- Sonuçları etkilemekte olan son dakika düzeltmeleri
- Orjinal belgenin yerine fotokopi halindeki belgelerin bulunması
- Belgeler üzerinde bulunan oynamalar
- İşletme kayıtları ve doğrulama yanıtları içerisinde meydana gelen tutarsızlıklar
- Önemli tutarlarda fiziki ve stok varlık kayıpları
- Kasada eksik veya fazla tutarda paraların bulunması
- Hurda ve firelerde artış
- Muhasebe dönemlerinde ve sınıflandırmalarda uygunsuz işlemler
- Kasada büyük meblağ da nakit tutulması ve buradan işlemlerin gerçekleştirilmesi
- Küçük hacimlerde fakat fazla talepli ve yüksek değerli stoklar
- Vadesi geçmiş olan alacaklarda artış
- Kolay el değiştirebilir fakat mücevherat, tahvil ve değerli hisse senedi gibi varlıklar
- Mali tablolarda açıklanamayan değişimler(Köse, 2010: 54).

2.4.3.2. İç kontrol zayıflıkları

- Görev ayrılığındaki eksiklikler
- Bağımsız gözlemlerde zayıflık
- Varlıkların fiziksel korunmasında zayıflıklar
- Yetersiz belgelendirme sistemi
- Yetersiz yetkilendirme

- Yetersiz muhasebe sistemi
- Var olan kontrollere gereken önemi vermeme.

2.4.3.3. Analitik anormallikler

- Tanımlama ve belirlemelerden sapmalar
- Açıklanamayan stok noksanlıkları ve düzeltmeleri
- Aşırı satın almalar
- Döküntülerde ve atıklarda meydana gelen artış
- Hesap bakiyelerinde anlamlı artışlar ve azalmalar
- Nakitte oluşan fazlalık ya da noksanlıklar
- Fiziki anormallikler
- Nakit akışı azalırken gelirlerin artması
- Anlamsız gider veya ödemeler
- Stoklar azalırken artan borçlar
- Alacaklar azalırken gelirlerin artması
- Satışlar azalırken artan stoklar
- Hacim artarken azalan döküntüler ve atıklar
- Hacim artarken artan birim maliyetleri(Köse, 2010: 55).

2.4.3.4. Aşırı yaşam biçimleri

- Pahalı araba kullanımı ve ev ikameti
- Pahalı seyahatler
- Çok pahalı eşya kullanımı
- Üst düzey sosyal kulüplere üyelik.

2.4.3.5. Olağan olmayan davranışlar

“Kişilerin birçoğunda hile yapmaya başlamasıyla psikolojik olarak suçluluk ve korku duygusu ortaya çıkar. Kişilerde oluşan bu farklılaşma süreci aşağıdaki sıraya göreler:

- Suç
- Korku

- Stres
- Davranış değişiklikleri(Bozkurt, 2000: 5).”

“Olağan olmayan veya tanımlanamayan davranış bozukluklarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Uykusuzluk
- Artan içki bağımlılığı
- Uyuşturucu kullanımı
- Olağan olmayan alınganlıklar ve őüpheler
- Rahat bir görünüm sağlayamama
- Hastalanma korkusu
- Arkadaő grubu içerisinde aşırı sıkıntılı davranışlar sergileme
- Olağan olmayan münakaőa ortamları yaratma
- Aşırı sinirlilik
- Sürekli dőőünceli bir görünüm sergileme(Burak ve Arzova, 2003: 124).”

2.4.3.6. Olumsuzluk doğurabilecek olası yönetim özellikleri

- Etik davranış göstermeyen veya dürüst olmayan yönetim
- Yüksek tutarda kişisel borcu olan veya finansal ihtiyaçları olan yöneticiler
- Kumar tutkunu veya rizikolu işlemlere yönelen yöneticiler
- Geçmiőı karanlık veya suçlu yöneticiler
- Finansal başarıları işletmenin başarısına çok sıkı biçimde bağlı olan yöneticiler.

2.4.3.7. Organizasyonel yapı anormallikleri

- Yöneticilerde sık değişiklikler
- Etkili bir iç denetim kadrosunun bulunmaması
- Aşırı derecede olan karmaşık bir işletme yapısı
- İşletmenin varlıklarında önemli derecede eskime.

2.4.3.8. Üçüncü kişilerle ilişkilerde düzensizlikler

- Yönetim kurulu üyelerinde sık sık değişmeler
- Denetçilerde sık sık değişmeler
- Denetçilere gerekli verileri sağlamada isteksizlik
- Kamu kurumları ile yaşanan sürekli sorunlar
- İşletmenin dış hukuk müşavirlerinde sık değişmeler
- Çok fazla farklı banka kullanımı
- Satıcılarla olağan olmayan ilişkiler
- Kredi bulma konusunda yaşanan sorunlar.

2.4.3.9. Şikâyetler, uyarılar, imalar

Hırsızlık eylemi, çalınanların harcanması ve yapılanın gizlenmesi hile sürecinin ayaklarını oluşturur. Bu aşamadaki uyarılar ve şikâyetler önemlilik ortaya çıkarma görevi görür. Hırsızlık eyleminin gerçekleştiği aşamada denetçiler yapılan eylemi ortaya çıkarma imkânına sahip değillerdir. Denetçiler gizleme eylemi aşamasında hilenin ortaya çıkarılmasında önemli rol oynarlar. Çalınanların harcandığı dönüşüm aşamasında hile yapan kişinin yaşam düzeyinde değişiklikler oluşmaya başlar. Denetçi dönüşümü görmeyebilir.

Hileyi ortaya çıkartma bakımından olayı ele aldığımızda, işletme yöneticilerin, çalışanlarının, işletme dışı ve üçüncü kişilerin önemli rolleri görmezden gelinemez. Bunlardan gelebilecek şikâyet, uyarı ve imalar önemle değerlendirilmelidir. Büyük bir işletmede hilelerin % 43'ü bir yılda yapılan çalışan uyarıları ve müşteri şikâyetleri ile açığa çıkarılmıştır (Köse, 2010: 58).

2.5. Mali Tablo Hileleri

“Bir işletmenin mevcut muhasebe kayıtlarında ve dolayısı ile mali tablolarında gerçekleştirilen yolsuzluklar, hileler, maskelemeler, olağan olmayan düzenlemeler küçük bir kesime fayda sağlarken önemli bir kesimde ciddi zararlara sebep olmaktadır. Yapılan bu hilelerden Yatırımcılar, çalışanlar, borç verenler, satıcılar

mikro düzeyde zarar görürken, devlet ve kamuoyu makro düzeyde etkilenmektedir(Bozkurt, 2000: 15).”

Yönetim tarafınca oluşturulan kendilerini ya da dar bir yapıda işletme sahiplerini avantajlı kılacak, bununla beraber diğer tüm 3. kişilere ciddi zararlar verebilecek düzenlemeleri 2 ana grupta toplayabiliriz:

- ✓ İşletmeyi daha iyi gösterebilecek düzenlemeler,
- ✓ İşletmeyi daha kötü gösterebilecek düzenlemeler.

“İşletmeler büyüdükçe, işletmenin karını düşük göstererek örneğin daha az kar payı dağıtmaya ve daha az vergi ödemeye yönelik düzenlemelerle etkisini yitirmektedir. Bu gibi düzenlemeler daha küçük ve orta işletmelerde etkin olabilmekte iken işletmeler büyüdükçe kendilerini olduğundan iyi göstererek işletmeyle alakalı üçüncü kişilerden yararlanma ve onları yanıltma yoluna gidilmektedir(Bozkurt, 2000: 17).”

Mali tablolar üzerinde yapılan hileli düzenlemeler, mali tabloları önemli düzeyde olumsuz etkileyecek idare tarafından yapılan kasıtlı düzenlemeler olarak tanımlanmaktadır. Bu düzenleme, zimmete para geçirmeye ve hırsızlığa benzemez ama bu tip zimmete para geçirmeler ve hırsızlıkları gizli tutmak amacıyla da kullanılabilir. Neden hileli finansal raporlama yapıldığının nedenlerinden bazılarını Ulusal Diplomalı Hile Araştırmacıları Kuruluşu(NACFE) şöyle belirtmiştir:

- ✓ Şirketi amaç ve hedeflerine ulaştırmayı sağlamak,
- ✓ Hisse başına kârı yükseltmek ile kâr payı ödemelerini artırmasını sağlamak,
- ✓ Finansal performansın temel alındığı hallerde ikramiye elde etmek.

Fail, kar oranını yüksek göstermek için bu hile yöntemleri ile mali yapıyı iyi göstermek için aktifleri arttırarak veya borçları indirgeyerek, gelir ya da harcama kalemleriyle oynayarak, akışkanlık durumunu düzeltmek için kısa veya uzun dönem aktifleri veya borçları baştan sınıflandırarak mali tabloları dolayısıyla şirketin genel durumunu daha iyi göstermek için çalışır. Aynı zamanda, mali tabloları daha iyi göstermek için hile oluşturmadan kullanılan bazı metotlar vardır. Örneğin işlemlerin,

mali bazı rakamların veya hesapların bir grup halinde oluşturarak olumsuz birtakım olayların gizlenmesi ve göze batmasının engellenmesi buna örnek verilebilir. Bu hususta, hileli mali tabloları tesadüfî olma eğiliminde olan bilinçsiz hatalardan, personelin zimmetine para geçirmesi, çevre veya ürün güvenliği düzenlemelerinin ihlal edilmesi ve mali tabloların doğruluğuna önemli bir hale getirmeyen diğer şirket içi sayılan uygunsuzluklardan ayırmak gerekir(Köse, 2010: 59).

Üst düzey yöneticilerin veya işletme sahiplerinin yaptıkları hile veya yolsuzluklara bakıldığında, işletme çalışanlarının yaptıkları hilelerden çok daha fazla olduğu aşikârdır. Yapılan araştırmalar sonucunda bir işletmede yönetici veya müdür olan bireylerin yaptıkları hileler dolayısıyla verdikleri zararlar normal olarak çalışan bireylerin işletmelere verdikleri zararlardan on altı kattan fazla olduğunu göstermektedir.

Hileli mali tabloların hazırlanması güç olduğu kabul edilse bile genellikle tahmin edilebilmesi zor olmayan yollar izler. Çoğunlukla bu hileler genellikle hızlı değişimlerin olduğu endüstrilerde ve mali yılsonuna doğru gerçekleştirilen olağan olmayan işlemler ile oluşturulur. Yapılan bir başka araştırmaya göre, mali şirketlerde hile olaylarının daha çok meydana geldiğini göstermiştir. Aynı araştırmada hilelere ve hatalara, nakit ödemeler, satın almalar, maaş ödemelerinden ve ücrette oluşan harcama hesabı en açık olan işlem türleridir. Gözden geçirilen hile olaylarının % 67'de bu hesap üzerinde işlem yapıldığı tespit edilmiştir(Köse, 2010: 60).

“Belirli kurumsal, dışsal veya bireysel güç ve fırsatların sonucunda hileli mali tablo meydana gelir. Dışsal güçlere kişisel davranışlara dürüst olmayan yönetim veya yönetim içindeki çıkarların çatışması ile pazar payındaki ani düşüşler veya endüstrideki genel gerileme zayıf iç kontrol mekanizmasını örnek verilebiliriz. Bunların hepsi bireylerin ya da şirketlerin hileye başvurması için baskı ve teşvik eder(Terzi, 1995).”

2.5.1. Mali Tablo Hilelerinin Grupları

Farklı zararlara sebebiyet veren hileli muhasebe ve İşletmelerin mali tablolarını bozan düzenlemeler 6 maddede toplanabilir:

1.Son aşamaya kadar gelmemiş ve gelir oluşturacak faaliyetleri kayıtlara önceden gelir ögeleri olarak kayıt etmek.

Örneğin, gelecekte gerçekleştirilecek bir hizmet için alınan avansı gelir diye kayıt etmek, önemli belirsizlikleri varken bir unsuru gelir yazmak, satış işlemi sonlanmadan yüklemesi yapılan malları gelir yazmak gibi.

2.Sahte gelir kalemleri oluşturma.

Örneğin, işletmeler kendi içerisinde yakın ya da benzer değerde varlıklarını farklılaştırarak gelir elde etmeleri, ara dönemlerde düzenlenen mali tablolarda düzmece varsayımlar ile geliri arttırmaları, gelen iade paralarını gelir yazmaları gibi.

3.Tek seferlik mahsus kazanç operasyonlarıyla geliri yükseltmek.

Örneğin, gereksiz bir biçimde borçları erken ödeyerek indirim elde etmek, düşük değer verilmiş bir varlığı yüksek değer ile satmak gibi.

4.Sonraki dönemlere cari dönemdeki giderleri aktarmak.

Örneğin, değersiz durumda bulunan aktifleri ziyan etmeme yolunu seçme, amortisman ayırmada düşük oranlar seçmek gibi.

5.Sonraki dönemlere cari dönemdeki gelirleri aktarmak.

6.Cari dönem giderlerine gelecek dönemin gideri olarak kayıt etmek(Köse, 2010: 61).

Hileli raporlamalara neden olan ve bir özet şeklinde yukarıda saydığımız düzenlemeleri geliri azaltıcı veya arttırıcı biçimde çoğaltma imkânları bulunmaktadır. Büyük bir kesimin bu şekilde zarara uğradığı ancak birilerinin yararlandığı ve genellikle üst düzey yöneticiler tarafından gerçekleştirilen bu yönetim

hilelerinin yapılacak denetimlerde ortaya çıkartılmasını gerekli kılmaktadır. Bu şekilde gerçekleşen hilelerin belirtilerinin neler olabileceği aşağıda belirtilmiştir.

2.5.2. Mali Tablo Hilelerinin Doğası

Mali tablo hileleri de diğer hilelerde olduğu gibi hile ve kasıtlı girişilmiş bir gizlemeyi kapsar. Mali tablo hileleri, evrakta yapılan sahtekârlığı da içeren, değiştirilmiş belgeler yolu ile çalışanlar, idare ya da üçüncü kişiler ile yapılan bir danışıklı dövüş aracılığı ile gizlenebilmektedir. Mali tablo hileleri de ne yazık ki diğer hileler gibi çok zor fark edilebilir. Bu hileler yapılmadan önce, sahtekârlığın belirtileri-kırmızı bayraklar fark edilmektedir. Meydana gelen bu belirtiler her zaman hilenin var olduğu anlamına gelmez. Bazen bu belgeler meşru biçimde yok olabilir, temel ekonomik unsurlarda istenmeyen değişikliklerin yaşanması beklenilmeyen sonuçların açığa çıkmasına sebep olabilir ve büyük defter kasıtlı olmayan bir muhasebe hatası (ve gerçek) yüzünden dengeye gelmeyebilir. Kişinin hata yapması veya kasti olarak yanlış iddialarda bulunması hileye ait belirtiler ortaya çıkarabilir bu yüzden dikkatli olunmalıdır.

Hile imaları etkin, önceden kestirilebilen modeller halinde ya da önem sırasına göre kolaylıkla sıralanamazlar. Önem dereceleri geniş yelpazede değişiklik gösterir. Birtakım unsurlar hile ortada yokken ortaya çıkmakta olup az sayıdaki belirtilerin bir kısmı ise hile yapılırken meydana gelebilir. Hileyi kanıtlamak bazen oldukça güçtür. Doğrulama yapmadan birilerini hileden ötürü suçlu bulmak çok zordur. Belgeleri açık bir şekilde taklit etme ya da benzer hırsızlıklar bir hile örneğini oluşturabilir. Hileyi ispat etme ya da belirleme zorluğu sebebiyle, hile soruşturması yaparken, hilenin boyutunu tespit ederken ya da diğer araştırma faaliyetleri yürütülürken oldukça titiz ve dikkatli olunmalıdır (Köse, 2010: 62).

2.5.3. Mali Tablo Hilelerinin Arkasındaki Günü

Mali tablo hilelerinin arkasında oluşan güdüler farklılık göstermektedir. Failler bazen bir bonoyu ya da yüksek bir hisse senedi bedelini ve yahut hisse senedi teklifini destekler bazen de şirketin hisse senetlerinin fiyatını yükseltmek isterler. Şirket hissesini büyük tutarlarını diğer zamanlarda da tepe yöneticiler sahiplenirler.

Ayrıca hisse senedi fiyatlarında meydana gelen her bir azalış bireysel net varlıklarını önemli düzeyde azaltır.

“Bu şekilde yapılan düzenlemelere tepe yönetimlerini yönlüten farklı nedenlerin bazıları şunlardır:

- Yöneticilerin bazı düzenlemeleri farklı muhasebe hileleri ile kolayca yapabilmeleri. Örneğin, envanter değerlendirme metotları ve amortisman uygulamaları ile farklı düzenlemeler yapmak daha kolay olmaktadır.
- Gerçekleştirdikleri bu düzenlemeler neticesinde kendilerine bir fayda sağlamaları. Örneğin, işletmelerin gelirlerinin iyi bir seviyeye ulaşması sonucu ikramiye kazanmaları gibi.
- Aşırı rekabete dayanan baskılarla yüz yüze kalmaları
- Bu düzenlemeler neticesinde muhtemelen yakalanmayacaklarını düşünmeleri. Dolayısı ile zayıf iç kontrol yapıları ve denetimler bu gibi düşünceleri doğurmaktadır. (Bozkurt, 2000: 17).”

Mali tablo hilelerine ait güdüler çeşitlilik gösterir ama sonuçları değişmez. Birileri bu hileden dolayı zarar görmektedir. Fakat yatırımcılar, yöneticiler ve şirket bakımından sonuçlar farklı olur.

2.5.4. Mali Tablo Hilelerini Tespit Etmenin Çerçevesi

Hile fırsatlarını ya da hile riskini tanımlama, mali tablo hilelerini tespit etmede en önemli aşamalardan biridir. Rekabet edenlerin ve endüstrinin incelemekte olduğunuz işlemlerini ve organizasyonun mevcut doğasını açık ve net olarak anlamanız için riskleri doğru şekilde tanımlamak gerekir. Onları hileye iten ile Organizasyonun yönetiminin ne olduğunu, şirket organizasyonunun nasıl yapıldığını kavramalı ve şirketin diğer kişiler ile olan ilişkileriyle her bir kişinin işletme üzerinde ve yetkililer üzerinde sahip olduğu etkinin farkında olmalısınız.

Yalnızca mali raporları analiz ederek nadiren mali tablo hileleri tespitlenir. Aksine, mali tablo rakamlarıyla gerçek dünya rakamları kıyaslanarak bu hileler tespit edilir. Dönemden döneme raporlanan gelirler, aktifler, pasifler ve masraflardaki

değişiklikler incelenmelidir. Endüstri normlarıyla şirket performansı mukayese edilmelidir (Köse, 2010: 63).

2.5.5. Mali Tablo Hilesi Üzerine İstatistikler

Meydana gelen mali tablo hilelerinin ne kadar olduğu zor bilinir. Bunu ölçmenin yollarından biri, Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu (SEC) uygulama bültenlerinden birkaçına bakan (muhasebe ve denetim uygulama bültenleri - AAER'ler)'dir. Halka açık olan şirketlerde meydana gelen mali tablo hilesini AAER yayımlarlar.

Yayınlanan bu AAER'leri inceleyen birkaç çalışma vardır. Hileli Mali Raporları (Treadway Komisyonu) için Ulusal Komisyon Raporu bunlardan ilki ve muhtevası en geniş olanıdır. Bu rapor 10 yıl süreyle ve 1987 yılına kadar yapılan hileleri incelemesi sonucunda mali tablo hilelerinin sık olmamasına rağmen, tutarlarının oldukça yüksek olduğu hileler ortaya çıkarmıştır.

1987-1997 yılları arasında meydana gelen ve Sponsorluk Yapan Organizasyonlar Komitesi (COSO) tarafından 1999 yılında mali tablo hilesine ait bir çalışma çıkardı. Komite, bu süre boyunca yaklaşık olarak 300 mali tablo hilesinin AAER'ler de yayınlandığını belirlemiştir. Aşağıda hileli mali tabloların 204'ünde şu bilgiler ortaya çıkmıştır:

1.Mali tablo hile süresi ortalama 23.7 aydı ve eylemlerin hile sıklığı sabit kalmıştır.

2.En yaygın olan bu hileler masrafları olduğundan düşük gösterme, aktifleri şişirme ve uygunsuz gelir sınıflamasıdır. Gelir hileleri en çok zamansız gelirleri kaydetme ile hayali gelirleri kaydetme biçiminde olmuştur. Envanter hilelerinde ise birinci sırada gerçek aktifleri şişirme, ikinci sırada hayali aktifler kaydetme ya da sahip olunmayan aktifler ve son olarak üçüncü sırada sarf edilmesi gereken maddeleri sermayeye katma olarak tespit etmiştir. Aktiflerin zimmete geçirilmesi ile uygunsuz açığa çıkarmaları diğer yaygın mali tablo hileleri içerir.

3.Yanlış beyan edilen ve en sık olan aktifler; yatırımlar, alacak hesapları, donanım ve demirbaş, nakit, envanter, patentler, alacak senetleri/istikrazlar ve doğal kaynaklardır.

4.Ortalama olarak 25 milyon \$ civarında yanlış beyanda bulunulmuştur.

5.Tepe yöneticisi, olayların %72'sinde suçu gerçekleştiren kimseydi. Daha sonra en sık suç işleyenler, İşletme Müdürü, Muhasebe Müdürü, Mali İşler Müdürü, yönetim kurulu üyeleri, başkan yardımcıları, alt kademe personeli ve diğerlerinden oluşmaktaydı. Olayların % 29'unda ise bağımsız denetçinin bir AAER'de adı geçti.

6.Olayların % 55'inde hile öncesinde en son denetim raporu, olumsuz bir denetim yargısı içermekte, % 24'ünde en son denetim raporu, devam eden bir hukuk davasına ya da diğer belirsizliklere dikkat çekmekte, % 17'sinde, muhasebe unsurundaki veya denetçilerdeki bir farklılık ortaya çıkmakta ve % 4'ünde denetim alanı kısıtlaması gibi diğer sınırlamalar yer almaktaydı.

7.Mali raporlama hilesine bulaşmış şirketlerin ortalama olarak hissedar öz varlıkları 86 milyon \$, gelirleri 232 milyon \$, toplam aktifleri 532 milyon \$ olmaktaydı.

8.En fazla hilelerin yer aldığı şirketler, %12 ile bilgisayar yazılımı ve donanımı, %12 ile öteki üreticiler, %11 ile mali hizmet tedarik edenler, % 9 ile sağlık ürünleri ile sağlık bakımı, % 7 ile toptancılar ve perakendeciler ile diğer hizmette bulunan tedarikçilerdir. Ayrıca %3+ diğer endüstriler, telekomünikasyon, petrol, madencilik ve gaz, emlak ve sigorta sektörleri şeklinde dir.

9.Hileye bulaşan şirketlerin % 78'i NASDAQ ya da diğer borsa dışında bulunan piyasalarda kota edilmişti, şirketlerin hisse senetlerinin ancak %15'i New York Borsasında, % 7'si de Amerikan Borsasında işlem görmekteydi.

10.Hileye karışarak sert sonuçlarla karış karışya kalan şirketlerin: % 36'sı hakkında iflas bakımından dava açıldı, %15'i de aktiflerinin büyük çoğunluğunu satıp başka bir şirket ile birleşme yoluna girdi ya da kontrol edici yeni bir hissedara sahip oldu, % 21 'inin hisseleri de hisselerinin işlem gördüğü ulusal borsadan kaldırıldı ve % 24'üne ise diğer tazminat davaları açılmıştır.

11.Şirketlerin, %75'lik kısmı şirket dışı yöneticilerden meydana gelen, denetim komitesine sahip olmasına rağmen komiteler çoğunlukla yıllık olarak bir araya geliyordu.

12.Yönetim Kurulu, daha çok içerideki kimseler ya da "gri giysili" müdürlerin doğrultusunda yönlendirilmekteydi.

13.Şirketlerin müdürler, yetkililer ya da vekiller arasında yaklaşık %40 aile ilişkileri mevcuttur. Şirket yetkililerin %20'sinden fazlası hem mali işler müdürü hem de tepe yöneticisi olduğundan şirketlerde uyumsuz işlevler bulunurdu.

14.Hile öncesi dönemlerde bazı şirketler net zararda bulunmakta ya da başa baş noktasında yürütülüyorlardı. Böylece hile açısından finansal zorlama ya da sıkıntı etkisi meydana getirdi. Şirketin hile dönemlerinin olduğu ilk dönemde 175.000 \$'lık yıllık net geliri vardı.

15.Denetim firmalarının toplam büyüklükleri mali tablo hilesini yapan şirketlerle ilişkilendirildi. Örnekte, şirketlerin %56'sı hile dönemi süresince BİG 8 veya BİG 6 denetçi olan denetim firmalarınca denetlendi ve % 44'ü 8 BİG / 6 BİG dışındaki denetçilerce denetlendi.

16.Bağımsız denetçilerde mali tablo hilelerine karıştı. 195 hile davası içerisinde 56 davada bağımsız denetçilerin ismi yer aldı, bu 56 davanın ilk 30'u denetçi ile alakalı kişisel iddialar ya da 56 davanın 26'sı denetim olasılığı olduğunu açığa çıkardı. 56'dan 46'sı AAER'lerde adı geçen denetçilerin BİG 6 ya da BİG 8 denetçileri değildi.

17. Hileye karışan kişiler şiddetli sonuçlara maruz kaldılar. Sermaye Piyasası Kurulu'nca(SEC) sonuçlanan üst düzey yöneticiler şiddetli kişisel ve kolektif davalara maruz kaldılar. Önemli sayıda yönetici istifaya zorlandı veya sözleşmeleri sona erdirildi. Bunun yanı sıra çok az kişi bu suçu kabul etti ya da hapis cezaları çektiler(Köse, 2010: 66).

Bu veriler, İngiltere'deki Birleşik Krallıkta Denetim Uygulamaları Kurulu'nca(APB) yürütülen bir çalışmayla tutarlıdır. Mali tablo hilesine ait APB de

iki temel durum ortaya çıkardı; hile eylemi çoğunlukla Şirket yönetimince iŐlenmekte ve de mali tablo hileleri gerçek bir hırsızlığı ilgilendirmemekte ve kanuni denetçilerince tespit edilememektedir. APB'nin gözden geçirdiği hile davalarının 14' Şirket hesaplarına finansal olarak etkide bulundu. st kademe yönetiminin % 65'i hisse fiyatlarını artırmak veya zararları gizlemek için mali verileri tablolara yanlış yansıttıklarını bu 14 açıkladılar.

3.BÖLÜM

HİLENİN ÖNLENMESİ

“Önlemek kelimesi tanım olarak, bir şeyin yapılmasına veya olmasına engel olmak, başka bir ifade ile ortaya çıkan veya çıkacağı düşünülen bir tehlikenin önüne geçmek, durdurmak anlamındadır(TDK, 2012).”

Hile işlemlerinde kullanılan yöntemler hilenin ortaya çıkartılmasında aynı zamanda önlenmesini de sağlamaktadır. Ancak bir işletmede hile gerçekleşmeden önce hile ile ilgili önlemler alınmalı, buna rağmen hile eylemleri oluyorsa hilenin soruşturup ortaya çıkarma aşamaları izlenmelidir. Başka bir ifadeyle: hileleri gerçekleştikten sonra ortaya çıkarmaktansa, önlemek için çabalamak daha ekonomik, rasyonel ve etkilidir (Beverley, 2013: 39). Çalışmada da bu doğrultuda bir yol izlenmiştir.

Bir yönetimin hile için tedbir almaması bu konuda yaptığı en büyük yanlışı olacaktır. Önemli olan hile olasılıklarının önceden önlemini almak, hileye karşı yetkili ve çalışanların bilgilendirilmesi, hile olayı ile karşılaşıldığında yapılması gerekenler ve hile tespitine yönelik denetim gibi konularda önceden önlem alınmalı ve güncel olunmalıdır. İşletmelerin bu tür hile olayları karşısında kararlı tutum gösterip ve taviz vermemeleri, faillerin vakit kaybetmeden hem işletme içinde takibe alınması ve hem de yetkili makamlarca yasal işlem yapılarak takibini yapma, hileye eğilimli çalışanlar üzerinde caydırıcı bir etki bırakacaktır (Dumanoğlu, 2005: 356).

“Olası bir hile eylemini önlemek adına işletme genelinde uygulanması zorunlu bir takım işlemlerin bulunmasına ihtiyaç vardır. Bu işlemler her ne kadar işletme çalışanın hile yapmasına önlem olsa da işletme yönetimine psikolojik olarak destek sağlar. Ayrıca hile eylemleri genelde bir tek kişi yapar. Zira bu eylemi başkasıyla paylaşmak kişi adına risk yaratacaktır. Bu bağlamda birden çok kişi ile yapılan hileler, riskli ve daha zararları çok olur. Hile eyleminin genellikle tek kişilik bir eylem ve hilenin ortaya çıkarılmasının engellenmesinden daha zor olmasından dolayı işletme yöneticileri daha özenli olmaları gereklidir. (Michael ve Jason, 2013: 3).”

İşletmeler bir kişi ya da bölümün sorumluluğuna bırakılmayacak derecede büyüktür. Bununla ilgili çoğu işletme gerekli düzenlemeler yapıp, bir kişi ya da bölümü görevlendirmemektedir. İşletmelerde esas ilke üst, astın hile denetçisidir. İşletmelerde başarı olasılığının artırılması toplu bilinç ile doğru orantılıdır.

“Yapılan araştırmalar sonucunda, işletmelerde hileyle ilgilenen birimlerin oldukça farklı olduğu ve hiçkimse de bu sorumluluğu almak istememektedir. Örneğin(Bozkurt, 2011: 426-427);”

- Tepe yönetimleri hile eylemleriyle uğraşmamakta, İşletmelerinde hile yapılmadığına yada yapılamayacağına inanma görüşü vardır.
- Bağımsız denetçiler, doğası gereği yaptıkları çalışmalarının önemlilik derecesini yüksek tuttıkları için hileyi meydana çıkaramayacaklarını söylemektedirler. Öbür yandan eğitimlerinin bu doğrultuda olmadığını belirtmektedirler.
- İç denetçiler işlevlerinin faaliyetlerin etkinliğini değerlendirmek ve iç kontrol sistemlerini incelemek olduğunu belirterek, sorumluluktan kaçmaktadırlar. Bir hileyle karşılaşılırsa bunu rapor etmeleri gerektiği, asıl görevlerinin bu olmadığını belirtmektedirler. Ancak, diğer iki grupla mukayese edince iç denetçiler daha çok işe dahildirler.
- İşletme güvenlik birimlerinin hile önleme konusunda sorumlu olamayacaklarını fakat araştırma yönünde olumlu yaklaşım göstereceklerini iddia etmektedirler.

“İşletmelerde yapılan hilelerin önlenmesi için aşağıda kullanılabilecek araçlar sıralanmıştır (Söyler, 2013):”

- Tepe yönetimini uyumlu oluşturmak,
- Yönetim kurulundan bir denetim komitesini seçerek yönetimi gözleme ve değerlendirme bazında aktif rol almasını sağlamak,
- İşletme dışı denetim firmalarıyla etkin çalışmalar gerçekleştirmek,
- İç kontrol yapısını güçlü bir hale getirmek,
- İşletme ahlak politikasını her çalışanın kabul edeceği bir hale getirmek,
- İşletmede oluşturulacak bir kültür politikası sağlamak,

- Dürüst kişilerin işe alınmasını sağlayacak insan kaynakları yönetimi,
- Dürüst ve açık bir çalışma ortamını sağlamak,
- Çalışanlara yardım programlarını sağlamak,
- Özellikle hile konusunda çalışanların eğitmek,
- Açık ve net hile cezalandırma politikası geliştirmek,
- İşletme içinde bilgi akışını sağlayacak bir düzen kurmak,
- Hile prosedürleri yönetmeliği ve politikasını oluşturmak.

Tüm bunların yanı sıra işletme yönetiminin hile önleme faaliyetlerine yönelik önem vermemeler 6 neden altında toplanmıştır (Çelik, 2007: 63):

- Bizim çalışanlarımız güvenilirdir, asla hile yapmazlar.
- Bizim işletmemiz düzgündür, gerekli iç kontrollerimiz mevcut ve işletmemizde hile olaylarına daha öncede rastlanılmamıştır.
- Eğer ortada hile varsa bunun fark ederiz, hile yapılmaya açık yerleri kontrol altına alıyoruz.
- Yapılan hilenin farkına hemen varıyoruz.
- Büyük bir zarara uğranılmadığından, zararı karşılayabiliriz.
- Benim yönettiğim işletmeye kimse hile yapamaz.

Aşağıdaki tablodan anlaşılacağı gibi hileyi önlemeye yönelik önlemler ve hile eylemlerinin oransal dağılım tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 3.1. Önleme Araçları - Olası Hilelerdeki Azalma Yüzdeleri Tablosu

Kontrol Tipi	Azalma(%)
Yönetimin Gözden Geçirmesi	45.9%
Çalışan Destek Programı	44.4%
Etik Hat	44.4%
Yöneticiler İçin Hile Eğitimi	36.7%
Finansal Raporlar Üzerinde Dış denetim	35.8%
Çalışanlar İçin Hile Eğitimi	35.5%
Hile Önleme Politikaları	33.3%
Hile Riski Analizi	33.3%
İç Denetim	33.3%
İş Rotasyonu - Zorunlu Tatil	33.3%
Sürpriz Denetimler	33.3%
Muhbirler İçin Ödüller	31.0%
Kurum Kültürü	26.8%
Bağımsız Denetim Komitesi	16.7%
Yönetim Sertifikasyonu	15.9%
Dış Denetim	3.4%

Kaynak: Michael N. KAHAIAN vd., Managing Risk Associated with ccupational Fraud, SRR Journal, Bahar 2013, s. 2.

3.1. İç Denetim Birimi Aracılığıyla

İç denetim sistemi bir işletmeye olan güvenin temelidir. İç kontrol sisteminin amaçlarını, işletme faaliyetlerinin verimliliği ve etkililiği, yasalara ve diğer düzenlemelere uygunluk oluşturur. Bu amaçlar doğrultusunda güvence sağlamak üzere oluşturulan ve işletmenin yönetim kurulu, yönetici ve personelinden etkilenen bir sistem olarak iç denetim sistemi, herhangi bir işletmede uygulanan tüm yöntem ve politikaları içinde barındırır.

“Diğer bir deyişle işletmenin etkinliklerini devam ettirebilmek ve onlara artı değer sunmak amacı ile tarafsız ve bağımsız bir güvence ve danışmanlık işidir (Doyrangöl, 2012: 34; Swanson, 2010: 38).” “Aynı zamanda kurumun risk yönetimi, kontrol ve kurumsal yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmeye

yönelik disiplinli ve sistemli bir bakış açısıyla kurumun hedeflerine ulaşmasına yardım eden bir faaliyettir (Pickett, 2005: 3).” “Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü’ne göre iç denetim işletmeye hizmet etmek üzere işletmenin faaliyetlerini değerlemek ve incelemek maksadı ile işletme içerisinde oluşturulmuş bağımsız bir değerlendirme işlevidir (Elitaş ve Özdemir, 2006:146; Alagöz, 2008: 100; Kaya, 2012).”

İç kontrol sistemi, bir teşebbüsün güvenilir finansal raporların hazırlanmasına ve mevzuata uygun şekilde faaliyette bulunmasına, performans ve kârlılık hedeflerine ulaşmasına ve kaynakların israfını önlemesine destek olmaktadır.

İç kontrol sistemi o kurumun:

- a)Mali ve faaliyet raporlamaların doğru olmasına;
- b)Etkin ve verimli faaliyetler yürütülmesine;
- c)Hedeflerini gerçekleştirmesine;
- d)Yasal mevzuata uygunluğunun kontrolüne yardımcı olur.

Dolayısı ile işletme açısından hile eylemlerini önlemede, soruşturmada ve ortaya çıkarmada iç denetim biriminin yeri oldukça önemlidir.

3.1.1. İç Denetim Biriminin Faaliyeti ve Kapsamı

“İç denetim malî nitelikte olan ve olmayan faaliyetlerin gözden geçirilip değerlemesi yapılan bir denetim türüdür. İşletme varlıklarının her türlü zararlara karşı korunup korunmadığını, faaliyetlerin saptanmış politikalarla uyum içinde yürütülüp yürütülmediğini amaçlayıp araştırmaktır (Yurtsever, 2008: 10).”

“Başka bir ifadeyle bir kurumun faaliyetlerinin iç sınırlara veya coğrafi kısıtlamalara bakmadan tümünü kapsar ve risk değerlendirmesini esas alır. Bu faaliyet; yönetim, risk yönetimi ve iç kontrol süreçlerinin kurumun karşı karşıya olduğu risklerin belirlenmesi, tanımlanması ve bu risklerle mücadele konularında yeterliliğinin ve etkinliğinin belirlenmesini de kapsamakta olup, bu riskler şunları içermektedir (Aslan, 2010: 67):”

- Operasyonel ve finansal bilgiler güvenilirmez, yanlış veya eksik olabilir;

- Operasyonel faaliyetler verimsiz olabilir ve etkin olmayabilir;
- Varlıklar ve bilgi veya insan gibi finansal ve diğer varlıklar manipüle edilmiş yada kurumdan çıkartılmış olabilir;
- Kurum kanunları, yönetmelikleri veya iç politikaları ihlâl edebilir;
- Etik kültür yasadışı eylemleri veya uygun olmayan davranışları destekliyor olabilir.
- “Hile eylemlerini soruşturmada ve önlemede İç denetimin varlığı önemli bir faktördür. İç denetim ihbar edilen bir şikayeti her yönden soruşturacak, birbirleriyle ilişkili veya hile eylemi yapan birimlerden veri sağlayacak birimdir(Mcmillan, 2006: 7).”

3.1.2.İç Denetçi

“Tercihen sertifikalı bir uzman olarak nitelendirilen iç denetçi; işletmeye ilişkin hile ve benzeri riskleri kontrolünü yapmak ve ortaya çıkarmak, bir bakımdan yönetmek ve hedeflerine ulaşmak, belirli ölçütler çerçevesinde bulgu ve verileri değerlendirerek var olan verimliliği arttırmak, gereği halinde öneri ve danışmanlık hizmeti vermektir(Busch, 2007:253-254).”

3.1.2.1. İç denetçinin görev ve sorumlulukları

“Yüksek hile riski taşıyan faaliyetleri ve varlıkları korumak için gerekli olan prosedürleri, uygulamaları, politikaları, raporları ve diğer mekanizmaların varlığını kontrol ederler(Pickett, 2004: 3).”

“Kurumun hedeflerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olmak kaydıyla sistematik yaklaşımlar geliştirerek; Risk yönetimi, iç kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini ve verimliliğini değerlendirmek ve geliştirmek(Coderre, 2008: 83).”

Ayrıca yönetimden sorumlu komitenin belirlediği ilke ve kurallara iç denetçiler de uymak zorundadır. İç denetçisinde de yönetimden sorumlu komitenin belirlediği ilke ve kurallara uyumsuzlukla paralel olan hileleri komiteye rapor etmesi sorumluluğu vardır.

3.1.2.2. İç denetçinin sorumlulukları

“Genel olarak iç denetçilerin görevleri şunlardır(Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununu, 2003):”

- a) Yönetim ve kontrol yapılarını değerlendirirken nesnel risk analizlerine dayandırmak.
- b) Mevcut kaynakları etkili, ekonomik ve verimli kullanılmaları açısından inceleyip önerilerde bulunmak.
- c) Malî yönetim ve kontrol süreçlerinin sistem denetimini yapmak ve bu konularda önerilerde bulunmak.
- d) Harcama sonrasında yasal uygunluk denetimi yapmak.
- e) İdarenin yaptığı harcamaların, malî işlemlere dair karar ve tutumlarının, amaç ve politikalara, stratejik planlara, programlara, kalkınma planına ve performans programlarına uygunluğunu denetlemek ve değerlendirmek.
- f) Yapılan denetimler sonucunda iyileştirmelere yönelik tavsiyelerde bulunmak.
- g) Denetim esnasında yada denetimler sonucunda soruşturma gerektirecek bir olaya rastlandığında, bunu yönetimin en üst birime iletmek.
- h) İşletme birimlerinin ürettiği bilgilerin doğruluğunu denetlemek.
- i) Üst yöneticinin gerekli gördüğü hallerde performans göstergelerini belirlemede yardımcı olmak ve bu göstergelerin uygulanabilirliğini değerlendirmek.

Hilenin caydırılması, önlenmesi ve ortaya çıkarılması sorumluluğu yönetimin elindedir. İç denetçiler işletme kültürünün doğruluk, dürüstlük ve etik değerlerin ayrılmaz bir parçası olması konusunda işletme yönetimini destekleyip işletme yönetimine hile riskinin azaltılması ve ortaya çıkarılmasında iç denetim sistemini sürekli gözden geçirerek yardımcı olur.

3.2. 3.2. İnsan Kaynaklarının Uygulanmasının Aracılığıyla

“Hile önleme yaklaşımının temel bileşenlerinden birisi olan insan kaynakları prosedürleri, gittikçe önemsenen ve yaygın olarak uygulanan stratejidir(Gerber ve Jensen, 2007:192).” “Hile seviyesini en aza indirme, kurumların en önemli varlığı olan personel alımının en uygun biçimde işe alınması, eğitilmesi, motive edilmesi, geliştirilmesi, yerleştirilmesi, yönlendirilmesi ve değerlendirilmesiyle mümkün kılınacaktır(Liao, 2010: 76).

Tablo 3.2. Hile Eylemlerini Gerçekleştirenlerin Çalıştığı Departmanlar

Departman	Toplam	Yüzdeler	Sayısal
Yönetim Kademesi	159	%11,90	500.000 USD
Finans Departmanı	49	%3,70	250.000 USD
Yönetim Kurulu	19	%1,40	220.000 USD
Satın alma	76	%5,70	200.000 USD
Muhasebe	293	%22,00	183.000 USD
Hukuk Müşavirliği	8	%0,60	180.000 USD
Pazarlama-Halkla İlişkiler	14	%1,10	165.000 USD
İmalat ve Üretim	25	1,90%	160.000 USD
İnsan Kaynakları	16	1,20%	121.000 USD
ARGE Departmanı	9	0,70%	100.000 USD
Bilgi Teknolojileri	27	2,00%	100.000 USD
Diğer	79	5,90%	100.000 USD
Operasyonel İşler	232	17,40%	100.000 USD
Satış Birimi	170	12,80%	90.000 USD
Depo-Stok Departmanı	56	4,20%	67.000 USD
İç Denetim Birimi	8	0,60%	32.000 USD
Müşteri İlişkileri	92	6,90%	30.000 USD

Kaynak: ACFE 2012 Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, s. 52.

“Hileyi önleme aşamasında, işletmenin tüm departmanlarında çalışanların hile olaylarına karşı hazırlanmış program bilincinde olması gerekmektedir(Ferguson, 2010: 55; Coronas ve Oliva, 2010: 374; Ulrich vd, 2009: 36; Bozkurt, 2002: 2).” Programda hile yapmaya eğimli çalışanı, gerçekleşebilecek hile türlerini bilmeyi, bilinen tüm tekniklerin uygulamasını ve vb. barındırır.

Hile yapılma olasılığı yüksek bölümler başta olmak üzere işletme için hile

önleme bakımından kişiler arası ve bölümler arası iletişimin daim olması ile birlikte etkin kılınması büyük önem taşımaktadır. Tablo 3.2’de de görüldüğü gibi oransal olarak Amerika’daki işletmelerde hile eylemlerinin en fazla muhasebe bölümünde, en azı ise Hukuk İç Denetim Biriminde tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmada ortaya konulan tek sebep bilinçtir. Hukuk ve İç Denetim Birimi’nde çalışan görevli hile eyleminin birçok yönünü düşünebilmekte, yakalanması durumunda neyi kaybedeceğini ve ne ile karşılaşacağını iyi bilmektedir. Çalışmanın ileriki bölümlerinde de değinileceği gibi eğitim hilenin önlenmesinde çok önemli bir araç olduğundan bahsedilecektir (Yılmaz, 2013: 43).

3.2.1. İK Biriminin Göz Önünde Bulundurulması Gereken Bilgiler

Bir işletme için insan kaynağının ne denli önemli olduğu ve kimlerin hile yapabileceğiyle alakalı bir sınıflama özetle aşağıda değinilmiştir (Ulrich, 2009:36).

Her işletme çalışanı genel kural olarak hile yapma potansiyeli taşır. Fakat hile tutarının büyüklüğünü ve hile yapabilme olasılığına etki eden ölçütler vardır.

İşletmede hile yapabilecek kişilerle ilgili şöyle bir sınıflandırma yapabiliriz (Bozkurt, 2002: 2) :

- Bazı çalışanlar sürekli dürüştür,
- Bazı çalışanlar genellikle dürüst değildir,
- Bir çok çalışan bazen dürüştür,
- Bazı çalışanlar genellikle dürüştür,

Elde edilen istatistikî bilgileri bu sınıflandırmaya göre oranlarsak:

- Çalışanların % 5’i her koşulda hile yapmaya karardır,
- Çalışanların %10’u her koşulda hile yapmama karardır,
- Çalışanların %85’i ise uygun koşullarda hile yapma eğilimindedirler.

Bu sınıflandırmada %85 dilimindeki grubu dikkate almak gerekir. Bu kitleyi hileye karşı alınan önlemlerde esas almak gerekir.

İnsan kaynakları prosedürleri bu istatistikî veriler göz önüne alınarak hazırlanmalı ve görevli ilgililer yukarıdaki istatistik verilerle birlikte hile-farkındalık

eğitimini tamamladıktan sonra insan kaynağını seçmede daha bilinçli seçim yapmalıdır(Goodrich ve Singer, 2007: 4).

Bu doğrultuda işletmede görevlendirecek personel seçiminde başvuranın, karar vericilerin insan kaynaklarının önerilerini de dikkate alarak doğru bir iş analizi ile CV' sindeki zorlayıcı referanslardan ziyade üstlenecek pozisyonun gerekliklerine göre değerlendirilmelidir. Tersi durumda doğacak sonuçlar yarardan çok zarar getirir (Martin, 2007: 41).

“İşletmedeki alışan hilelerini minimize etme çabası çalışanın görevi kötüye kullanmadan önce fark edip, onlara maddi- manevi açıdan gerektiği yerde yöneticilere ulaşabilecekleri güveni aşılanacak şekilde sınırları çizilmiş katılımcı anlayışla uygulanacak iş analizleri kendilerini işletmenin devamlılığına katkıda bulunmaya yönlendirecek nitelikte olmalıdır (Bondarouk, 2010: 21).”

3.2.1.1. Çalışanın psikolojik yapısı

“Hile eylemlerine meyilli çalışanlar genel ahlak kurallarına uymayan, sapkın ve bencil davranışlar göstermesi, bireysel menfaatlerin her zaman ön planda olması, genel ahlak kültürünün tam ya da hiç yerleşmemiş olması, hak etmeden kazanma arzusu gibi tutum ve davranışlar sergileyen kişilerdir (Küçük, 2001: 18).”

Ayrıca, hile yapma davranışına psikolojik bir rahatsızlık ve hırsızlık hastalığı olarak da bilinen kleptomani gibi rahatsızlıklar neden olabilir (Grant, vd., 2006: 84; Koran ve Aboujaoude, 2010: 256).

3.2.1.2. Eğitim ve yetişme tarzı

Okullar verdikleri eğitimin yanında eğitim alan çocukları sokaklarda oluşan zararlı ortamlardan ve alışkanlıklardan uzaklaştırmaktır. Ne yazık ki yanlış eğitim ve aile ortamındaki yanlış yetiştirme şekli de işletmede çalışanları hileye sevk eden sebeplerden bir başkasıdır.

Bilindiği üzere ilk eğitim aile ile başlar, ğretim verilen merkezlerinde eğitimin dili bile aile ortamında öğretilmesi bunun en belirgin kanıtıdır. Aileden alınan eğitim sonucunda kişisel çıkarların ve bencilliğin ön planda olmasının normal karşılanması

gibi örnekler mevcuttur. Bu durum da insan kaynağını seçerken İnsan Kaynakları Birimi'nin göz önünde bulundurması gereken konularda biridir (Schaefer, vd., 2000: 92).

3.2.1.3. İş değişimi (rotasyon) - Zorunlu tatil

Yapısı gereği çoğu işletme içinde gerçekleşen hileler, daha önce de söz ettiğimiz gibi zimmete geçirmeleri gizli tutmak kaydı ile çaba gerektirir. Zorunlu iş değişikliği (rotasyon) hileleri bulmak için uygun yöntemlerden yalnızca biridir.

“Sürekli bir hale gelen hile ve hileyi gizleme faktörü rotasyon yöntemiyle kesikliğe uğrar (Fadıpe-Joseph ve Titiloye, 2012: 211).”

Ancak çoğu kurumda çalışanların yıllarca yıllık izine çıkmadıkları tespit edilmiştir. Hatta sendikal olmasına rağmen bazı birimlerde mazeret izni bile kullanmayan personel olduğu gözlenmiştir. Burada izin ve görevleri organize eden İnsan Kaynakları Birimi ile beraber birim yöneticisinden biriyken yıllık izinlerin arkasındaki nedenin ne olduğunun görüşülüp yorumlanması dikkat edilmesi gereken husustur. Geçerli bir mazereti yoksa tatilleri zorunlu tutmak ve birim yöneticilerine yılda 2 defa (6 aylık periyotlar şeklinde) hatırlatılması gerekir (Hrncır ve Metts, 2012: 66).

3.3. Yetki Sınırları

Denetimi standartları ile hileyi önleme ve ortaya çıkarma konusundaki asıl sorumluluğun yönetime ait olduğu belirlenmiştir. Yönetim, başta oluşturacağı “Önleme faaliyetlerinden: İç Denetim Birimi Aracılığıyla” başlığı altında da belirtildiği gibi etkin iç kontrol sistemi ve diğer hile önleme yöntemleriyle imkân vermemelidir.

Yanı sıra belirli sistemlere, kısımlara, odalara, giriş-kullanım yetkilerini ID kartı kullanımını ve ölçütlerini belirlenip ve tüm işletme birim ve çalışanlarının etkin olarak kullanımına sunulmalıdır. Bir diğer uygulama ise yine işletmenin bilgi teknolojileri bölümü ve insan kaynakları bölümü ile birlikte koordineli olarak çalışanların hangi alanlara girip hangi alanlara girmemesi gerektiği tespit edildikten

sonra personel tanıtım kartlarına belirlenen numaralar ya da izinli oldukları alanların isimleri yazılmalıdır(Kanu ve Okorafor, 2013: 257).

Diğer yandan iç kontrol sisteminin yardımıyla işletmenin bilgi teknolojileri, insan kaynakları ve birim yöneticisi ile koordineli olarak yetki sınırlarının belirlenebilmesi için, hilelerin yönünü belirlemek gerekecektir. Bu noktaları belirledikten sonra yapılacak işlem, işletmenin bilgi teknolojileri bölümü tarafından her kullanıcıya ilgili birimlerin de görüşü alınarak sistemde sadece kendileriyle ilgili yerlere ve belirli sürelerde giriş yetkilerinin verilmesi – kısıtlanması uygulanacaktır (Lavin ve Dımichele, 2012: 80-81). Bu uygulama ile hileyi önlemenin yanında işletmenin iç denetim birimine yardım sağlayacaktır (Coderre, 2009: 37).

3.4. Gözetim

Gözetim, iç kontrolün etkinliğini değerlendirmeye hizmet eder. Kayıtlarla eldeki varlıkların karşılaştırılması, doğrulamalar, bilgisayar raporlarının bunların kullanıcıları tarafından gözden geçirilmesi, hesap bakiyelerindeki değişmelerin icmallerinin yönetim tarafından incelenmesi, bilgisayar programlarıyla yürütülen kontrol yöntemlerini gözetime örnek olarak verilebilir (Security Director's Reportu, 2012: 14).

“Aynı zamanda hileyi önlemede bir etkili yöntemdir. Hile yapmaya meyilli çalışanların öncelikle çalıştıkları birimlerdeki meydana gelen, yaşamın doğal akışının dışında dikkat çeken olaylar, dikkatlice izlenmelidir. Ayrıca özel yaşamları da gözlenmeli, özel yaşamlarındaki olağanüstü değişiklikler de gözden kaçırılmamalıdır (Champlain, 2003: 170).”

Devletin açtığı bölge okulunda öğrenimini devam eden bir çalışanın aniden çocuğunu özel okula kaydettirmesi, arabasının markasını maddi ve kalite anlamında yükseltmesi ve ya yeni bir yazlık almayı örnek gösterebiliriz.

3.5. Sürpriz (Ansızın Yapılan) Denetimler

Şüphe barındırmayan konulardan birisi de (çalışmanın yürütüldüğü işletme gibi yaklaşık 70 farklı ülkede mümkün olmasa da) finans, muhasebe, operasyonel

(bilet satışı vb.) işlemler vb. birimlerin yıllık planda olmaksızın ansızın denetlenmesi etkili olacaktır.

Hileye meyilli personel üzerinde ansızın yapılan denetimler caydırıcı etki bırakacak, hem de personel tarafından hile eylemi gerçekleştirilmişse tespit edilmesi mümkün olacaktır (Davis ve Pesch, 2012: 4).

3.6. Sürekli Denetimler

“Sürekli denetimler İç Denetim Birimi aracılığı ile olabileceği gibi birimlerin yöneticileri hatta kullanılan bilgisayar sistemleri ile de yapılabilir(Ehrlich ve Williams, 2013: 59).”

Daha önce vurguladığımız gibi hileler çoğunlukla işletmenin nakit varlıkları üzerinde ortaya çıkar. Ancak “sürekli denetim” kavramı, her yıl yapılmakta ve işletmeler için mali tabloların denetimi olarak anlaşılmaktadır. Yalnızca mali tablolarla değil de hemen hemen her birimin özellikle de olası hile riski oluşturan noktaların ansız denetimler haricinde yılda en az 1 defa periyodik denetimi, hile riskini minimize edecektir (Bishop ve Hydoski, 2003: 112).

3.7. Eğitim İle Önleme

“İşletmenin tepe yöneticisinden en alt dereceye kadar tüm çalışanların eğitimi potansiyel hilelerinin önlenmesindeki en önemli aşamalarındandır. İşletme çalışanlarının, işletmenin bir kayba uğraması halinde işletmeyle beraber kendilerine de aynı oranda zarar vereceği konusunda bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Amaç çalışanların işletmelerine sahip çıkmalarını ve sadık davranmalarını eğitim vererek sağlamaktır (Reisenwitz, 2012: 118).”

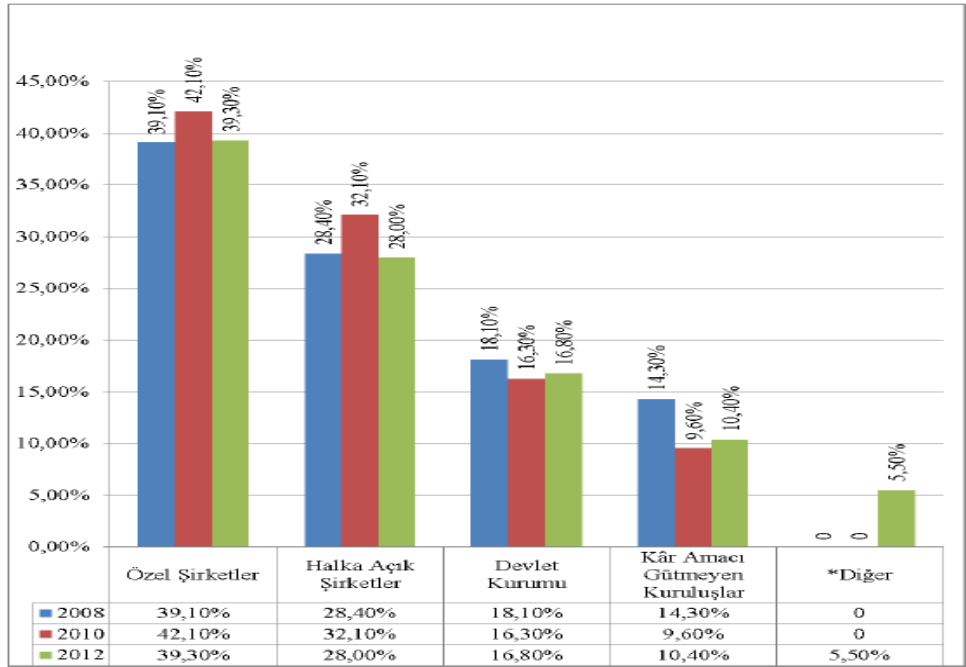
“Pek çok şekilde suçun zarar veren etkilerine karşı bilgilendirme sağlanabilir. Elektronik posta işletme yönetimi tarafından kurulacak olan ihbar hatlarına nasıl ulaşacaklarını anlatan örneklerden sadece bir tanesidir (Gupta, 2013: 147).”

Öncelikle işletme çalışanlarına “bizim kurumumuzda kurum kültürü var”, “işletmemiz, kâr amacı gütmeyen bir işletme” ya da “bizim işletmemizde bu tür

ahlaka aykırı işler yapacağını düşündüğüm bir çalışma arkadaşım yok” vb. şeklinde ön yargısız eğitimler verilmelidir. Şekil 16’da görüldüğü gibi hemen hemen her tür işletmede hile, eyleminin olabileceği farkındalığı aşılmalıdır (Biegelman ve Bartow, 2012: 308).

“Hatta satıcılar ile doğrudan ilişki içerisinde bulunan işletme çalışanlarının hileli işlemlere ilişkin eğitilmiş olmaları önemlidir. Hile yapan çalışanlara işletmelerden çalmak için sık kullandığı hile yöntemlerine karşı eğitim vererek bilinç kazandırılması önemlidir(Salameh, 2011: 43).”

Şekil 3.1. Hileye Maruz Kalan İşletme Tipleri

Kaynak: ACFE 2012 Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, s. 25.

“İşletme çalışanları, küçük ölçekli işletmelerde işletme ortamındaki birçok olaydan haberdardır. İşletme içinde bir faaliyet olması gerektiği şekilde yürümüyorsa, çalışanlar bu durumu işletme yönetimi ve denetçilerinden önce fark etmektedir. Dolayısı ile, satıcı hilesi ya da örnekler bölümünde de ifade ettiğimiz gibi fatura hileleri konularında çalışanlara farkındalık eğitimi verilmelidir. Eğitimde üç temel nokta şunlardır: hile nasıl fark edilir, işletmede hileden şüphelenilmesi durumunda neler yapılabilir ve Hilenin meydana gelmesinin nedenleri nelerdir (Biegelman ve Biegelman, 2012: 291).”

“Çalışanlarını, hile suçlarını işleyen kişilerden kendilerini ve işletmelerini olası hile eylemlerine karşı korumalarını öğreten bir programa tabi tutan her işletmenin, bu programın maddi sonuçlarının faydası maliyetlerinden yüksek olacağı çok açıktır(Laufer, 2011: 402).”

3.8. Hilenin Önlenmesi İçin Yapılan Yasal Düzenlemeler

İşletmeler açısından yaşanan muhasebe skandalları ve bunların her an ortaya çıkma ihtimali, hile ile ilgili ulusal ve uluslararası birçok düzenlemeye ön ayak olmuştur.

3.8.1. Skandalların Uluslararası Düzeydeki Sonuçları ve Alınan Önlemler

Bağımsız denetim ile ilgili düzenlemelerde bugüne kadar ABD'deki muhasebecilik meslek örgütü olan AICPA etkili olmuş olup diğer dünya ülkeleri ve düzenleyici otoriteler hep bu mesleki örgütün standartlarını esas almışlardır. AICPA'nın yaşanan skandallarla (özellikle de Enron) sahip olduğu prestijini kaybetmiş ve daha sonra çıkarılan Sarbanes Oxley Kanunu'yla 2002 yılında bağımsız denetim alanındaki yetki gücü sonlanmıştı (Çıtak, 2009:117).

Sarbanes Oxley Kanunu: SOA'dan önce SEC (Securities and Exchanges Commission - ABD Sermaye Piyasası ve Borsa Kurulu), muhasebe hilelerinin ortaya çıkması sonucu halkın tekrar güvenini kazanmak için yayınlamış olduğu (1972) bir tebliğ ile, yatırımcının korunması amacıyla, halka açık şirketlerde denetim komitesi kurmalarını desteklediğini açıklamıştır. Ancak bu kurallar yeterli olmamış başta Enron skandalı olmak üzere meydana gelen diğer olaylar, ABD'de Sarbanes Oxley Kanunu'nun yürürlüğe girmesine sebep olmuştur. Bu kanunla denetçilerin uygulaması gereken bir dizi kurallar belirlenmiş, benzer skandalların yinelenmemesi ve toplumun güveninin yeniden kazanılabilmesi için cezalar önemli ölçüde artırılmıştır(Çıtak, 2009:118).

Sarbanes Oxley 11 ana başlığı bulunan bir kanundur. Bu ana başlıklar; Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (Public Company Accounting Oversight Board - PCAOB) denetçi bağımsızlığı, analist çıkarlarının çatışması, kurumsal

sorumluluk, komisyon kaynakları ve otoritesi, kapsamı geliştirilmiş finansal açıklamalar, çalışma ve raporlar, beyaz yakalıların cezalarının artırılması, şirketin ve suçlunun hiledeki sorumluluğu, kurumsal hile ve sorumluluk, kurumsal vergi beyanı olarak belirlenmiştir (Çıtak, 2009:199).

Uluslararası düzeyde hile ile alakalı yayınlanmış SAS (Statements of Auditing Standards - Denetim Standartları Tabloları) 'lar bulunur iken bunların 82 ve 99 Numaralı olanların yanından başka bir takım daha düzenlemeler de yer almıştır.

SAS No: 82'nin birinci bölümünde hileye karşı yapılması gerekenlere ilişkin bir rehber yer almıştır. Burada yer alan hususlar aşağıdaki gibidir:

- Hile ve hilenin özellikleri
- Denetçinin hile değerlendirmesi esnasında dikkate alması gereken risk faktörlerinin kategorileri,
- Yapılan değerlemelerin sonucunda denetçi yanıtının ne olması gerektiği,
- Belgelendirme gereksinimleri,
- Denetçinin hile hususunda yönetim kurulu, denetim kurulu ve diğer kurullar ile olan ilişkileri,

Oluşan vakalar neticesinde SAS No: 82'deki düzenlemelerin yetersizliği sonucunda aynı adla SAS No: 99 yayınlanmıştır. SAS No: 99 ile SAS No: 82'ye bazı eklemeler yapılmıştır. SAS No: 99'daki temel fark, yönetim kurulu ile denetçinin yetki, görev ve sorumluluk alanlarını tam olarak belirlemektir (Göçgüner, 2013:18).

Görüleceği üzere, Dünya üzerinde yaşanan bu skandallar, bağımsız denetim için uygulanan düzenlemelerin yetersiz olduğunu göstermiş ve yatırımcıların piyasadan uzaklaşmasına neden olmuştur. Sarbanes Oxley Kanunu, yatırımcıyı korumak için çıkarılmış ve yapılan düzenlemelerle toplumda bulunan güvensizliği yok etmeye ve tekrar piyasalara yönlendirmeye çalışmaktadır.

3.8.2. Skandalların Ulusal Düzeydeki Sonuçları ve Alınan Önlemler

Dünya üzerinde yaşanan olayların yanı sıra ülkemizde de yaşanan yolsuzluklar ulusal düzeyde önlem alınmasına sebep olmuştur. SPK (Sermaye Piyasası Kurulu), ABD'deki modeli örnek alarak halka açık şirketlerle ilgili düzenlemeler getirmiş ve standartların uygulanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu) da Bankalar Kanunu'nda gerekli düzenlemeleri yaparak kurumsal yönetim ilkelerinin benimsenmesini sağlamıştır.

-Sermaye Piyasası Kurulu'nda Yapılan Değişiklikler; Bu konuda öncelikle SPK, kurumsal yönetim ilkelerini 2003 senesinde halka açık işletmelerde yaygınlığını arttırmak için tavsiye amaçlı yayınlamış ve 2005 yılı itibariyle de güncellemiştir.

Ayrıca Seri: VIII No:40 ile bazı derecelendirme şirketlerinin kuruluşu için elzem olan finansal ve hukuki şartlar sunan tebliği yayınlamıştır. Bu tebliğ ile kurumsal yönetim derecelendirmesi alanında etkin şirketler kurulması sağlanmıştır.

Bununla birlikte 01.01.2005 tarihinden başlayarak uluslararası finansal muhasebe standartlarının halka açık işletmelerde kullanımını zorunlu hale gelmiştir.

- Bankacılık Mevzuatında Yer Alan Düzenlemeler; 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan bankacılık krizlerinde iç kontrol sistemlerinin oluşturulmamış veya oluşturulanların etkili bir biçimde işletilmemiş olmasının bir sonucu olarak, 01.11.2005 tarihi itibariyle 5411 sayılı Bankacılık Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu kanuna göre iç kontrol birimlerinin tüm bankacılık sisteminde kurulması zorunlu tutulmuştur(Yurtsever, 2007: 30).

- Türk Ticaret Kanunu'nda Yapılan Düzenlemeler; Türk Ticaret Kanununun (6102 Sayılı) büyük bir kısmı yeniden düzenlenmesiyle birlikte özellikle anonim şirketlerin denetimi ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. Buna göre;

Bakanlar Kurulu'nca belirlenen denetime tabi olan şirketlerin denetimden geçmemiş finansal tabloları ve yıllık raporları düzenlenmemiş hükmünde sayılmıştır(TTK, 397).

Bu düzenlemelerle birlikte şirketlerde şeffaflık kavramı ön plana çıkarılmış ve hile riskleri yasal düzenlemelerle önlenmeye çalışılmıştır. Ancak uzun vadede hilelerin ortadan kaldırılması için kanuni düzenlemelerden çok mesleki ahlak ve etik kavramlarının şirket çalışanlarına ve tepe yönetimine benimsetilmesi ve bu yönde kurum kültürünün oluşturulması gerekmektedir.

4.BÖLÜM

HİLE SORUŞTURMASI VE DENETİMİN YÜRÜTÜLMESİ

4.1. Hile İnceleme Süreci

Şikâyetler, muhasebe kökenli veya diğer ipuçları ile başlayan süreç, hile incelemelerinin akabinde belge incelemeleri, gözlemler ve mülakatlar ile devam edip sonlanmaktadır.

Hile incelemeleri sürecinin ilk adımında iç kontrol değerlendirmeleri öne çıkmaktadır. Bu adımda iç kontrol sisteminin, yapılan hileli işlemleri ortaya çıkarma ve (en önemlisi de) önlemedeki rolü değerlendirilir. Gerektiğinde bu aşamada hile denetçisi, hileli işlemlerin ortaya çıkma ihtimalinin yüksek olduğuna kanaat getirirse ikinci adıma geçerek hile teorisini oluşturur, kanıtların yeterliliği ve toplanacağı yerler gibi bir takım hususları değerlendirir ve son olarak ise belgelerin incelenmesi, gözlemler ve mülakatlarla hile inceleme sürecini sona erdirir (Pehlivanlı, 2011:10).

Bilgi kullanıcıları (Hile denetçisi) için hangi büyüklükteki hata ve hilelerin kararlarını etkileyeceklerine karar vermek tamamen tecrübeye dayalı bir mesleki yargı konusudur. Öncelikle her bir denetim alanı için önemlilik düzeyi (sınırı) belirlenir ve bu sınırın üzerindeki hata ve hileler denetçi için önem arz etmektedir (Elitaş, 2011:54).

4.2. Hile Denetimi Aşamaları

Hile denetiminde odak noktanın hileli işlemler üzerinde olduğuna ve genel olarak denetim amacının hileli işlemlerin ortaya çıkarılması olduğu daha önce belirtilmiştir. Hile denetimi; hile şemalarının oluşturulması ile başlayan ve hileli işlemlere ilişkin denetim raporlarının hazırlanması ile biten bir aşamadır. Bu aşamalar aşağıda yer almaktadır;

-İçsel Hile Şemaları Tanımlanması: Denetçiler hilenin; ne zaman, nasıl ve kimin tarafından gerçekleştirilebileceği sorularının cevaplarını ancak hile senaryoları üretmekle bulabilirler. Bu senaryolar da hile şemaları yardımıyla gösterilebilir.

-Hile Fırsatı: İnsanlar bazı nedeler hileye başvurabilirler. Bununla birlikte, denetçiler de hangi şartlarda insanların hileli işlemlere başvurabileceklerini önceden tahmin edip belirlemeleri gerekmektedir.

-Veri Hazırlığı: Anlaşılabilirlik Faktörü: Denetçiler, işletmenin faaliyetlerine uygun kontrol ortamı ve yapısını, analitik ve sezgisel olarak yaklaşıp incelemelidirler. İlk olarak kontroller belgelenir ve hile riskleri eşlenir. Daha sonra ise kontrollerin hile riskini kabul edilebilir seviyeye indirebilecek şekilde çalışıp çalışmadığı analiz edilir.

-Denetim Prosedürünün Tasarımı: Belge incelemeye başlayarak işlemlerin gerçekleşip gerçekleşmediğini, bağımsız veri kıyaslamasını, mantıksal testleri ve trend analizlerini yaparak denetçi ekonomik bir model oluşturur ve mevcut durumla karşılaştırır.

- Sonuçların Oluşturulması: Hile denetiminde denetçinin ulaşabileceği iki sonuç vardır. İlk sonuç; hileli işlemlere ait kanıt mevcut değil. İkinci sonuç ise; yeterli ve güvenilir düzeyde kanıt mevcuttur ve işlemler soruşturulabilir (Pehlivanlı, 2011:36).

Görüleceği üzere, hile inceleme sürecinde belirlenen işlemler, denetimin odak noktası olarak belirlenir ve bu işlemler üzerinde eğer hileli bir durum fark edilirse hile şemaları oluşturularak hazırlanan verilerle birlikte denetim modeli belirlenir ve gerekli analizler yapılarak hile olup olmadığı sonucuna ulaşılır. Hileli işlem bulunması halinde soruşturma açılır.

4.3. Hilenin Soruşturması ve Yürütülmesi

Hile şüphesinin tespit edilmesinden sonra gelen aşama, hilenin soruşturmasıdır. İşletmenin davranış kodlarına veya iç kontrollerine karşı herhangi bir uyumsuzluk, sapma veya diğer ihlaller meydana gelmişse, bunlara, kimler tarafından yapıldığına bakılmaksızın zamanında müdahale edilmesi gerekir. Bir hile belirtisi görüldüğü andan itibaren bu durumun, soruşturma sürecine alınıp alınmayacağına karar verilmesi gerekir. Hile belirtileri ilk anda bir şüphe doğurmaktadır. Kesinlikle bir hile

eyleminin var olup olmadığı belli değildir. Soruşturma aşamasının amacı, hilenin varlığını doğrulamak veya reddetmektir(Özkul vd, 2011:129).

Soruşturma ister dışarıdan yardım alınarak, ister işletme içinde yürütülsün, her şekilde soruşturmanın yürütülmesine dair ilkelerin ve kuralların yazılı bir şekilde düzenlenmesi ve üst yönetim tarafından onaylanması gerekmektedir. Gerekli düzeni oluşturulmayan soruşturmalar, eğitimsiz personel tarafından tahrip edilmiş kanıtlara, zarar verilmiş tanıklara ve zedelenmiş itibara neden olabilir(Özkul vd, 2011:131).

Soruşturma sırasında, hile şemasında en güvenilir personelin dahi olabileceği ve soruşturma boyunca denetçilerin yanlış yönlendirilebileceği göz ardı edilmemelidir. Bu durum hile denetiminin en temel özelliği olan "denetçi işlemlere ve kişilere şüpheli- önyargılı davranmalıdır" yaklaşımı ile de örtüşmektedir(Pehlivanlı, 2011:57).

Soruşturma öncelikle görüşmelerle başlamaktadır. Tarafsız şahitlerle, hilenin yapıldığını doğrulayan kişilerle, olası işbirlikçilerle ve suçlularla görüşülerek konu ile ilgili bilgi toplamaya çalışılmaktadır. Görüşmelerden sonra denetçi, iç ve dış kayıtlardan kanıtlar toplamaktadır ve kayıtların ilgililik, yeterlilik ve önemlilik ilkeleri doğrultusunda sıralama yapmaktadır. Toplanan kanıtlar analiz edilerek, soruşturmayı izleyen taraflara bulguları raporlamaktadır. Soruşturma tamamlandıktan sonra, işletme bu bulgulara karşılık nasıl bir tepki vereceğini belirlemektedir. Kişilerin işletmeden uzaklaştırılması, cezai dava başvurusu yapılması, verilen zarar için tazminat talebi ve soruşturmanın genişletilerek daha kapsamlı bir soruşturmaya dönüştürülmesi gibi sonuçlar ortaya çıkabilmektedir(Özkul vd, 2011:138).

4.4. Bilgi Kaynakları

Denetimin etkinliği ulaşılan kanıtların yeterliliği ile doğrudan ilişkilidir. Kanıtlar yeterli, güvenilir olmalı ve zamanında ulaşılmalıdır. Hile denetçisi de, hile belirtilerinin üzerindeki şüpheleri aydınlatmak üzere gerek belgeler üzerinde gerekse de bilgisayar yazılımları üzerinde yeterli ve güvenilir kanıta ulaşmak zorundadır(Pehlivanlı, 2011:67).

Denetim alışmaları sırasında çok çeşitli tırde kanıtlar toplanmaktadır. Aşağıda genellikle kabul gırmiş denetim kanıt tırleri sıralanmıştır(Bozkurt, 2011:59):

• **Fiziksel Kanıtlar:** İşletmede fiziki olarak bulunan kanıtlardır. Bu kanıtlar aktif unsurların incelenmesi veya sayılması yoluyla elde edilmektedir. Ayrıca fiziki kanıtlar denetçiler tarafından gıvenirlik düzeyi yüksek olarak kabul edilmektedir.

• **Doğrulama Kanıtları:** Denetçinin denetim esnasında işletmede bulunan bazı bilgileri, nc kişilere sorarak kanıt toplaması işlemine doğrulama denmektedir. Doğrulama, işletme yönetiminin müdahalesi bulunmayan kaynaklara yaptırıldığından, elde edilen kanıtların gıvenilir olduğu düşünülmektedir.

• **Belgelerden Elde Edilen Kanıtlar:** İşletmede bulunan belgelerden oluşan kanıtlardır. İ ve dış belgeler olarak ikiye ayrılmaktadır. İşletme dışında düzenlenip, işletmeye gelen belgelere dış belgeler, işletme içinde düzenlenen belgelere ise i belgeler denilmektedir.

• **Gözlem Sonucu Elde Edilen Kanıtlar:** Denetçinin işletmede yapmış olduğu gözlemler sonucu elde edilen kanıtlardır. Burada gözlem faaliyeti ile fiziksel incelemenin birbirine karıştırılmaması gerekmektedir. Denetçi; gözlem faaliyetin de işletme çalışanlarının işlerine bakarak (r; işlerini nasıl yaptıkları), fiziksel inceleme de ise kendisi bizzat inceleme yaparak kanıt toplamaktadır.

Geleneksel muhasebe yaklaşımında, işlem girişleri ve muhasebe süreci bir belgeye dayandırılmak zorundadır. Ancak bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte bir çok kayıt elektronik ortamda düzenlenir ve saklanır (Yükçü vd, 2012:1222-1233). Dolayısıyla denetçi tek bir kanıtla yetinmemeli, mümkünse birden çok kanıt bulabilmelidir. Özellikle denetlenen tarafından sahte bir biçimde düzenlenmesi olanaklı olan belgelerin muhataplarının görüş ve bilgilerine başvurmasında yarar vardır. Kanıt denetim raporunu doğrudan etkileyen ve içerik ile sonucunu oluşturan en önemli unsurdur (Güçlü, 2005:88).

4.5. Soruşturma Teknikleri

Fiziki kayıtların incelenmesinin hile soruşturmasında büyük önemi vardır. Geleneksel denetimde denetçi belgelerin güvenilirliğini hile denetimine kıyasla fazla sorgulamamaktadır. Fakat hile denetçisi ise öncelikle belgelerin tahrifata uğrayıp uğramadığını çoğunlukla bir uzman desteğiyle tespit etmek durumundadır. Hile soruşturmasında veri toplama ve analizi aşamalarında kullanılan teknikler aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir(Coenen, 2009:94);

-İşletme Geçmişinin Araştırılması; Kamu otoriteleri nezdinde işletmenin geçmişine yönelik bir araştırmanın yapılması gerekmektedir. Bu kurumlardan elde edilecek kanıtlar fazla olmakla birlikte orijinal bir bilgiye ulaşma ihtimali düşüktür.

- Bireysel Geçmişin Araştırılması; Çalışanların geçmişlerine yönelik taramaların işe alım esnasında büyük titizlikle icra edilmesi gerekmektedir. Çalışanın bir önceki iş yerinden alınan teyitler oldukça önemlidir.

- Gözetim; Hile şemasında yer alan muhtemel hilekarların izlenmesi ve gözetimi de bir diğer soruşturma tekniğidir.

- Sayısal Veri Analizi; Teknolojideki değişim hileli işlemlerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırdığı gibi hile soruşturmalarında denetçilere de çok sayıda avantaj sağlamaktadır. Bilgisayar yazılımlarıyla sistemin incelenmesi ve kontrolü yapılabilir.

- Tanıklarla ve Şüphelilerle Mülakat; Mülakat tekniği hile soruşturmalarının en önemli ve sonuca ulaştıran bir tekniğidir. Hile denetçisi yönelttiği sorular ve ulaştığı cevaplarla süreci, işletmeyi, ilgili departmanı, çalışanları ve şüphelileri analiz etmeye çalışır.

- Müşterilerden ve Tedarikçilerden Teyit; Hesap mutabakatlarına geleneksel denetimde başvurulduğu gibi hile denetimlerinde de sıklıkla başvurulmaktadır. Hilekarın bağlantılı olabileceği ihmal edilmemekle birlikte işletme dışı taraflardan alınan veriler işletme içinde üretilenden daha güvenilir.

4.6. Hile Denetiminde Raporlama

Hangi tür denetim olursa olsun raporlamanın ayrı bir önemi vardır. Söz konusu bu rapor, icra makamlarına yönelik bir eylem çağrısı olduğundan objektif ve güvenilir kanıtlara dayanan olayın kesinlik derecesine bağlı olarak da tavsiye edilen olayın gidişatını belirleyen önemli bir çıktıdır.

Hile denetim raporunun diğer raporlara göre daha farklı özellikler taşıması gerekmektedir. Hile denetiminde işletme yönetimi ya hileli işlemi hukuki süreçlere aktaracak ya da işletme teamüllerine göre çözecektir. Bundan dolayı hile denetim raporunun hukuki süreçlerde kullanılabilir bir dilde yazılması gerekmektedir(Pehlivanlı, 2011:89).

Raporun doğru ve açık olması gerekir. Raporda, cümlelerin ve fikirlerin rahatlıkla anlaşılacak ve herhangi bir karışıklığa yer bırakmayacak şekilde ifade edilmesi gerekmektedir. Rapor mümkün olduğu kadar kısa cümlelerle yazılmalıdır. Gerek fikir bakımından, gerek kelime ve cümleler itibarıyla tekrara yer verilmemelidir.

Raporun, olayın içinde bulunmayanlar tarafından okunacağı göz önünde bulundurularak kolay anlaşılabilir ve her soruya cevap verecek şekilde yazılması gerekmektedir(Aksoy, 2006:22).

Denetim rapor süreci; taslak görüşün oluşturulması ve taslak raporun hazırlanması ile başlar ve izlemeler sonrasında durum raporlaması ile biten bir süreçtir. Belgelenen denetim kanıtlarına dayanan, denetim sınırları içinde hile şemalarını açıklayan ve denetçi görüşünü içeren bir taslak görüş hazırlanır. Saha çalışmasının tamamlanmasını takiben denetim görüşünün nihai halini ve tavsiyeler ile önemli belgeler içeren taslak rapor hazırlanır. Daha sonra denetlenen birime taslak rapor gönderilir. Taslak rapora denetlenen birimin görüşleri dahil edilir ve nihai rapor halinde yönetime sunulur(Coenen, 2009:179). Hile denetimi raporlama sürecinin tamamlanmasının ardından genellikle mahkeme süreci başlamaktadır. Hile denetçisi uzman tanık olarak mahkeme heyeti önünde ifade vermek durumundadır.

Bu yüzden denetim faaliyeti sonunda bütün kanıtlar mahkemede kabul edilecek niteliklere uygun olmalıdır.

4.7. Hile Denetimiyle İlgili Tarihteki Önemli Muhasebe Olayları

Muhasebe skandalları, finansal tablolardaki bilgilerin anlaşılabilir, güvenilir, karşılaştırılabilir ve ihtiyaca cevap verebilir olmasına engel teşkil eden manipülasyonlar olarak tanımlanabilir. Bunların temelini yaratıcı muhasebe uygulamaları oluşturmaktadır. Yaratıcı muhasebe, “finansal tablolarda çeşitli şekillerde düzenlemeler yaparak finansal tablo kullanıcılarının yanlış kararlar almasına neden olan bir hileli finansal raporlama uygulamaları” şeklinde tanımlanabilir (Çıtak, 2009:84).

Dünyada yaşanan muhasebe skandallarına ilişkin bazı vakalar şunlardır;

Enron Vakası: Enron vakası siyasi ve ekonomik sistemin bütün unsurlarını barındıran yolsuzluk vakasıdır. Ancak Enron’dan önce de dönemin şartlarına ve ölçülerine göre büyük şirket skandalları olmuş, ancak bunların hiçbirinde Enron’daki kadar kapsamlı bir zincirleme yolsuzluk yapılmamıştı. Bunun nedeni; yükselişteki boğa piyasaları ve likidite bolluğunun, skandalların meydana getirdiği maliyetleri azaltabildiği veya telafi edilebildiği için, içinde bulunulan durum fark edilememiştir. Enron’un 2001 yılının sonları-2002 yılının ortalarına kadar devam eden çöküş süreci, tam manasıyla, dışarıdan bakıldığında sağlam görünen ancak, aslında temelsiz bir binanın kontrolsüzce çöküşünü andırmıştır. Enron’un ani çöküşü yatırımcılar ve kamuoyu tarafından beklenmedik bir gelişmedir. Çünkü o güne kadar Enron, ABD’nin en büyük yedinci şirketi ve yeni ekonominin simgesi olarak görülmüştü. Enron’un yaşam süresi (1985-2001) boyunca, aktiflerini 10 milyar dolardan 63.4 milyar dolara çıkaran yükselişi gibi çöküşü de bir o kadar ani yaşanmış ve Enron ABD tarihinde yaşanmış en büyük şirket iflasıdır. Enron’u ABD ekonomisinde meydana getirdiği gelişmeler ve doğal gaz piyasalarındaki varlığı ile kısaca özetlemek mümkündür. Buna göre ABD’de 1985 yılında en uzun boru hattı şebekesine sahip olan Enron, iki doğal gaz şirketinin birleşmesiyle kurulmuştur. Enron, enerji piyasası alanında Hindistan, Afrika, Doğu Avrupa, Çin, Orta ve Güney Amerika’daki farklı yatırımlar yapmış ve projelerde yer almıştır. Bu yatırım ve

projeler özellikle enerji piyasalarındaki özelleştirmelerle ilgilidir. Ancak Enron bu yatırımlarla yeni ve gelişen pazarlarda fırsatlar elde etmenin yanında siyasi risklerle de karşı karşıya kalmaktadır. Bu riskler ve gaz piyasalarındaki rekabetin artmasıyla Enron'un hakimiyeti zayıflamış, ayrıca rekabet piyasanın karlılığını da dikkate değer ölçüde düşürmüştür. Ulusal ve uluslararası piyasalardaki olumsuz gelişmelerle başlayan Enron'un çöküşünü engellemek amacıyla şirket, muhasebede hile ve manipülasyon yoluna başvurmuştur. Şöyle ki şirket bir yandan finansal tablolar üzerindeki rakamlarla oynamak suretiyle karlarını fazla göstererek, diğer yandan ise borçlarını gizleyerek ve karmaşık bir mali yapı ortaya koyarak, yatırımcıların kararlarında önemli bir etken olan denetim raporlarını etkilemeyi amaçlamaktadır. Ek olarak denetim şirketi hileli işlemleri tespit etmesine rağmen bu durumu raporlarına yansıtmamıştır. Bu sayede şirket 1997-2000 yılları arasında karlarını 586 milyon USD fazla göstermiştir. Denetim işlemlerini yürüten Artur Andersen şirketi ise çoğu danışmanlık ücreti olmak üzere bir yılda Enron'dan 52 milyon USD kazanmıştır. Böylece Enron vakası sayesinde belki de ilk defa, meydana gelen ekonomik skandalların sonuçları üzerinde değil, nedenleri üzerinde durulması gerektiği anlaşılmıştır (Sağlar vd, 2007:23).

Parmalat Vakası: Dünya çapında süt ürünleri ve gıda alanında faaliyet gösteren Parmalat şirketi, 36.000 çalışanı ile 30 ülkede 250 şube ile yer almaktadır. Şirket 1998-2003 yılları arasında elde ettiği 14.2 milyar Euro'luk kaynağı; bankalar, ve vergi idaresi, iştirak yatırımları ve faaliyet alanında bulunmayan offshore şirketlerine aktardığı anlaşılmıştır. Parmalat şirketinin 2002 yılında denetimini yapan Deloitte Touche Tohmatsu (D&T) ile Parmalat'ın diğer ülkelerdeki bağlı ortaklıklarının denetimini yapan Grant Thornton, Parmalat şirketi hakkında olumsuz bir durum belirtmemişlerdir. Bağımsız denetim raporunun verilmesinden sonraki dönemlerde bu raporun şirketin finansal durumunun yansıtmadığı anlaşılmıştır. Ortaya çıkan bu finansal manipülasyonlardan sonra 2003 yılında Parmalat şirketi için görevlendirilen bağımsız denetim şirketi olan PwC'e göre, Parmalat'ın 2002 yılı itibariyle finansal borcu 14,5 milyar euro, hazır değerleri ise önemsiz tutardadır. Dolayısıyla Parmalat, tahminlere göre 2002 sonu itibariyle net finansal borcunu 11,7 milyar euro tutarında düşük olarak ve 21 aylık döneme ilişkin olarak satış hasılatını 2,6 milyar Euro tutarında daha yüksek olarak kamuya açıklamıştır. Tüm bu verileri ele alarak değerlendirdiğimizde, Parmalat'ın yönetim yapısındaki zayıflığı ve süre

gelen süreçteki karlarını gizlemesi şirkete çeşitli yollarla (Tahvil, hisse senedi vs.) yatırım sağlayan yatırımcıların zarara uğramasına neden olmuştur (Securities and Exchange Commission, 2004).

Worldcom Vakası: Masraf kalemlerini varlık hesaplarına aktarmak suretiyle muhasebe işlemlerindeki usulsüzlüğü ile gündeme gelen Worldcom, telekomünikasyon sektöründe faaliyette bulunan bir şirkettir. Bu tarz hileli işlemleri ile şirket gelirlerini 3.8 milyar dolar fazla göstermiştir. Şirket vergi ödeme dönemi öncesinde finansal tablolarda karını olduğundan kat be kat fazla göstererek hat maliyetlerine ilişkin tutarları sistematik biçimde varlık hesaplarına kaydetmiştir. Daha sonraları ise şirketin 2001 yılındaki mali tablolarında yer alan 1.4 milyar dolar ve 2002 yılının ilk üç ayındaki 130 milyon dolar kar rakamlarının doğru olmadığı anlaşılmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen denetim şirketi, denetçiler arasında herhangi bir görüş ayrılığı yaratacak uyuşmazlığın olmadığına dile getirmişlerdir. Şirketten yapılan açıklamada, mali işlerden sorumlu genel müdür yardımcısının gider kayıtlarında yaptığı usulsüzlük nedeniyle işten çıkartıldığı belirtilirken, 2001 ve 2002 yılı birinci çeyrek sonuçlarını net zarar gösterecek şekilde yeniden açıklayacağını duyurulmuştur. Bu manipülasyonların yaşandığı ABD’de kendi döneminin en büyük ikinci şirketi olan Parmalat, yukarıda da bahsedildiği gibi şirketin karını olduğundan fazla göstermesinden dolayı piyasada şirketin hisse senetleri büyük ölçüde değer kaybetmiştir. Ayrıca şirket, bu skandalla piyasadaki diğer şirketlerinde hisse senetlerinin borsada değere kaybetmesine sebep olmuştur (Securities and Exchange Commission, 2001).

Xerox Vakası: ABD Sermaye Piyasası Kurulu (SEC-Security Exchange Committee) tarafından 2001 yılında denetlenen şirketin mali kayıtlarında büyük usulsüzlükler tespit edilmiştir. Xerox, başlarda denetimini KPMG LLP adlı şirkete yaptırır iken sonraları ise PricewaterhouseCoopers LLP denetim şirketi ile çalışmaya başlamıştır. PricewaterhouseCoopers LLP tarafından hazırlanan bilanço raporunda Xerox'un 1997-2000 yılları arasında karını 3 milyar dolar fazla gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Bu durum karşısında Nisan ayında SEC ile uzlaşmaktan başka çare bulamayan Xerox, 10 milyon dolar cezayı kabul etmiştir. Böylece Xerox, şimdiye kadar ülkede usulsüzlükle ilgili en büyük cezayı ödemiş oldu. Ancak daha sonraları devam eden geçmiş yıllara (1997-2001) ilişkin faaliyetleri de denetlendiğinde

Xerox'un cirosunun söz konusu yıllarda 3 milyar dolar değil, 6 milyar dolar fazla belirtildiği saptanmıştır. Şirketin vergi öncesi dönemde yapmış olduğu hileli muhasebe işlemleriyle karını yükseltip borsayı manipüle ettiği öne sürülmüştür. Gözlemciler, Xerox'un şişirme rakamları olmasaydı şirketin kar rakamlarının piyasa beklentilerini karşılayamayacağı ve bu durumun şirketin hisse senetlerinin değer kaybına yol açacağını düşünüyorlardı. SEC'in yapmış olduğu açıklamadan önce Xerox'un New York Borsası'nda işlem gören hisse senetleri 8 dolar iken, açıklama sonrasında ise % 28 değer kaybederek 5.75 dolara düşmüştür (Hürriyet Gazetesi, 2002).

Sunbeam Vakası: Merkezi Florida'da bulunan şirket, finansal tablolarında geniş kapsamlı manipülasyonlar gerçekleştirmiştir. Faaliyet giderlerini cari dönemdeki olağan gelirlerinden çıkarmayan şirket, gelir rakamlarının azalmamasını sağlamışlardır. Ayrıca şirket, hayali satış gerçekleştirerek aslında satılmamış olan malların satılmış gibi fatura keserek gelirlerini olduğundan fazla göstermiştir. Bu yolla şirket 1997 yılı sonları itibariyle 189 milyon \$ gelir elde etmiş gibi gösterilmektedir. Bu rakamlar CEO ve CFO'sunda tarafından oluşturularak 1998 senesinde şirketin hisselerinin değerini 12\$ dan 52\$ 'a yükselmiştir. Ancak belirtilen rakamların 62 milyon \$'lık kısmının manipüle edilen işlemlerden kaynaklandığı saptanmıştır (Securities and Exchange Commission, 2001).

Cendant Vakası: Merkezi New York'da bulunan şirkette fonların manipülasyonu, usule aykırı gelirler ve az gösterilen giderler yoluyla gerçekleştirilmiştir. 49 milyon \$ tutarındaki nakit dengesini 149 milyon \$ olarak raporlamış ve bu tutar kadar banka hesaplarında işlem olmamasına rağmen Ernst&Young denetim firmasına bağlı denetçiler, finansal tablolarda herhangi bir sorun olduğunu fark etmediklerini beyan etmişlerdir (Securities and Exchange Commission, 2000).

Waste Management: Denetim şirketi, Waste Management şirketinin beyan etmiş olduğu finansal tablolarındaki rakamların yanlışlığına rağmen hazırlamış oldukları raporda bu durumu yansıtmamışlardır. Finansal tablolardaki % 12'lik yanlış, denetim şirketi tarafından önemli görülmeyen bir rakam olarak beyan edilmiştir. SEC'te denetim şirketinin bu hareketini, kendi müşterisini korumaya

yönelik olarak, bu yanlışlığı görmezden geldiklerini ifade etmiştir (Atmaca, 2012:194).

Türkiye'de yaşanan önemli muhasebe hilelerine örnekler genellikle banka yolsuzluğu olarak gözümüze çarpmaktadır.

İmar Bankası: 1984 tarihinde Uzan Grubu tarafından satın alınmış ve 1989 tarihli raporda kayıt dışı bankacılık sistemine vurgu yapılmıştır. 1994 yılında yakın gözetim dönemine alınmış ve 2003 tarihinde BDDK'ya devredilmiştir. İmar Bankası olayında, kayıt dışı mevduat toplama, yetkisiz DİBS satışları, paravan şirket üzerinden kaynak aktarma, kanuna aykırı şekilde aracılık yapma gibi usulsüzlükler bulunmuştur(Pehlivanlı, 2011:104).

Etibank: 1996 yılının sonuna kadar kamuya ait olan Etibank, faaliyet alanı madencilik olan Eti Holding'ten ayrılarak, mevduat ve kredileri sıfırlanarak ihaleye açılmıştır. Daha sonra ise Dinç Bilgin (Medya Holding) ve Cavit Çağlar (Nergis Holding-Bursa Milletvekili) tarafından yarı yarıya ortak olarak satın alınmıştır. Ancak, İnterbank'ın 9 Ocak 1999'da TMSF'ye devri ve Bilgin ailesinin (Sabah Medya Grubu) sermaye artırımını yoluna gitmesiyle Etibank'ın tüm hisseleri Sabah Medya Grubuna geçmiştir. O dönemler piyasada basın-yayın kuruluşlarına para aktarma, yandaş şirketlere kredi verme normal olarak kabul görmekteydi. Etibank'ın 112 milyon tl zarara uğramasına sebep olan Dinç Bilgin ve yöneticiler uzun zaman sonra tutuklanmışlardır (Bayraktar, 2007:71).

Emlakbank: Kemal Horzum, Fikret Öngen'inde yardımıyla Emlak Bankası'nı 80 milyon dolar dolandırmıştır. Fikret Öngen, Horzum kredilerini veren Kızılay Şubesi'nin müdürüydü. Kemal Horzum yabancı bankadan kredi istemiş ve Emlakbank'ı kefil göstermiştir. Kefaleti onayan banka müdürü, şirkete kredi verilmesini sağlamış fakat şirket kredi borcunu geri ödemeyince Türk bankası kendi dış kredi güvenilirliğini yitirmemek için ödeme yapmayı kabul etmiştir. Mahkeme Fikret Öngen'e on yıl hapis cezası vermiştir(Bayraktar, 2007:72).

Görüldüğü gibi denetim şirketlerinin dünya üzerinde yaşanan muhasebe skandalları boyunca kilit rol oynadıkları görülmektedir. Türkiye'de ise yasal

boşlukların sebep olduğu muhasebe skandalları yaşanmıştır. Tüm bu gelişmeler, hem muhasebe hem de denetim skandallarının meydana gelmesine neden olmuştur ve ulusal-uluslararası sistemde yeni düzenlemeler yapılarak bu olaylara engel olunmaya çalışılmıştır.

4.8. Hilelerin Tespit Edilmesinde Kullanılan Yöntemler

Hilelerin tespit edilmesi, hile riskinin yüksek olduğu ve ayrıntılı inceleme yapılması gereken alanların tespit edilmesidir. Hile yapan kişiler genellikle zaman içerisinde yaptıkları hilenin ortaya çıkmadığına güvenerek daha geniş çaplı ve daha yüksek tutarlı hileler yapmaya başlarlar. Bu nedenle hilelerin önlenmesi ile ilgili etkin önleyici prosedürler oluşturulması ile birlikte hilelerin erken tespit edilmesi de çok önemlidir.

Hilelerin tespit edilmesinde reaktif ve proaktif olmak üzere iki yaklaşım vardır. Söz konusu yaklaşımlara ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

4.8.1. Reaktif Yaklaşımlar

İşletmeler açısından reaktif yaklaşımlar, hile konusunda pasif bir durum sergilenmesine sebep olmaktadır. Çünkü bu yaklaşımın özünde iç kontrol sisteminin değerlendirilmesi ve gerektiğinde hile incelemesi yapılması mevcuttur. Ancak buradaki hile araştırması ya ihbara ya da isteğe bağlıdır (Çalış vd, 2014:95).

4.8.1.1. Hilelerin tesadüfen tespit edilmesi

Hilelerin tesadüfen tespit edilmesi, bir hile gerçekleştirildikten sonra hilenin tamamen şans veya tesadüf ile ortaya çıkartılmasıdır. Burada hile belirtilerinin fark edilmesi denetçilerin deneyimlerine veya çalışmalarına bağlı değildir. Bu konuya örnek olarak hile yapan kişinin masasında veya işyerinin ortak kullanım alanında unuttuğu bir doküman sonucunda hilenin ortaya çıkartılması veya hile yapan kişinin gizli anlaşma yaptığı ortağına atacağı elektronik postayı yanlışlıkla başka bir kişiye göndermesi sonucunda hilenin tespit edilmesi gibi durumlar verilebilir.

4.8.1.2. Hile belirtilerinin tespit edilmesi

Hile yapmak bir suçtur, fakat hilenin diğer suç türlerinden farkı hilelerin açık bir şekilde gözlemlenememesidir. Örneğin, yapılan bir soygunda eşyası çalınan kişi ve etraftaki kişiler soygun eylemini gözlemleyebilmektedirler. Bir cinayet suçunda kesin delil olarak ortada bir ceset ve hatta belki görgü şahitleri bulunmaktadır. Bu örneklerde suçun işlendiğine dair kesin kanıtlar vardır ve suçun işlenip işlenmediği konusunda bir şüphe yoktur. Ancak hileler gizli olarak gerçekleştirilirler ve diğer kişiler tarafından gözlemlenebilmesi ve dolayısıyla somut ve net kanıtlar elde edilmesi çok güçtür. Hile eyleminde genellikle sadece hilelerin gerçekleştirildiğine dair şüpheli belirtiler bulunmaktadır. Bunlara belirti, gösterge ya da semptom denmektedir. Yabancı literatürde en yaygın kullanılan terim ise kırmızı bayraktır(Şengür, 2010:90).

Görüleceği üzere, reaktif yaklaşımlarda hile oluşmadan herhangi bir önlem alınmamaktadır. Bu yüzden pasif bir yaklaşım olarak değerlendirilmekte ve artan hileler nedeniyle günümüzde proaktif yaklaşımlar tercih edilerek hile oluşmadan ya da oluşuktan kısa süre sonra tespit edilmeye çalışılmaktadır.

4.8.2. Proaktif Yaklaşımlar

Hilelerin tespit edilmesinde proaktif yaklaşımlar kullanılmasında denetçi, gerçekleştirilen bir hilenin belirtileri ile karşılaşmayı beklemez. Denetçi, denetim ekibindeki diğer denetçiler ile beyin fırtınası yaparak işletmede ne tür hilelerin meydana gelebileceğini ve bu hileler ile ilgili olası semptomları belirler. Daha sonra denetçi, bu belirtilerin işletme içerisinde mevcut olup olmadığını araştırır. Bu yaklaşım hipotez testi yaklaşımı olarak da düşünülebilir: denetçi hipotezler yapar ve bu hipotezlerinin her birinin doğru olup olmadığını inceler. Hilelerin tespit edilmesinde proaktif tekniklerin kullanılmasının en büyük avantajı, hilelerin kendisini belli edecek kadar büyümeden tespit edilmesini sağlamasıdır(Şengür, 2010:96).

4.8.2.1. Veri madenciliği

Veri madenciliği; daha önceden bulunmamış, ortaya çıkartılmamış verilerin, veri ambarlarından bulunması, çıkartılması, uygunluğu açısından tasnif edilmesi ve hedefe uygun olarak kullanılması sürecine denmektedir. Veri madenciliğiyle alanındaki ürünler ve hizmetler incelendiğin de aslında yaklaşımın istatistik ile yakından ilişkili olduğu görülmüştür. Nitekim veri madenciliğinin, istatistiğin kullanıldığı bir teknik olduğu anlaşılmıştır (Çatıkkaş vd, 2010:146-156). Bu yüzden problemleri çözmeye bilgi sağlayan ve bu bilgilerle çözüme götürecek karar aşamasını destekleyen, ancak kendisi bir çözüm olmayan bir tekniktir. Bir başka deyişle bu teknik, verilerin içerisindeki örüntülerin, ilişkilerin, değişimlerin, düzensizliklerin, kuralların ve istatistiksel olarak önemli olan yapıların keşfedilmesidir (Terzi, 2012:54).

4.8.2.2. Analitik inceleme prosedürleri

1988 senesinde AICPA'nın yayınladığı SAS No:56 "Analitik Prosedürler" yönetmeliğinde analitik inceleme prosedürleri tanımı şöyle yapılmıştır; "İşletmelerdeki finansal ve finansal olmayan bilgilerin, mevcut kayıtlarla örtüşüp örtüşmediğine denetçi tarafından bakılmasına analitik inceleme prosedürleri denir". Bir denetçi bu teknikle, denetimin planlanması-uygulanması-tamamlanması aşamalarından yararlanabilir. Bu tekniği kullanan denetçi, işletmelerin farklı yıllardaki mali dönemlerine ilişkin olarak işletmenin finansal durumu ve faaliyet sonuçlarının uyumlu olup olmadığına bakarak, işletmeyi hem kendi içinde hem de istendiğin de sektörel bazda değerlendirilebilir (Gürkan, 2010:23).

4.8.2.3. Veri tabanının dijital analizi ve benford yasası

Benford Yasası, denetçilerin bilgisayar destekli olan bu tekniğini kullanarak işletmenin verilerindeki hile ve hataları tespit edebildikleri bir sistemdir. Bu sistemin kullanılması ile denetim de hem zaman hem de maliyet avantajı sağlanmaktadır. Ayrıca denetimdeki etkinliği de arttırmaktadır. Benford Yasası'na göre, rakamların dağılım sıklıkları belirli bir kural içermektedir. Muhasebe sistemi içerisinde frekanslar (sıklık), Benford Yasası'na göre değişiyorsa, bu durumun ortaya çıkışına

neden olan bir sistematik dış etken mevcut demektir. Bu da veriler üzerinde “kasıtlı” bir girişimin varlığını kanıtlamaktadır. Yani böyle bir durumda veriler kendi doğal akışlarının dışına çıkmaya zorlanmakta ve dolayısıyla verileri değiştirmeye yönelik bir hareketten söz edilebilir. Bu hareketi açıklayan sözcük de hiledir (Şengür, 2010:110).

5.BÖLÜM

HİLE SORUŞTURMASININ DENETİMİN YÜRÜTÜLMESİNE ETKİLERİ

5.1. Bağımsız Denetim

Bağımsız denetim kavramının daha iyi anlaşılabilmesi adına “denetim” kavramının bilinmesi gereklidir. Denetim kuramına ilişkin en geniş tanım Amerikan Muhasebeciler Kurumunun (1971) Temel Denetim Kavramları Kurulu (Committee on Basic Auditing Concepts) raporundakidir. Bu rapora göre: Denetim, ekonomik etkinlikler ve olaylarla ilgili savlar, kabul görmüş esaslar arasındaki uygunluğa ilişkin dereceyi irdelemek ve neticelerini ilgili kullanıcılara ulaştırmak maksadıyla nesnel bir tarzda kanıtlar toplamaya ve değerlemeler yapma şeklindeki sistematiksel bir sürece denilmektedir (Jack ve ark., 1999: 4).

Bağımsız denetim uzmanlarca sürdürülen, sistematiksel bir süreçle ilgili alandır. Sanayi devrimi sonrasında git gide önemli olmaya başlayan ve bugünlerde meydana gelen işletme iflaslarındaki kritik noktalardaki olgu, bağımsız denetim olgusudur.

Bağımsız denetim, dış denetim ya da finansal tablolar denetimi şeklinde de anılmaktadır. Araştırmada diğer kavramların mutedili olan bağımsız denetim tercih edilecektir. Böylece bağımsız denetimde, firmanın finansal tablolarını, finansal vaziyetini ve faaliyetlerinin neticelerini doğru ve dürüst, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve yasal düzenlemelere uygun olup olmadığı hususunda görüş meydana getirmeye çabalanır (Bozkurt, 1998: 27). Bağımsız denetimin hedefi, bir bütün şeklinde finansal tabloları ele alarak tespit edilmiş esaslarla uyumluluğunu tespit edip neticeyi kaidelere uygun tarzda sunmadır. Bu şekildeki denetim çoğunlukla temel finansal tabloları içerir ve genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri kullanılır (Messier, 1997: 11-12). Denetimin yapıldığı firma yönetimi, finansal tablolar vasıtasıyla yansıtılan verilerin doğruluğu iddiasını savunmakta ve denetçi de önceden konulmuş kriterlere dayanarak bu iddiaların doğru olup olmadığını incelemektedir. Genel denetim amaçları ise bu yönetim iddialarına yönelik olarak

ortaya çıkmaktadır.

Denetçi finansal tabloların bütünü hakkında karar verebilmek ve bir görüş açıklayabilmek için bilanço ve gelir tablosunun her bir kalemini birer denetim alanı olarak inceler. Bu kalemlerin hangi genel denetim amacı ile ilişkili olduğunu saptar ve genel amaçtan her bir kalemlle ilgili olanları o kalemin özel denetim amacı sayar. (Çömlekçi, 2001: 83-84). Dolayısıyla finansal tabloların kalemleri kendi özel denetim amaçları doğrultusunda incelenmiş olur.

5.1.1. Bağımsız Denetim Süreci

Bağımsız denetimde finansal tablolar üretildikleri muhasebe sistemi ve süreci ile birlikte incelemeye alındığı için denetim belirli bir faaliyeti içerir. Bu bakımdan, denetim çeşitli çalışmaların yapıldığı bir süreçtir (Çömlekçi ve Erdoğan, 1999: 26). Bu sürecin doğru bir şekilde işlemesi için de genel kabul görmüş denetim standartları (GKGDS) çerçevesinde bir denetimin yapılması gerekir.

Denetimle ilgili süreç üç temel aşamadan meydana gelir. Bu aşamalar: (a) Denetim faaliyetlerinin planlanması, (b) Denetim programının yürütülmesi ve (c) Denetçi bulgularının ve yargısının raporlanması aşamasıdır.

5.1.1.1. Denetimin Planlanması

Müşterilerin seçilmesi ve anlaşma mektuplarının imzalanmasının ardından denetimle ilgili sürecin birinci aşamasını meydana getiren denetim planlanması aşamasına geçilmiş olur. Söz konusu aşama denetimle ilgili sürecin en dikkate değer aşamasını oluşturmaktadır (Kardeş, 1996: 13).

Denetim planlanması aşamasında, müşterinin işleri ve yasal yükümlülükleri hususunda bilgi edinme, önemliliği ve riski değerlendirme, müşterinin iç kontrol sistemiyle ilgili bilgi edinme ve kontrol riskini değerlendirmeyle genel denetimle ilgili planın ve denetim programının yazılması gibi iş ve işlemler sürdürülür (Kepekçi, 1996: 28).

Denetim planlanmasının birinci aşaması, müşteri olan firmanın işi, bağlı bulunduğu endüstrinin dalı ve yasal yükümlülükleri hususunda bilgi edinmeden oluşmaktadır. Bu nedenle denetim işlevini yerine getiren kişi, firmanın önceki yıllarına ilişkin çalışma kağıtlarını irdeler, hem işe hem de endüstriye mahsus bilgileri inceler, firmanın etkinliklerini anlamaya yönelik geziler düzenler, yönetim kuruluyla iletişim sağlar, yönetimle alakalı araştırmalar yapar. Tüm bu sıralananların yerine getirilmesinin ardından ikinci aşama olarak müşteri firmanın iç kontrol sistemini irdeler ve kontrole ilişkin riski tespit eder (ön değerlendirme). Bu aşamada kontrol çevresi, muhasebe sistemi ve kontrole ilişkin prosedürler incelenir. Sonrasında ise önemliliğin tespit edilmesi aşamasına ulaşılır.

Önemlilik ve denetim risk düzeylerinin tespit edilmesi de denetim planlanması sürecinde bulunmaktadır. Belirlenen önemlilik düzeyi; denetimdeki testlerin etkinliğini, vaktini ve büyüklüğünü belirlemede kolaylıklar meydana getirecektir (Çömlekçi ve Erdoğan, 1999: 33).

Önemliliğin tespit edilmesinin ardından denetimle ilgili riskin belirlenmesi aşamasına ulaşılır. Denetimle ilgili riskin üç ögesi bulunmaktadır. Bunlar asıl (doğal) risk, kontrol riski ve bulgu riskidir. Söz konusu üç riskin bileşimiyle denetim riski ortaya çıkmaktadır. Denetim riski finansal tablo ve hesap düzeyinde tespit edilir. Denetim riski, denetim planlama aşamasında alınması planlanan diğer kararları bilhassa etkileme özelliğinden dolayı göz önünde bulundurulmuş ve denetim işlevini yerine getiren kişinin denetimle ilgili riski düşük seviyede durmasını sağlayacak biçimde denetimin planlamasını yapmalıdır (Kepekçi, 1996: 39). Sonrasında denetimi gerçekleştiren kişi denetimin yapılma hedeflerini tanımlamaya çalışmalıdır. Söz konusu hedefler yönetimce finansal tablo öğelerini de içine alacak biçimde yapılan doğrulayıcılardan oluşmaktadır (Kardeş, 1996: 14).

Denetime ilişkin programın hazırlanmasının ardından denetimle ilgili çalışmanın zamanı ve iş gücü şeklindeki planlamasına geçilebilir. Söz konusu aşamaya “Çalışmanın Programlanması (Zamanlaması)” denilmektedir. Çalışmanın zamanlanması dönem içinden dönemin sonuna kadar gerçekleştirilen çalışmayla bilançonun tarihinde ya da bilançonun tarihine yakın bir vakitteki çalışma olmak üzere iki temel grupta toplanır. Denetimi gerçekleştiren kişi dönem içinden dönem

sonuna kadar yaptığı çalışmasında ağırlıklı olarak, iç kontroldeki etkililiği ve yeterliliği inceler ve değerlendirmeye tabi tutar, belgeleri ve hesapları irdeler, işlemlerdeki rakamların ve açıklamaların doğru olup olmadığını inceler ve aktiflerin fiziki olarak denetlenmesini ve sayımını yerine getirir ya da müşteri firmanın çalışanlarının gerçekleştirdiği sayımlarda yer alır. Bilanço tarihinde ya da ona yakın bir zamandaki çalışmada ise ağırlıklı bir şekilde müşteri firmanın yönetimi tarafından hazır hale getirilen finansal tablolarda yer alan kalemlerin hesap kalanlarının doğru olup olmadığıyla ilgili çalışmalar gerçekleştirir.

Planlama adımı, denetimle ilgili süreçlerin kritik aşamalarından biridir. Zira daha sonra gerçekleştirilecek bütün işlemler söz konusu adıma göre yürütümü sağlanacaktır. Böylelikle denetimi gerçekleştiren kişi çalışmasıyla ilgili planlamayı gerçekleştirirken telaşa kapılmamalıdır, firma hususunda erişebildiği bütün verilere erişmeli, olası menfiliklere göre planlarını hazır hale getirmelidir. Denetimle alakalı planı, denetimi yapan kişinin denetimini yönlendirme ve yönetmesinde takip edeceği stratejiyi içermektedir. Denetimle alakalı planı ve programı, denetimi gerçekleştirenin, denetimini yaptığı firmayı tanımasını ve muhtemel riskleri tanımlamasını sağlamaktadır. Böylece yapılacak denetimin hangi nitelikte ve kaç kişilik grupla, ne kadar vakitte ve hangi odaklara yoğunlaşılacak suretiyle gerçekleştirileceği belirlenmiş olur (Erdoğan, 2001: 47). Denetimi yapan kişi denetimi planlar iken yasa dışı vakalar, hatalar ve düzensizlikler, yönetimin doğru olması gibi hususlarda mesleki şüphecilikle davranılmalıdır (Howard, 1982: 114). Zira denetim, yeterince mesleki şüphecilikten uzak olarak planlanması yapılmış olması halinde belli noktaların tespit edilememesine ve denetim etkinliğinde istenen verimin alınmamasına neden olacaktır.

5.1.1.2. Denetimin Yürütülmesi

Denetimin yürütümü adımı, kanıt toplama maksadıyla gerçekleştirilen testlerin uygulamaya konmasından ve kanıtların değerlendirmeye tabi tutulmasından meydana gelir; kısacası denetimle ilgili programın uygulamaya konulması adımıdır.

Normalde söz konusu adım, firmanın iç kontrolüyle ilgili incelemeye tabi tutulması ve değerlemesinin yapılmasıyla başlamaktadır (Güredin, 2000: 85).

Denetim işlevini yerine getiren kişi denetimin yürütümü adımını iki kademe şeklinde gerçekleştirmektedir. Söz konusu kademeler: Uygunluk testleri ve maddilik testleridir.

Denetimi gerçekleştiren kişi planlama sürecinde (iç kontrol sisteminin gözden geçirilmesi sonrası) kontrolle ilgili riskin seviyesini düşük şekilde değerlemeye tabi tutarsa, umulan kontrolle ilgili risk düzeyini desteklemek adına yeterince kanıtlar toplanıp toplanmadığını tespit etmek ve gereken kanıtları toplamak adına iç kontrole ilişkin politikalar ve prosedürlerin kabul edilmesinin ve işleyişinin değerlemeye tabi tutulmasıyla ilgili olan uygunluk testlerini gerçekleştirir (Kardeş, 1996: 17). Bu adımda denetimi yapan kişi, uygunluk test neticeleri düşük kontrol risk seviyesini desteklemesi halinde, işlemlere yönelik maddilik testlerini daha fazla gerçekleştirir. Bunların aksine, tespit edilen kontrol risk seviyesi yüksek ise denetimi gerçekleştiren kişi ağırlıklı bir biçimde, işlemlere yönelik maddilik testlerini daha az, hesap kalanlarına yönelik maddilik testlerini daha fazla yerine getirir. İşlemlerin teste tabi tutulmasıyla varılan neticeler, hesap kalanlarının teste tabi tutulmasında gerçekleştirilecek testlerin büyüklüğüne etki eden dikkate değer bir etken olmasından ötürü, işlemlerin testine bilançonun tarihinden dört-beş ay evvel başlanması gerekir.

Sonraki aşamalarda bir maddilik testi olan hesap kalanlarının teste tabi tutulmasına geçilebilir. Söz konusu aşamadaki hedef uygun şekilde düzenlenen finansal tablolarda yer alan dipnotlar ve dönem sonu kalanlarına dayanılarak yetecek kadar ek kanıtların toplanması işlemidir. Söz konusu çalışmaların yapısı ve kapsamı daha önceden gerçekleştirilen aşamalarda varılan bulgulara göre belirlenmektedir (Kardeş, 1996: 17). Esasen söz konusu vaziyet denetim planlaması aşamasında iç kontrolün ön değerlemeye tabi tutulması adımıyla belirlenmektedir.

Hesap kalanlarına yönelik olarak iki çeşit maddilik testi gerçekleştirilmektedir. Söz konusu testler; analitik prosedürler ve hesap kalanlarının testleridir. Analitik inceleme prosedürleri; ussallık testlerinin, trendlerin ve oranlarının kullanılmasıyla bir firmanın hem finansal hem de faaliyetleri arasındaki muhtemel ilişkilerin analizi ile, denetimin planlanmasını, denetimle ilgili kanıtların toplanmasını ve son gözden geçirmeyi sağlayan testlerin bir çeşididir (AICPA, 1978: 329). Hesap kalanı testleri ise finansal tabloda yer alan hesapların kalanlarındaki parasal hataların teste

tabi tutulmasına yönelik denetimle ilgili tekniklerin kullanılması anlamına gelmektedir. Analitik inceleme prosedürlerinin hesap kalanı testlerinden evvel kullanılması daha doğrudur. Zira analitik inceleme prosedürlerinin tercihi diğer testlerin tercihine göre nispeten daha düşük maliyetli olduğu görülmektedir. Ayrıca hesap kalanı testlerinin dönem sonunda bilançonun tarihinden sonra gerçekleştirilmeleri de analitik inceleme prosedürlerinin öncelikli şekilde kullanılmasına etkide bulunan faktörlerden biridir. Şayet analitik inceleme prosedürlerinin kullanılması neticesi denetimi gerçekleştiren kişi incelemesini yaptığı hesap kalanlarına yönelik tatminkar neticelere varır ise, dönem sonundan itibaren hesap kalanlarına yönelik olarak gerçekleştireceği testleri azaltma ya da kapsamını daraltmaya gidebilir ki bu durumda denetimi yapan kişiye gerçekleştirilen çalışmada vakit, işgücü ve maliyetler açısından tasarruf sağlanmaktadır (Kardeş, 1996: 17).

Denetimi gerçekleştiren kişi, denetimin yürütümü sürecinde denetim programının uygulamasına başlayarak gereken testleri gerçekleştirmeden sonra söz konusu testler neticesinde ihtiyacına cevap verecek kanıtları toplamış olur. Böylece firma hususunda bir kanıya varmak adına neticeleri özetlemesi ve kanısını bir denetim raporu hazırlamak suretiyle belirtmesi gerekmektedir. Sonrasında ise denetim sürecinin son adımı olan denetimi tamamlamaya geçilmelidir.

5.1.1.3. Denetimin Tamamlanması

Denetimin tamamlanma ve denetim raporunun hazırlanması sürecinde, finansal tabloların yeterince doğru olup olmadığı açısından genel bir neticeye varmak adına, ulaşılan verilerin toparlanması gerekmektedir. Bu süreç oldukça subjektiftir ve denetimi gerçekleştirenin mesleki kanısına bağlı olduğu söylenebilir.

Bilanço tarihinde hala kesinliği sağlanmayan koşula bağlı borçlar gibi belirsiz olayların incelenmesi, bilanço tarihinden sonra fakat finansal tabloların yayımlanmasından önce müşteri firmada ortaya çıkan dikkate değer olayların incelenmesi, denetimi gerçekleştiren çalışanların hazırlamış olduğu çalışma kağıtlarının incelenmesi ve denetimle ilgili neticelerin değerlendirilmesiyle denetime ilişkin raporun hazırlanması bu süreçte yer alan firmalardandır (Kepekçi, 1996: 193).

Denetimi gerçekleştiren kişi bu süreçte ulaştığı neticeleri değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Söz konusu sürece “nihai gözden geçirme” ya da “nihai inceleme”de denilmektedir. Denetimi gerçekleştiren kişi toplanmış kanıtlar ile vardığı kararları ve değerlendirme yaptığı neticeleri firma yönetimiyle bir arada görüşmektedir. Bu süreçte çalışma kağıtlarının hataları meydana çıkarmada uzman kişiler tarafından incelenmesi ve bunların neticesinde varılan kanının ve neticelerin değerlemesi yapılır (Kardeş, 1996: 18). Son gözden geçirmenin ardından ulaşılan kanıtlara ve denetimle ilgili bulgular baz alınarak uygun denetim raporunun yazılma aşamasına geçilmektedir. Denetim raporu belirlenmiş olan dört raporlama standardına bağlı olarak hazırlanmakta, yazılmakta ve yayınlanmaktadır. Örnek olarak denetimi gerçekleştiren kişi, müşteri firmada dikkate değer olarak görülecek hile bulgularına rastlanması halinde raporda, görüş bildiriminden kaçınılabılır ya da olumsuz görüş bildiriminde bulunulabilir. Ayrıca müşteri firmada dikkate değer belirsizliklerin varlığı ve yeterince denetime ilişkin bulguların bir araya getirilememesinden dolayı denetimi gerçekleştiren kişi raporda görüşünü belirtmekten kaçınılabılır.

5.2. Hile Riski Değerlemesinin Denetim Sürecine Olası Etkileri

Denetim işi alınırken müşteri işletmenin iç kontrolü de bir ön incelemeye tabi tutulur. Bu ön inceleme sırasında denetçi işletmeyle ilgili bir ön bilgiye sahip olur. Bu bilgi kapsamında işletmede hile yapılabilecek risk alanları da tespit edilebilir. SAS No.82'nin getirmiş olduğu yenilikler sayesinde denetçi, denetim işini alıp almama kararını verirken bile mesleki şüphecilik içerisinde hile riskini dikkate alacaktır. Bu standartla birlikte artık daha kolay bir şekilde, denetçiler kendilerini hilelere ve onun yol açabileceği dava edilme riskine karşı daha işin başında koruyabileceklerdir.

Denetimin planlaması yapılırken denetçi, hile riskini değerlemek için gerekli personeli, prosedürleri de ortaya koymalı ve denetim programlarını buna göre oluşturmalıdır. Denetçi özellikle hile riskinin yüksek olabileceği işletmelerde daha deneyimli personeli görevlendirmen ve bunların gözetimini daha sıkı bir şekilde yapmalıdır. Bunlar mümkün değilse bizzat kendisi ilgilenmeli veya hile konusunda uzman kişilerden (Sertifikalı Hile Müfettişleri/Denetçileri) yardım almalıdırlar.

Denetçilerin hileler konusunda eğitilmeleri ve bu konuda eğitilmiş, bilgili ve yetenekli personelin kullanılmasının denetimin etkinliğini artıracakını söyleyebiliriz. Eğitilmiş personel tarafından yürütülen denetim prosedürlerinin hile riskini değerlemesi ve hileleri bulması daha kolay olacaktır.

Hile riskini değerlendirme önceki standartlarda belirtildiği gibi sadece denetimin planlanması aşamasında yapılmadığı için artık denetimin yürütülmesi sırasında da bu değerlendirme yapılacaktır. Denetçinin, planlama aşamasında belirlediği risk düzeyinin test edilmesi ve önemli yanlış beyanların hileden kaynaklanıp kaynaklanmadığının ortaya çıkarılması gerekmektedir. Belirlenen ilk risk düzeyi, bazı diğer koşullara bağlı olarak değişebilir. Belirlenen risk düzeyine bağlı olarak denetçi, denetim prosedürlerinin yapısını, zamanını ve kapsamını değiştirecektir. Bu değişikliklerin tamamının çalışma kağıtlarında belgelendirilmesi gerekmektedir. Denetçi, önemli bir yanlış beyanın hileden kaynaklandığını bulduğunda, bu hileye karışan kişilerin yönetimin hangi düzeyinde olduğunu bulması eğer üst düzeyse, denetim kuruluna, alt düzeydeyse üst yönetime bu durumu bir rapor ile bildirmesi gerekir.

5.2.1. Hile Riski Değerlemesinin Denetimin Planlanmasına Etkisi

Denetimin planlanması, yürütülecek bir denetim çalışmasının üzerinde en çok durulması gereken aşamasıdır. Denetçinin denetim görevini başarıyla tamamlayabilmesi, denetim planının ve programının müşteri işletmenin durumuna göre düzenlenmesiyle doğru orantılıdır. Günümüz iş dünyasında çalışanları tarafından zarara uğratılan işletmelerin finansal tablolarının denetlenmesi, böyle bir zarara uğramayan işletmelerin denetlenmesinden farklı olacağı kesindir.

Hile riskinin denetim planlamasına etkisini, planlama aşamasının önemli adımlarını dikkate alarak inceleyebiliriz. Örneğin denetim riskinin tespit edilmesi, denetime ilişkin hedeflerin ve programların meydana getirilmesi gibi. GKGDS'na göre denetçilerin, denetimin planlanması aşamasında, yapılacak denetimin amaçları doğrultusunda önemlilik düzeyi hakkında bir ön düşünceye sahip olmaları gerekmektedir (AICPA, 1978: 311).

5.2.1.1. Denetim riskinin belirlenmesinde hile riskinin dikkate alınması

Günümüzdeki birçok denetim kitabında denetim riskinin üç unsurdan oluştuğu belirtilir. Bu tanımlamada hile riski gösterilmemektedir. Klasik tanımlama aşağıdaki gibidir:

$$\text{Denetim Riski} = \text{Asıl Risk (Doğal Risk)} \times \text{Kontrol Riski} \times \text{Bulgu (Dedeksiyon) Riski}$$

Buna göre denetim riski, finansal tablolarda maddi hata olabileceği ve bunların denetçi tarafından tespit edilemeyip gözden kaçırabileceği olarak ifade edilmektedir.

Denetimde risk modeli öncelikle her bir döngüde ne kadar kanıt toplanması gerektiğini belirlemek için planlama amaçlı karar vermede kullanılır. Genel olarak aşağıdaki şekilde kullanılır: (Arens, 2000: 259)

$$\text{Planlanmış Bulgu Riski} = \frac{\text{Kabul edilebilir Denetim Riski}}{\text{Asıl Risk} \times \text{Kontrol Riski}}$$

Denetçi, denetim riskini denetim süreci içerisinde planlama aşamasında, denetim işlemlerinin belirlenmesinde ve finansal tabloların bütün halinde değerlendirilmesi aşamalarında olmak üzere üç yerde belirler. Bunun dışında denetim riskinin bu aşamalarda belirlenmesi de iki seviyede olmaktadır. Bunlar:

‘Finansal tablolar seviyesinde genel denetim riskinin belirlenmesi,

‘Finansal tablolarda yer alan kalemlere ve işlemlere ilişkin olarak her biri için ayrı ayrı denetim riskinin belirlenmesi.

Bunlardan finansal tablolar seviyesinde genel denetim riskinin belirlenmesi denetimin planlanmasının tasarım aşamasında yapılır. Oysa finansal tablolarda yer alan kalemler ile işlemlerin her biri için ayrı ayrı olarak belirlenecek olan denetim riski ise maddilik testlerine ilişkin olarak hazırlanacak denetim programının oluşturulması esnasında dikkate alınmaktadır (Kardeş, 1996: 56).

Hile riskini daha iyi anlayabilmek ve denetim riskine etkisini kavrayabilmek için asıl riski ve kontrol riskini belirleyen unsurları tam olarak bilmek gerekmektedir.

5.2.1.1.1. Asıl risk

Asıl risk, işletmenin doğal ve çevresel özelliklerinden kaynaklanan ve finansal tablolarda hata ve hile (yolsuzluk) olma olasılığıdır (AICPA, 1978: 312). Denetçiler asıl riski oluşturamaz ve kontrol edemezler sadece asıl riskin büyüklüğünü değerlemek durumundadırlar (Robertson and Louwers, 1999: 125). Asıl risk, iç kontroldeki etkinlik dikkate alınmadan belirlenmektedir. Zira denetim riski modelinde tesirlerini ayrı ayrı tespit edebilmek adına asıl riski, iç kontrolün yapısında bulunan kontrollerden doğan kontrol riskinden bağımsız şekilde ele alınmalıdır. Çok bilinen bir örnek olarak işletmedeki nakdin çalınma riski maddi duran varlıklara göre daha fazladır, yani nakit varlığın asıl riski maddi duran varlığa göre daha büyüktür diyebiliriz. Asıl risk her bir hesap adına aynı seviyede görülmemektedir. Asıl riski belirleyen unsurları şöyle açıklayabiliriz (Bozkurt, 1998: 106-108):

- *Firmanın türü ve yapısı*
- *Yönetimin dürüstlüğü*
- *İşletmenin eğilimi*
- *Önceki denetimle ilgili çalışmalarının neticeleri*
- *Denetimin ilk olması*
- *İlgili taraflar*
- *Olağanüstü işlemler*
- *Firmada devam eden sorunlar*
- *Personeldeki daimi değişim*
- *Teknolojik ilerlemeler*

5.2.1.1.2. Kontrol riski

Asıl risk ile aralarında çok yakın bir ilişki olan kontrol riski, firmanın iç kontrolüne rağmen tespit edilip meydana çıkartılamayan ve önlenmesi sağlanamayan, finansal tablolara ait hata ve hilelerin görülmeme ve engel olunamama riskini ifade etmektedir (Sipahi, 1999: 339).

Kontrol riski, işletmenin bünyesinde bulunan iç kontrolün etkinliğinin bir sonucudur. Etkin bir iç kontrol varsa kontrol riski azalmakta, zayıf bir iç kontrol

varsa kontrol riski yükselmektedir.

Denetçi kontrol riskini oluşturamaz ve kontrol edemez sadece işletmenin kontrol sistemini değerlendirir ve sistemin maddi hataları bulamama olasılığını değerler. Asıl riski değerlemek zordur ve bazen kontrol riskinin değerlemesiyle birlikte yapılır (Robertson and Louwers, 1999: 126). İç kontrolün kurulmasından ve yürütülmesinden tamamen işletme sorumlu olduğundan, denetçiler kontrol risk düzeyinin azaltılmasında söz sahibi değildirler.

5.2.1.1.3. Bulgu riski

Kontrol sistemleriyle önlenmesi sağlanamayan ya da bulunamayan hatalardan kalan ve denetimi gerçekleştirenin de denetimle ilgili yöntemleri uygulamak suretiyle meydana çıkaramadığı hata ve hilelerden kaynaklanan risk olduğu söylenebilir (Kaval, 2003: 77).

Bulgu riskini, asıl risk ve kontrol riskinden ayıran önemli bir özellik vardır. Bu özellik, asıl riskin ve kontrol riskinin finansal tablolarda bulunmasına karşın, bulgu riskinin denetimi gerçekleştirenin uygulaması ve denetim prosedürleri ile doğrudan ilgili olmasıdır. Yani denetçi uygun bir denetim prosedürü uygulayarak bu risk düzeyini aşağıya indirebilir, bu risk denetçi tarafından kontrol edilebilir.

5.2.1.2. Hile Riskinin denetim amaçlarının oluşturulmasına etkisi

Denetimin genel hedefi, bütünsel olarak finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine olan uygunluğunu irdelemek olması hasebiyle, her işlem grubu adına ve bir işlem grubunda bulunan hesapların her biri adına denetimin hedeflerinin tespit edilmesi ve söz konusu hedeflerin tutturulması, denetimin genel hedefine de varılmasını temin eder (Kepekçi, 1996: 47). Genel denetim amaçlarının neler olduğu birinci bölümde belirtilmişti. Buna göre geçerlilik, bütünlük, dönemsellik, sahiplik, mekanik doğruluk, değerlendirme, sınıflandırma ve açıklama amaçları bulunmaktadır. Bu denetim amaçları yönetimin finansal tablolardaki iddialarına karşılık oluşturulmaktaydı. Yönetim finansal tablolara yansıyan işlemlerin gerçekleşen işlemler olduğunu, doğru dönemde ve tam bir şekilde yansıtıldığını, varlıkların, yükümlülüklerin, gelirlerin ve giderlerin olması gereken gibi

değerlendiğini ve ilgili dönemde dağıtımının sağlandığını, belirtilen tarihte varlıkların haklar, kaynakların ise yükümlülükler şeklinde bilançoyu meydana getirdiğini ve finansal tablolardaki miktarların olması gereken gibi tasnif edildiğini, tanımlandığını ve açıklandığını göstermektedir. İşletmede gerçekleşen önemli bir hile bu iddialara gölge düşürecektir. Denetçi işletmede önemli olarak tanımlanabilecek nitelikteki bir hileyi planlama aşamasında ortaya çıkarmışsa bunu yönetime, yönetim bu hilenin içerisindeyse denetim komitesine bildirmelidir.

5.2.1.3. Hile riskinin denetim programlarının oluşturulmasına etkisi

Hile riskinin denetim sürecinde en çok etkili olduğu yer denetim programlarıdır. Denetçi işletmede yürüteceği çalışmasını planlama aşamasında hazırladığı denetim programına göre yapacaktır. Hile konusunda yürürlükte olan SAS No.99 ve önceki standart SAS No.82, denetçinin hem planlama hem de yürütme aşamasında hileleri dikkate alıp hile riskini değerleyebileceğini belirtmektedir.

Planlama aşamasında hile riskinin değerlendirilmesi sonucu bulunan değere göre denetim programında bazı değişiklikler olabilecektir. Bu değişikliklerin olması normaldir. Çünkü hile riskinin yüksek olduğu bir işletmenin denetimi söz konusu olduğunda normal denetim prosedürleri yetersiz kalabilecektir. Bu olumsuzluğu gidermek için ek denetim prosedürlerinin denetim programına dahil edilmesi veya denetim prosedürünün kapsamının ve uygulama zamanının genişletilmesi yoluna gidilebilir.

5.2.2. Hile Riski Değerlemesinin Denetimin Yürütülmesi Aşamasına Etkisi

Denetimin yürütülmesi aşaması denetim çalışmasının en çok tecrübe ve mesleki şüphecilik gerektiren aşamalarından birisidir. Bu aşamanın sonuçlarına bağlı olarak denetçinin işletmenin finansal tabloları hakkındaki görüşü belirleyecektir.

Denetçi planlama aşamasında müşteri işletmenin iç kontrolü hakkında bilgi toplar ve bir ön kontrol riski (planlanmış kontrol risk düzeyi) belirler. Denetçi, iç kontrol hakkında yeterli bilgi edinemezse veya edindiği bilgilerden firmada var olması gerekli kontrol politikalarının ve prosedürlerinin olmadığını veya etkin

işlemediğini belirlerse, kontrol riskini maksimum düzeyde belirler. Denetimi gerçekleştiren kişi birtakım kontrol hedefleri açısından, kontrol politikalarının ve prosedürlerinin daha etkili şekilde tasarımının sağlandığı ve işlediği kanaatine varır ise, kontrol riskini düşük seviyede değerlemeye tabi tutacaktır (Kepekçi, 1996: 107).

Yürütme aşamasında bu ön kontrol riski bir nevi test edilip doğrulanır. İşletmenin iç kontrolünde yer alan kontrol önlem ve yöntemlerinin yeterli ve etkin olup olmadığı uygunluk testleri aracılığıyla belirlenmeye çalışılır.

Uygunluk testlerinde aşağıdaki denetim prosedürleri uygulamaya konur:

- Müşterinin çalışanlarına sorular yönelme,
- Belge ve kayıtların irdelenmesi (İşlem testleri),
- Kontrol prosedürlerinin uygulanmasını gözlem yoluyla takip etme,
- Denetçilerce kontrol prosedürlerinin uygulanma işleminin tekrardan gerçekleştirilmesi.

Uygunluk testlerinin amacı, kontrol riskini değerlemede kullanılmak ve buna göre maddilik doğruluk programı üzerinde düzeltme yapmak üzere denetçiye kanıt sağlamaktır. İç kontrol hakkında bilgi toplamada kullanılan prosedürlerin amacı ise denetimi planlamak için denetçiye kanıt sağlamaktır.

Denetçinin hileleri dikkate alması uygunluk testlerinin yapısına ve kapsamına etki edebilir. Uygunluk testlerinin büyüklüğü, doğrudan denetim işlevini yerine getirenin planladığı kontrol riski seviyesine bağlıdır. Düşük seviyede değerlendirilmeye tabi tutulmuş kontrol riski seviyesi adına, orta seviyede değerlemeye tabi tutulmuş kontrol riskine göre daha çok sayıda uygunluk testi ve daha az sayıda maddilik testi uygulamak gereklidir.

Kontrol riskinin yüksek olması hile riskinin de büyük bir olasılıkla yüksek olarak belirlenmesine neden olacaktır. Çünkü iç kontrol, hileleri önleyici kontrol önlem ve yöntemlerine sahip değilse bu kontrol zayıflıkları hile riskini artıracaktır. Hile riskinin yüksek olduğu alanlara yönelik uygunluk testleri daha geniş olarak yapılabilir.

5.2.3. Hile Riski Değerlemesinin Denetimin Tamamlanma Aşamasına Etkisi

Denetçinin hileleri dikkate alması sonucu, denetim çalışmasının maliyeti ek denetim prosedürlerinden dolayı artabilir. Fakat bu maliyet artışı sonucunda denetçinin işletmenin finansal tablolarında hata ve hileden kaynaklanan önemli tutardaki yanlış bir beyanın olmadığına yönelik verdiği mantıklı güvence daha değerlidir. Denetimin bir güven işi olması ve güvenin sağlandığının belirtilmesi kamuoyu için daha önemlidir.

Kamunun, finansal tablolarda hilelerin olmadığına yönelik denetçiden mutlak güvence istemesine rağmen denetim işi, hiçbir zaman %100 güvenin verildiği bir meslek değildir. Fakat kamu, bunu çoğu zaman göz ardı etmektedir. Kanun koyucu ve konuyla ilgili düzenleme yapan kurumlar “Mantıklı Güvence” kavramını ortaya getirerek denetçilerin üzerindeki gereksiz baskıya karşılık bir açıklık getirmiştir. Bu açıklama SAS No.82 ve 15 Aralık 2002’den itibaren geçerli olan SAS No.99’da da belirtilmiştir. “Denetçi görüşünü belirtirken finansal tablolarda hata ve/veya hileden kaynaklanan önemli bir yanlış beyanın olmadığına yönelik mantıklı bir güvence vermekten sorumludur “şeklinde belirtilmiştir. SAS No.82 önceki standartlarda da belirtilen mantıklı güvencenin ötesinde bir sorumluluğu genişletmemiştir. Yanlış anlamaları önlemek için Mantıklı güvence kavramı tanımlanmaktadır. Mantıklı güvence, daha yüksek bir güvence sınırındır, fakat mutlak güvence değildir. SAS No.82’de hilelerin özellikleri, sahtekarlık, yasal olmayan gizli anlaşmalar nedeniyle, uygun şekilde tasarlanmış ve yerine getirilmiş denetimin hileden kaynaklanan yanıltıcı beyanları belirleyemeyeceğini kabul etmektedir (Reinstein and Coursen, 1999: 34-39).

Yapılan düzenlemelerde denetçinin bu konudaki sorumluluğu “önemlilik” ve “mantıklı güvence” kavramları ile sınırlandırılmaktadır. Uygun şekilde yapılan bir denetimin, çatışma, saklama, dikkatli şekilde taklit edilen belgeler ve denetim sürecinin yapısındaki fayda/maliyet kararları nedeniyle yanıltıcı beyanları ortaya çıkaramayacağı belirtilmektedir (Erdoğan, 2002: 20).

SONUÇ

Hile, işletmelere maddi kayıplara sebep olan sorunlardan biridir. İşletmelerde yapılan hileli işlemlere yönelik önemli çalışmalar yapılmaktadır. İşletmelerdeki hileli işlemlerin maliyetleri önemli düzeylere ulaşmıştır. İşletme ortamında bu denli önemli maliyetlerin önüne geçilebilmesi için hileyi önleyici birtakım planlamalar yapılmalıdır. İşletmeler kendi ortamlarında hileyi önleyebilmek için iç kontrol sistemleri oluşturmalıdırlar. Aynı zamanda işletme çalışanlarının şüphelendikleri hile olaylarını ilgili yerlere haber vermesini sağlayacak iletişim ağları kurulmalıdır. Hilenin önlenmesi için hile denetim birimleri oluşturulmalı ve bu denetim birimlerinin aktif bir şekilde çalışacağı ortamlar oluşturularak hileye yönelik denetimler yapılmalıdır.

Hilenin ortaya çıkarılmasında ve önlenmesinde esas görev işletmenin yönetimine ve işletmenin yönetiminden sorumlu olan bireylerine aittir. İşletme yönetimi yolsuzluk ve hile risklerini minimuma indirmek için gerekli tedbirleri, önlemleri ve kontrolleri almalıdır. İşletme, hileyi ve usulsüzlükleri önlemek için gerekli yaptırımları tespit edip uygulaması gereklidir. Hile ile yolsuzluk riskinin “Önleme, Caydırma ve Ortaya Çıkarma” tedbirlerinin bileşimi yardımıyla azaltılması mümkündür. Cezalandırılma korkusu ve caydırıcı önlemler çalışanları hile ve usulsüzlük yapmaktan uzak tutar.

İşletmeler etkinliklerini devam ettirirken farklı risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu risk çeşitlerinden biri olan hile riski, “işletmenin hile karşısındaki savunmasızlığını” ifade eder. İşletme ne denli iyi yönetilirse yönetilsin, yapılan kontroller ne denli güçlü olursa olsun, meydana gelen hile riskinin sıfıra indirilmesi pek de mümkün değildir.

İşletmelerin, denetim işlemlerinde sayısal analiz yöntemlerini kullanarak, aktif bir iç kontrol sistemine sahip olacağı, hile denetiminin yapılmasının tamamlanacağı ve hile denetimi süreçlerinin alanında uzman hile denetçileri tarafından icra edileceği geleceğin globalleşen dünyasında hileli işlemlerin sıklıklarının ve işletmelere yaptığı negatif etkilerini azaltmak mümkün olabilecektir.

İşletmelerde etkin bir denetimin gerçekleştirilmemesi, çalışanların işletmeye, üst düzey yetkililerin ve firma sahiplerinin de yatırımcılara karşı hile yapma eğilimini arttırmaktadır. Hile üçgeninde bulunan unsurlardan en az birine sahip olan bir kişi, işletme kaynaklarını kendi yararına kullanmaktan kaçınmayacaktır. Bu durum, öncelikle işletmeyi, dolaylı olarak çalışanları ve çevresini, aynı zamanda ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyecektir. Küreselleşen dünyada, rekabetin hızla gelişmesiyle maliyetlerin oldukça önemli olduğu bir ortamda hile nedeniyle yaşanan kayıplar firmaların geleceğini risk altına almaktadır. Çalışan hilelerinin engellenmesi, etkin bir iç denetim sistemiyle kontrol altına alınabilirken, üst düzey yetkililerin ve firma sahiplerinin yaptığı hileleri ortaya çıkarmak çok daha zordur. Yönetim kademesinde bulunan bu kişiler, birçok bölüme ve alana giriş yetkisiyle birlikte, karar verme yetkisine de sahiptir. Dolayısıyla yatırımcılar, dış denetim raporlarına ve bağımsız kuruluşların denetime güvenmek zorundadırlar. Bu güven ortamını sağlayabilmek için etkin bir hile denetimi yapılmalı ve birden fazla denetim tekniği aynı anda kullanılarak hileyi önleyici tedbirler alınmalıdır.

Bilgisayar teknolojisinde yaşanan hızlı gelişmeler, bilgisayarların kapasitelerinin yükselmesine ve birçok alanda kullanılmasına olanak tanımıştır. İşletmeler de zaman ve kağıt tasarrufu sağlamak amacıyla sistemlerini elektronik ortama taşıyarak bilgisayar üzerinden yönetmeye başlamıştır. Artık birçok kayıt, firmalar arası görüşmeler, faturalar, sözleşmeler kağıt kullanılmadan bilgisayar sistemi üzerinden gönderilebilmektedir. Dolayısıyla fiziki ortamda bulunmayan kayıtları denetlemek için bilgisayar destekli denetim programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte üretilen bu programlar, fiziksel ortamda bir araya getirilemeyecek miktarlara ulaşan verileri tek bir dosya içinde muhafaza edebilmektedir. Programlar sayesinde yüksek miktarda veriye sahip dosyalar, kısa süre içinde analiz edilebilmekte ve birçok matematiksel ve istatistiksel yöntemi kullanarak hilenin ortaya çıkmasını sağlayabilmektedir.

KAYNAKÇA

- ACFE, (2012). Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2012 Global Fraud Study, <http://www.acfe.com> /uploadedFiles /ACFE Website/ Content /rttn/2012-report-to- nations.pdf, (03.02.2014).
- ACFE, (2013). ACFE Fraud Prevention Check-Up, Web Site, <http://www.acfe.com> / uploadedFiles/ACFEWebsite/Content/documents/Fraud Prev C heckup DL. pdf,
- AICPA, (1978). SAS No.22: Planning and Supervision, New York.
- AKSOY, T. (2006). *Tüm Yönleriyle Denetim*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- ALAGÖZ, A. , DOĞAN, Z. ve İNAL, M.E. (2008). *İşletmelerde İç Kontrol Sisteminin Önemi ve Denetim Komiteleri İle İç Denetim Birimi İlişkisinin Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü*. Konya: Tablet Yayınları.
- ALBRECHT, W.S. and ALBRECHT, C.O. (2003). *Fraud Examination*, Ohio: Thomson South-Western.
- ARENS, A. A. and JAMES K. L., (2000). *An Integrated Approach Auditing*. Eight Edition, Prentice Hall Inc.,New Jersey.
- ARENS, A.A. , RANDAL J.E. and MARK S.B. (2012). *Auditing and Assurance Services*. Birleşik Devletler: Pearson Education Limited.
- ARIKAN, Y. (2010). “Yasanan Ekonomik Gelişmelerin, Yeni TTK ve Yapılan Yasal Düzenlemelerin Işığında, Muhasebe Mesleğinde Yeni _s Alanları”, **Mali Çözüm Dergisi**, Kasım-Aralık, 7-17.
- ARZOVA, S.B. (2003). İşletmelerde Çalışanlar Tarafından Yapılan Hilelerin Kırmızı Bayraklar Yoluyla İzlenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. *Mufad, Avcıol Basım-Yayın*, Sayı:20.
- ASLAN, B. (2010). Bir Yönetim Fonksiyonu Olarak İç Denetim. *Sayıştay Dergisi*, Sayı 77.
- ASSOCIATION OF CERTIFIED FRAUD EXAMINERS. (2012). Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse,

- ATMACA, M. (2012). Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14.1,191-205.
- BAYRAKTAR, A. (2007). Türkiye'de Muhasebe Hileleri Tarihi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Edirne: Trakya Üniversitesi SBE.
- BEVERLEY, A. and PESİ, A. (2013). The Effectiveness of Corporate Culture, Auditor Education, and Legislation in Identifying, Preventing, and Eliminating Corporate Fraud, *International Journal of Business, Accounting & Finance*, 7,1.
- BIEGELMAN, M.T. and BARTOW, J.T. (2012). *Executive Roadmap to Fraud Prevention and Internal Control Creating a Culture of Compliance*, John Wiley & Sons Inc. Hoboken.
- BISHOP, T.J.F. and HYDOSKI, F.E. (2003). *Corporate Resiliency, Managing The Growing Risk of Fraud And Corruption*, John Wiley & Sons Inc. New Jersey.
- BONDAROUK, T. (2010). *Handbook of Research on E-Transformation and Human Resources Management Technologies: Organizational Outcomes and Challenges*, IGI Global. New York.
- BOZKURT, N. (2000). Kobi'lerde yapılan Hileler, Ortaya Çıkarılması ve Önlenmesi. *Yaklaşım Dergisi*. Sayı:96.
- BOZKURT, N. (2002). Çalışanların Yaptıkları Yolsuzluklar, Bunların Ortaya Çıkarılması ve Önlenmesi. *Hedef Dergisi*. Sayı: 99.
- BOZKURT, N. (2011). *İşletmelerin Kara Deliği Hile*. 2.Baskı, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- BOZKURT, N., (1998). Muhasebe Denetimi. Birinci Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- BUSCH, R.S. (2007). *Healthcare Fraud: Auditing and Detection Guide 2007*, John Wiley & Sons, Inc.
- CHAMPLAIN, J.J. (2003). *Auditing Information Systems*, John Wiley & Sons Inc. New Jersey.
- COENEN, T.L. (2009). *Expert Fraud Investigation*. New Jersey: John Wiley&Sons Inc.

- CORONAS T.T. and OLIVA, M.A. (2010). *Encyclopedia of Human Resources Information Systems Challenges in e-HRM*, IGI Global. New York.
- ÇALIŞ, Y., KELEŞ, E.E. ve ENGİN, A. (2014). Hilenin Ortaya Çıkartılmasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi ve Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 63, 93-108.
- ÇELİK, A. (2007). Stok Hileleri ve Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- ÇITAK, N. (2009). *Hileli Finansal Raporlamada Yaratıcı Muhasebe*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- ÇITAK, N. (2009). Uluslararası Şirket Skandalları Sonrasında Alınan Önlemlerin Hile Eylemine Etkilerinin İncelenmesi. 1. Ulusal Kurumsal Yönetim, Yolsuzluk, Etik ve Sosyal Sorumluluk Konferansı, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Edirne, 11-1406, 195-221.
- ÇITAK, N. (2009). Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama Mıdır? *Mali Çözüm Dergisi*, 91, 81-112.
- ÇÖMLEKÇİ, F. ve ERDOĞAN, M., (1999). Muhasebe Denetimi. Üçüncü Baskı, Eskişehir, Açık Öğretim Yayınları No:544.
- ÇÖMLEKÇİ, F., (2001). Muhasebe Denetimi. Birinci Baskı, Eskişehir, Birlik Ofset.
- DAN, S. (2010). *Swanson on Internal Auditing "Raising the Bar"*, IT Governance Publishing, Cambridgeshire.
- DANIEL, R.B. and MARTIN, T.B. (2012). *Foreign Corrupt Practices Act Compliance Guidebook : Protecting Your Organization from Bribery and Corruption*, John Wiley & Sons Inc. Hoboken.
- DAVE, U. (2009). *HR Transformation Building Human Resources from the Outside In*. McGraw-Hill.
- DAVID, C. (2009). *Computer Aided Fraud Prevention and Detection A Step-by-Step Guide*, John Wiley & Sons Inc. New Jersey.
- DAVID, G.C. (2008). *Internal Audit: Efficiency Through Automation (IIA (Institute of Internal Auditors) Series)*, John Wiley & Sons, Inc. New Jersey.

- DAVIS, J.S. and PESCH H.L. (2012). *Fraud Dynamics and Controls in Organizations, Accounting, Organizations and Society*. Wisconsin.
- DELOÏTTE ve TOBB, (2011), **Yeni Türk Ticaret Kanunu ve Sirketim**, Ankara: TOBB Yayın No:2011-127.
- DOYRANGÖL, N.C. (2012). İşletme Çevresindeki Olumsuz Gelişmeler Karşısında İç Denetimin Yeri ve Önemi. *İSMMMÖ, Mali Çözüm Dergisi*. Sayı: 60.
- DUMANOĞLU, S. (2005). Hata ve Hile Ayrımı: Hile Denetimi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 20.1.
- DURANT, A. (2000). "Procurement-The Soft Target for Fraud", Internal Audit and Risk Management Community.
- EDWARD, J.M. (2006). *Preventing Fraud in Nonprofit Organizations*, John Wiley & Sons, Inc. New Jersey.
- EHRlich, C.P. and WILLIAMS, J.D. (2013). Criminal Liability of CPAs in Federal Securities Fraud and Tax Fraud Cases. *CPA Journal*, 83.3.
- ELİTAŞ, C. (2011). *Muhasebe Denetiminde Çalışma Kağıtları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ELİTAŞ, C. ve ÖZDEMİR, Y. (2006). Bankalarda İç Kontrol Sistemi. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı 2.
- ERCİNLER, S. (2014). Muhasebe Hile ve Hatalarının Engellenmesinde Bağımsız Denetim Faaliyetleri ve Bir Anket Uygulaması. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Beykent Üniversitesi.
- ERDOĞAN, M., (2001). Denetim, Birinci Baskı, Eskişehir.
- ERDOĞAN, N., (2002). "Hilelerin Karşısında Denetçinin Sorumluluğu ve SAS No.82", Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Yıl 2, Sayı 6, Şubat.
- FADIPE-JOSEPH, O.A. and TITLOYE, E.O. (2012). Application of Continued Fractions in Controlling Bank Fraud. *International Journal of Business & Social Science*. 3.9.
- FERGUSON JR, J.E. and MARZILLI, A. (2010). *White - Collar Crime*, Chelsea House. New York.

- GERBER, J. and JENSEN, E.L. (2007). Encyclopedia of White-Collar Crime. London: Greenwood Press.
- GOODRICH, J. and SINGER, P.M. (2007). *Human Resources for Results: The Right Person for the Right Job*, Public Library Association. Chicago.
- GÖÇGÜNER, S. (2013). Tekstil Sektöründe Hile Riskinin Ölçülmesi-Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- GRANT, J.E. (2006). A Structured Clinical Interview for Kleptomania. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*. 15.2.
- GUPTA, A. (2013). Fraud and Misconduct in Clinical Research: A Concern, Perspectives in Clinical Research. 4.2.
- GÜÇLÜ, F. (2005). *Muhasebe Denetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- GÜREDİN, E., (2000). Denetim, Onuncu Baskı, İstanbul, Beta Yayınları.
- GÜRKAN, S. (2010). Bilgisayar Destekli Denetim Tekniklerinin (BDDT) Muhasebe Denetimine Etkileri ve Türkiye’deki Bağımsız Denetim Kuruluşlarının BDDT Uygulamalarına İlişkin Bir Araştırma. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Zonguldak: Karaelmas Üniversitesi SBE.
- HRNCIR T. and METTS, S. (2012). Why Small Businesses Fall Victim To Fraud: Size and Trust Issues. *Business Studies Journal*. 4.1.
- KANU S. I. and OKORAFOR, E.O. (2013). The Nature, Extent And Economic Impact Of Fraud On Bank Deposits in Nigeria. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*. 4.9.
- KARDES-SELİMOĞLU, S. ve GÖKTEPE, H. (2007), “Türk Ticaret Kanunu Tasarısındaki Bağımsız Denetimle İlgili Yeni Düzenlemeler”, **Mali Çözüm Dergisi**, Mayıs- Haziran, 81, 17-44.
- KARDEŞ, S., (1996). Denetimin Etkinliğinin Arttırılmasında Analitik İnceleme Prosedürlerinin Kullanımı ve Türkiye’deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma. SPK Yayın No:29, Ankara.
- KAVAL, H., (2003). Muhasebe Denetimi. Birinci Baskı, Akademik Denetim AŞ. Yayınları, Ankara.

- KEPEKÇİ, C., (1996). Bağımsız Denetim. İkinci Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- KİRİK, Z. (2007). Muhasebe Hata ve Hileleri İle Muhasebe Mesleğinde Etik: Afyonkarahisar'da Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi SBE.
- KORAN, L.M. and BOUJAOUDE, E. (2010). *A, Impulse Control Disorders*, Cambridge University Press. New York.
- KÖSE, Y.E. (2010). Kurumsal Yönetim ve Hile Denetimi Üzerine Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- KÜÇÜK, İ. (2001). Finansal Raporlamada Hile-Manipülasyonlar ve Önlenmesi. *Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- LAUFER, D. (2011). Small Business Entrepreneurs: A Focus on Fraud Risk and Prevention. *American Journal of Economics & Business Administration*. 3.2.
- LAVIN, H.S. and DIMICHELE, E.E. (2012) . Questioning "Authority": Courts Split on What It Means to Access Computers "Without Authorization" Under the Computer Fraud and Abuse Act. *Employee Relations Law Journal*. 38.1.
- LIAO, H. (2010). *Research in Personnel and Human Resources Management, Volume 29, Emerald Group Publishing*. Bradford.
- MARTIN, V. (2007). *Managing Projects in Human Resources, Training and Development, Kogan Page Limited*. Philadelphia.
- MESSIER, W. F., (1997). Auditing A Systematic Approach. Int. Editon, New York, The McGraw-Hill.
- MICHAEL, N.K. and JASON, T.W. (2013). Managing Occupational Fraud Risks. *SRR Journal*.
- ÖZKUL, F.U. ve ÖZDEMİR, Z.A.,(2011). İşletmelerde Hile Riski Yönetimi. İstanbul: Beta Yayınları.
- PEHLİVANLI, D. (2011). *Hile Denetimi, Metodoloji ve Raporlama*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- PICKETT, K.H.S. (2004). *The Internal Auditor at Work: A Practical Guide to Everyday Challenges*, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken.
- PICKETT, K.H.S. (2005). *Auditing the Risk Management Process (IIA (Institute of Internal Auditors) Series)*, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken.

- REINSTEIN A. and COURSEN, G. A., (1999). "Considering the Risk of Fraud; Understanding the Auditor's New Requirements", *The National Public Accountant*, Volume 44, March-April.
- REISENWITZ, T.H. (2012). Can a Business Ethics Course Affect Academic Dishonesty?, *Academy of Educational Leadership Journal*. 16.2.
- ROBERTSON, J. C. and LOUWERS, T.J., (1999). *Auditing*, Ninth Edition, Boston, Irwin McGraw-Hill.
- SAĞLAR, J. ve KANDEMİR, C. (2007). Enron Olayı: Muhasebe Hilesi mi, Sistem Hatası mı? *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*. 11.1, 20-39.
- SALAMEH, R. (2011). Alternative Internal Audit Structures and Perceived Effectiveness of Internal Audit in Fraud Prevention: Evidence from Jordanian Banking Industry. *Canadian Social Science*. 7.3.
- SCHAEFER, G. (2000). Ethics Education in the Workplace: An Effective Tool to Combat Employee Theft. *Journal of Business Ethics*. 26.89.
- SECURITY DIRECTOR'S REPORU, (2012). Fake or Real? (And is It Worth Investigating?).12.9.
- SECURITIES and EXCHANGE COMMISSION - (SEC) Arthur Anderson Dosyası, <http://www.sec.gov/litigation/admin/34-44444.htm>, (26.01.2015)
- SECURITIES and EXCHANGE COMMISSION - (SEC) Cendant Corporation , <http://www.sec.gov/litigation/admin/34-42933.htm>, (26.01.2015)
- SECURITIES and EXCHANGE COMMISSION - (SEC) Parmalat Corporation, <http://www.sec.gov/litigation/litreleases/lr18803.htm> , (26.01.2015)
- SECURITIES and EXCHANGE COMMISSION - (SEC) Sunbeam Corporation, <http://www.sec.gov/litigation/admin/337976.htm>, (26.01.2015)
- SERMAYE PİYASASI KURULU, Seri: X No:22 sayılı Sermaye Piyasalarında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ, 26196 sayılı mükerrer Resmi Gazete, 12.06.2006
- STETTLER, H.F., (1982). *Auditing Principles*, Fifth Edition, Prentice-Hall, Inc.

- ŞENGÜR, E.D. (2010). İşletmelerde Hile, Hilelerin Önlenmesi, Hileli Finansal Raporlama İle İlgili Düzenlemeler ve Bir Araştırma. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.
- TERZİ, S. (2012). Hile ve Usulsüzlüklerin Tespitinde Veri Madenciliğinin Kullanımı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 54, 51-64.
- TERZİ, S. (2012). *Hileli Finansal Raporlama*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- YILMAZ, K. (2013). İşletmelerde Hile Nedenleri, Önlenmesine İlişkin Uygulamalar ve Örnek Olaylar. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul:Okan Üniversitesi SBE.
- YURTSEVER, G. (2007). Banka İç Kontrol Birimleri. *İç Denetim Dergisi*, 17, 28-35.
- YURTSEVER, G. (2008). *Bankacılığımızda İç Kontrol, Türkiye Bankalar Birliği*. İstanbul.
- YÜKÇÜ, S. ve GÖNEN, S. (2012). Fraud Auditing in Electronic Accounting Practices. *African Journal of Business Management*, 6.4, 1222--1233.
- http://icden.meb.gov.tr/digeryaziler/ic_denetim_bertan_kaya_5_makale.pdf
(01.07.2017).
- http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/documents/managing-business-risk.pdf (02.06.2017).
- http://www.alomaliye.com/halil_soyler_isletmelerde_yap_hileler_4.htm
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.514b0c4bce8af6.62438354 (22.106.2017)
- Hürriyet Gazetesi, "Şimdi de Xerox", (28.06.2017),
- <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/28/145083.asp> , (20.07.2017)

ÖZGEÇMİŞ

Ad:

Soyadı:

E-mail:

Eğitimi:

Yabancı Dil:

İş Deneyimleri:

